

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

«...У ВІЧНИМ ГОРІННІ...»

*Вивчення літератури періоду Карпатської України
в закладах загальної середньої освіти*

УДК 821.161.2: 82-37(477.87)(072)

К 59

«...У вічнім горінні...». Вивчення літератури періоду Карпатської України в закладах загальної середньої освіти: Навчально-методичний посібник. Упоряд. Ребрик Н. Й. Ужгород: ФОП Ребрик А. І., 2024. 224 с.

Рецензенти:

РАДИШЕВСЬКИЙ Ростислав Петрович,

академік Національної академії наук України,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри полоністики

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка (м. Київ);

ТИХОВСЬКА Оксана Михайлівна,

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри української літератури (м. Ужгород);

КАЛИНИЧ Олеся Василівна,

учитель української мови та літератури,

заслужений учитель України (м. Хуст);

ОПАЧКО Оксана Іванівна,

методист навчально-методичного кабінету

методики викладання суспільно-гуманітарних

та художньо-естетичних дисциплін

Закарпатського інституту

післядипломної педагогічної освіти (м. Ужгород).

Схвалено для використання в освітньому процесі

Науково-методичною радою

Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Протокол № 5 від 16 вересня 2024 р.

© Наталія Ребрик, упорядкування, 2024

© ФОП Ребрик А. І., 2024

ЗМІСТ

Слово до читача.....	5
<i>Наталія РЕБРИК</i>	
Вивчення творчості Августина Волошина на уроках літературного краєзнавства	9
<i>Тетяна ГНАТКОВИЧ</i>	
Методологічні аспекти вивчення творчості Зореслава в 5-11 класах.....	15
<i>Наталія РЕБРИК</i>	
Життя і творчість Зореслава. Урок літератури рідного краю в 11 класі	39
<i>Любов МАНДРИЧЕНКО</i>	
Духовна лірика Зореслава. Урок засвоєння нових знань з елементами дослідження	53
<i>Марія КОЗАК</i>	
Ідея Великого Чину в поезії Івана Ірлявського	68
<i>Лідія ХОДАНИЧ</i>	
«Несу поему рідної землі...». Образ рідного краю у поемі Івана Ірлявського «Вересень»	80
<i>Наталія РЕБРИК</i>	
Іван Ірлявський: «Моя весна». Пейзаж та його роль у ліричному творі	89
<i>Ганна РЕКІТА-ПАЗУХАНИЧ</i>	
Шляхом терновим до України. Урок літератури рідного краю у 10-11 кл.	97
<i>Ганна РЕКІТА-ПАЗУХАНИЧ</i>	
«Смерти не боюся». Урок літератури рідного краю в 9 класі	108

<i>Ганна РЕКІТА-ПАЗУХАНИЧ</i>	
«І розп'яв тебе ворог, і воскрес ти, як бог...».	
Урок словесності	115
<i>Ганна РЕКІТА-ПАЗУХАНИЧ</i>	
Славна дочка карпатського Пророка.	
Урок позакласного читання.	
До ювілею Зірки Гренджі-Донської	124
<i>Наталія ПОЛОВКА</i>	
«Уроки правди і добра...»: Юрій Станинець.	
Урок літератури рідного краю у 7 класі	135
<i>Юліанна КОСТА</i>	
Закарпаття – багатонаціональна родина.	
Юрій Станинець. Оповідання «У вагоні» .	
Урок позакласного читання в 5 класі.....	148
<i>Наталія ПОЛОВКА</i>	
Сценарій урочистого вечора пам'яті видатного	
закарпатського письменника о. Юрія Станинця	155
<i>Любов МАНДРИЧЕНКО</i>	
«Ми не піддалися – тільки відступили...».	
Героїзація поразки Карпатської України в поетичній	
творчості Івана Ірлявського, Івана Колоса, Зореслава.....	173
<i>Любов МАНДРИЧЕНКО, Наталія БОДНАР</i>	
Моя Карпатська Україно. Літературно-музична композиція,	
присвячена річниці Карпатської України.....	193
<i>Наталія РЕБРИК</i>	
Вивчення творчості П. М. Світлика в школі	194
<i>Любов МАНДРИЧЕНКО</i>	
Подвижник з Боржавської долини.	
Урок до дня народження П. М. Світлика.....	206
Рекомендована література.....	218
Довідка про авторів	222

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Немає в людини нічого милішого над свою рідну землю. Де хто народився, де провів свої дитячі роки, до тієї землі прив'язується він усією душею на ціле життя...

Бережи своє рідне, бережи, щоб не винародовитися, щоб не забути народу, з якого ти вийшов. Бережіть свою віру, звичаї, свою мову. І тим збережете національну істоту свою.

Іван Огієнко

Світові тенденції цивілізаційного розвитку в ХХІ столітті, євроінтеграційні устремління України, Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Концепція Нової української школи орієнтують національну систему освіти в сучасній школі на «олюднення», одухотворення освітнього процесу. Російсько-українська війна стала випробуванням українського народу, зробила питання національно-патріотичного виховання першочерговим завданням сучасної освіти.

У цьому плані історія українського державотворення і освіти містить чимало повчальних уроків. Одним з таких виступає феномен Карпатської України, який багато у чому відбувся завдяки титанічній праці вчительства на чолі з Августином Волошином. Підтвердженням цьому стало проголошення Верховною Радою України 2024 року роком А. Волошина з нагоди 150-ліття з дня його народження. Крім того, у цьому році виповнюється 85 років від дня проголошення Карпатської України. У Закарпатському інституті післядипломної педагогічної освіти проведено поважну Міжнародну конференцію «Особистість у культурно-освітньому просторі: Августин Волошин (1874–1945). До 150-річчя від дня народження». Постать Августина Волошина постає як символ творення національної ідентичності українців. Однак на сьогодні укра-

їнська школа недостатньо поінформована про діяльність видатного педагога і державотворця, потребує також належного донесення до широких верств інформації про Карпатську Україну та її сподвижників, уважного опрацювання уроків історії, накопичення та поширення наукових і методичних матеріалів в освітньому просторі з застосуванням реалізації компетентнісного підходу в умовах демократизації та гуманізації школи.

Прищеплення любові до рідної землі, формування національно свідомого громадянина через осягнення краси рідного слова у творчій спадщині письменників-земляків – важливе завдання уроків літератури рідного краю як складової частини основного курсу літератури. Саме уроки літератури рідного краю допомагають збагатити духовний світ школяра, сформувати національну свідомість, викликати повагу до його щедрих, чесних і працьовитих людей, до славного минулого, до безцінних скарбів культурного надбання малої батьківщини.

«Література, стояча понад партіями, – се тільки ваш сон, се ваша фантазія, але на ділі такої літератури не було ніколи», – спростовував у статті «Література, її завдання і найважливіші ціхи» фальшиві догмати лібералів-сучасників Іван Франко. Ця каменярска теза, може, найбільше стосується закарпатоукраїнської літератури XIX – першої половини XX століть – літератури, так тісно переплетеної з політикою, що часом здається, ніби вони нероздільні. У цьому своєрідному симбіозі полягає одночасно і значущість, і причина багаторічного замовчування цілої плеяди письменників Закарпаття зазначеного періоду. Якраз цей літературний пласт і став об'єктом і предметом уваги пропонованого видання.

Безсумнівною є актуальність роботи. Вона полягає не лише у необхідності відновлення історичної справедливості щодо імен несправедливо забутих, зігнорованих чи табуйованих авторів – Августина Волошина, Ірини Невицької, Василя Гренджі-Донського, Юрія Станинця, Зореслава, Івана Ірлявського, Івана Колоса, Петра Світлика та ін., – але й у спробі повернути історії цілий пласт української літератури, без якого годі сподіватися на об'єктивне уявлення про особливості національного літературного процесу XIX – першої половини XX століття. На жаль, ще й досі у вітчизняному

літературознавстві неповнота історії української літератури видається часом за неповноту українського літературного процесу.

Тож відрадно, що, концентруючи науково-методичну увагу на творчості найбільш яскравих та малодосліджених письменників першої половини ХХ століття, вчителька визначає умови формування, становлення, розвитку та розквіту літератури означеного періоду. Відповідно, в полі її зору – аналіз історичних умов формування літератури, визначення основних напрямків її розвитку, окреслення специфічних домінантних особливостей ідейно-естетичних принципів літературного процесу цього періоду.

Науковці і педагоги послуговується достатньо апробованими, традиційними літературознавчими методами: культурно-історичним, порівняльно-історичним, біографічним, типологічним. Вони справедливо нарікають на тенденцію «нового прочитання старих об'єктів» у сучасному українському літературознавстві, й самі не орієнтуються на тимчасову літературознавчу моду чи кон'юнктуру, а свідомо спираються на вітчизняну методологічну традицію, шукають (і, щонайважливіше, віднаходять) найбільш адекватні, з огляду на предмет і об'єкт дослідження, методи. Мабуть, варто було би ще згадати бібліографічний метод, оскільки його присутність відчувається чи не в кожному розділі, особливо ж коли йдеться про обсяг творчої спадщини того чи іншого письменника, його архіви.

Структура навчально-методичного посібника відображає авторське бачення закарпатоукраїнського літературного поступу. Автори особливу увагу зосереджують на аналізі життєвого і творчого шляху Августина Волошина, Ірини Невицької, Василя Гренджі-Донського, Зореслава, Івана Колоса, Івана Ірлявського, Петра Світлика. Воно й не дивно: цілісний погляд на літературну діяльність особистостей такого масштабу неможливий без врахування їхніх світоглядних переконань, які формувалися у конкретному історичному середовищі. Утім, авторам вдалося уникнути надміру біографізму й залишитися у межах власне літератури рідного краю. Попри детальні біографічні дані у посібнику подається цікавий матеріал про міжособистісні літературні зв'язки письменників, визначаючи ідейно-тематичне спрямування їхньої творчості.

Автори посібника закликають повернутися до джерел, припасти спраглими устами до того літературного начала, з якого, мов із прохолодної батьківської криниці, треба черпати Любов, Мудрість, Силу, Віру, Міцність Духу, тобто наблизитися до тих витоків, які є нашим неприступним замком, щоб за стінами того замку відчувати себе у безпеці. Крім того, «щоденна муравлина вчительська праця», викладена у пропонованому посібнику, – це ще одна відчайдушна спроба ввести літературу Закарпаття в загальноукраїнський контекст, показати її у всій красі й достоїнстві, переконати широке коло читачів – учнів, учителів, поціновувачів красного письменства – у тому, що це література вищого ґатунку, дивовижної метафористики, різноманітної жанровості й тематики, а її творці виконали одне з найважливіших та найскладніших суспільних завдань – привели об'єктивно опізнаних у національному розвитку підкарпатських русинів до усвідомлення себе частиною великого українського народу, стали тим чинником, який мобілізував громадянство до активного державотворення, що увінчалось проголошенням Карпатської України.

Пропоноване видання покликане сприяти використанню матеріалів про Карпатську Україну, Августина Волошина та письменників, чия творчість припала на цей час, у практичній діяльності, насамперед як вагомого засобу національно-патріотичного виховання шкільної та студентської молоді.

Наталія РЕБРИК

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО КРАЄЗНАВСТВА

*Великі люди як монументальні
будівлі. Хто близько стоїть, величі
їх не бачить... Треба відійти, щоб об-
кинути їх оком від гори аж до долу.*

Богдан Лепкий

Очевидно, тільки сьогодні ми, власне, лише наближаємося — подивовані і вражені — до осягнення величі і глибинності постаті національного подвижника, народного провідника, Президента Карпатської України, педагога, священика, науковця, письменника, професора, політика, громадянина — Августина Волошина. Чи дано усвідомити нам в повній мірі монументальність цієї фігури для Закарпаття? Зважаючи на останні події відзначення березневих ювілеїв, хочеться вірити, що процес відродження національної пам'яті набирає обертів — і перед світом постане у всій своїй трагічній величі один з найвидатніших закарпатоукраїнців.

Будь-яка із «капітул», як писав о. Дмитро Попович, о. А. Волошина — чи то священника, чи професора, педагога, письменника чи політика — «сама в собі велика і є цікаво цінна». Ми зупинимось на літературній творчості Августина Волошина, яку пропонуємо ввести ушкільну програму з вивчення літератури рідного краю.

Як письменник він писав вірші, оповідання, п'єси, давав оцінки літературним творам, книжкам, переробляв і пристосовував чужі твори для місцевого читача, був цікавим белетристом і драматургом. Безперечно, його художній доробок не належить до великої літератури. Це — типово просвітянська творчість, адре-

сована конкретному, реально існуючому в той час читачеві, слухачеві й глядачеві. Як правило — це був неписьменний або малописьменний селянин, який потягнувся до книжки у зрілому віці, або школяр, який бажав корисного й повчального читання.

У 1900 р. в Ужгороді вийшло у світ перше видання читанки для руської молоді, упорядковане А. Волошином. Фактично це була перероблена угорська читанка Гашпара і Ковача. Між поетичними текстами знаходимо перші дві строфи з «Наталки Полтавки». У другому виданні (1908 р. зустрічаємо кілька віршів А. Волошина, підписаних псевдонімом «Иванович» — «Село в ночі», «Родное село» (опис рідного села Келечина), записи народних пісень, прислів'їв, приказок, загадок. Подано поезії О. Духновича, І. Сільвая, В. Матяцкова, І. Алексієва. У «Азбуки...» (1905) і «Читанки» (1913) Волошин вводить вірші Шевченка («Садок вишневий коло хати...», «на великдень, на соломі...»), до «Календарів» і «Місяцесловів» ввійшли твори Кобзаря, Руданського, Глібова, Франка, Маковея та ін.

У 1923 році Августин Волошин написав змістовне вступне слово до другої збірки В. Гренджі-Донського «Золоті ключі», де показав себе тонким знавцем поезії.

Та, як твердять дослідники, найповажніше таланти Волошина-письменника проявився на сторінках редагованої ним газети «Наука» і додатку до неї — «Село». Це — нариси, кореспонденції, замальовки, невеличкі оповідання, що у легкій художній формі вчили селян добру, як давати собі раду, взаємодопомозі, застерігали їх від пияцтва. Написані у живій дохідливій формі, простою зрозумілою мовою.

За зразком галицьких серійних видань для селян А. Волошин розпочав з 1904 р. видавати бібліотеку для молоді й селян під назвою «Поучительное чтение». Вийшло всього 12 книжок на різні морально-повчальні теми. Волошин написав чотири із них:

1. «Праздники» — розповідь про релігійні свята, їх значення і походження;
2. «Робінзон» — переказ відомого твору Д. Дефо;
3. «Сорок казок» — збірка літературно опрацьованих казок;
4. «Іцко і Яцко» — книжка анекдотів про п'яницю Іцка і корчмаря Яцка.

У 1913 р. на зміну «Поучительному чтению» прийшла нова серія «Читальня. Книжочка для народа».

З 1913 по 1918 роки вийшло 5 книг, три з яких підготував А. Волошин:

1. «Фабіола. Історичний розказ. По сочиненію Н. В. — переказ оповідання англійського автора Николая Віземана про перших християн.

2. «Ворожба або не протився науці!» — морально-навчальні оповіді про заперечення народних забобонів (під. «Иванович»).

3. «Наш страшний ворог» — розповідь про село Намулово на Верховині, в якому корчмар споює селян. Молодий парох і вчитель виступають проти п'янства і перемагають.

Тема пияцтва хвилює Волошина. У 1924 р. в Мукачеві виходить без підпису його книжка «Паленка — загуба. Оповідання з життя народного на П. Русі». Книжка має присвяту: «Моїм рідненьким браттям русинам на Верховині присвячує автор». Це вже повноцінний художній твір із життя верховинського села. Головний герой — Іван Дуб, якого горілка довела до злочину. Багато колоритних етнографічних описів — вечорниць, псалтирі, вибори ватажка та ін.

На противагу корчмі Волошин підносив школу, читальню, кредитні каси, товариства тверезості, закликав любити й шанувати своє, здобути тяжкою працею. Цим темам присвячена його книжка оповідань «Люби своє!» (1924 р.) Особливістю їх є те, що Волошин закликав не до соціальної і класової боротьби, а до морального вдосконалення людей, до збереження своєї віри, мови, звичаїв.

Звернення Волошина до драматургії пояснюється значною активністю аматорського театру на Закарпатті в цей час. Крім професійного просвітянського театру, тут у 20-30 рр. ХХ ст. працювали десятки аматорських театрів, що ставили п'єси місцевих авторів, які прихильно сприймалися невибагливим глядачем з кону шкільних, сільських і містечкових сцен. Волошин же скористався цим народним масовим театром для пропаганди своїх педагогічних, морально-повчальних і просвітительських цілей.

Мова йде про дві п'єси: «Маруся Верховинка. П'єса на три дії» (1931) та «Без Бога ні до порога. П'єса у трьох діях» (1936). На підставі цих двох п'єс можна цілком предметно говорити про Волошина як письменника, автора п'єс-мораліте. Обидві п'єси написані українською літературною мовою видані фонетичним правописом.

«Маруся Верховинка» — закарпатський варіант «Наталки Полтавки». Той же любовний трикутник: сільський писар Стефан

Вернер, що розмовляє таким же чудернацьким язичієм; як і Возний, залицяється до Марусі, сільської вчительки, котра любить молодого кооператора Івана Петрівського, разом з ним гуртує молодь, проводить на селі велику культурно-освітню роботу. Михайло Русин, самотній сільський п'яничка, чимось нагадує виборного Макогоненка. Вся дія розгортається навколо Марусі Верховинки — Марусі Писовської, котра відстоює рідномовну школу, дає відсіч писареві й корчмареві, яким не до вподоби молоде покоління, що засновує в селі кредитну касу, читальню, кооперацію. У критичний момент Маруся подається до міста і в крайовому уряді добивається зміщення писаря. У п'єсі показано реальну розстановку сил на селі, коли воно на зламі двох епох тягнеться до нових форм культурно-громадського життя. Писар Вернер разом із корчмарем хочуть завести у селі «панську» школу, у якій би вчили дітей «образованим язиком». Маруся ж бореться за рідномовну школу і просвіту для села. Актуальні проблеми культурно-національного життя, вихоплені з живого побуту, реальні сільські типи, захоплюючий сюжет, стрімка дія, прибавливий образ життєво активної і національно свідомої Марусі Верховинки — все це дає підстави оцінити п'єсу Волошина як вдалу спробу показу зі сцени цілого вузла суперечностей, що, на думку автора, розв'язуються досить легко, завдяки розуму й активності героїні. Такий поверховий, спрощений підхід до зображення складних, а іноді й драматичних явищ народного життя загалом характерний для просвітянської літератури, морально-повчальних оповідей, п'єс, віршів. У них завжди перемагають християнські чесноти і громадянські цноти. Волошинові йшлося про освіту, релігійність, високу моральність на селі, викорінення пияцтва, впровадження нових форм культурно-громадського життя.

У п'єсі «Без Бога ні до порога» йдеться про закарпатське село 30-их років, у якому живуть статечні, богобоязні господарі, яких обплутує корчмар; навколо тиняються сільські п'янички. Молодь бажає жити по-новому тягнеться освіти, байдужіє до церкви. Провідна ідея — у самій назві.

Носієм цієї ідеї є Олена, дочка заможних господарів, яка вчилася у отців Василіян і тепер впливає на своє оточення. Навіть брат Петро, вільнодумець, що рвався у велике місто, до освіти, випадково уникнувши автомобільної катастрофи, підпав під її

вплив, став зразковим кооператором. Корчмар і сільські п'яниці посоромлені.

Обидві п'єси закінчуються щасливо — сватанням молодих пар, закладена у них ідея доведена до свого логічного завершення. Як п'єси-мораліте вони мають право на існування. Волошин не зачінає гострих кутів політичного життя, проте відстоює єдність галицьких і підкарпатських русинів, українськість закарпатців, закликає їх до освіти, модерного господарювання, морального самовдосконалення.

На початку 40-их років, перебуваючи в Празі, Волошин знову звертається до літературної діяльності, написавши три п'єси — «Фабіола», «Князь Лаборець», «Син Срібної Землі Юрій Довжа». Надрукована була тільки «Фабіола» — драматична переробка англійської повісті. У п'єсі відтворено епізод із життя пізньої Римської імперії, коли у ній поширювалася християнська релігія і переслідування християн стало мало чи не основою політики римських імператорів. До нової релігії потянулися не тільки раби, а й верхи суспільства, вбачаючи в ній свій порятунок. Волошина цікавила проблема боротьби за віру й ідею, і він втілює її у «Фабіолі» на прикладі давньоримського суспільства. Його герої — цільні натури, що самовіддано поширюють і захищають християнську віру, свідомо йдуть за неї на мученицьку смерть, ні під якими погрозами й тортурами не зрікаються своїх переконань. Доречно провести паралель — події КУ — «Фабіолі» — ліквідація греко-католицької церкви. Уславивши терпіння за віру і правду Волошин утверджує ідею християнської і національної єдності.

Героями п'єс на історичну тематику є князь Лаборець, володар Ужгорода, що загинув від рук угорських кочівників наприкінці IX ст., та Юрій Довжа керівник антифеодального селянського повстання 1514 р., події якого частково розгорталися на Закарпатті.

Своє покликання письменника Волошин вповні не зреалізував, оскільки підпорядкував його просвітянській роботі та релігійно-моралізаторській проповіді, до чого зобов'язувала його посада та рутинна щоденна робота.

Чи доцільно вивчати літературний доробок А. Волошина в школі? Однозначно: так. Проте сам вчитель вирішить, де, коли, в якому обсязі, яким методом він це зробить. Безперечно, можна інсценізувати в початковій чи середній школі п'єску «Святий Ми-

колай». Під час вивчення «Наталки Полтавки» наголосити, що і в закарпатській літературі є п'єса «Маруся Верховинка», а після вивчення п'єс Лесі Українки, згадати про «Фабіолу». Без сумніву цікавим буде урок за п'єсою «Князь Лаборець», якщо показати образ князя Лаборця в контексті загальнозакарпатоукраїнському. Десь у старших класах доцільно було б, якщо не подати огляд життя і творчості А. Волошина (це можна робити, якщо в школі є уроки літератури Закарпаття), то бодай би оглядово згадати в узагальнюючій лекції з літератури початку ХХ ст.

Чим більше років віддаляє нас від життя цієї дивовижної людини, тим краще усвідомлюємо ми її значення в нашій історії, роль у культурно-національних та державних змаганнях закарпатських русинів, а згодом — українців. Воістину «Великі люди як монументальні будівлі...»

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ЗОРЕСЛАВА В 5-11 КЛАСАХ

Вивчення літератури рідного краю в школі – важлива складова у викладанні всього курсу української літератури, адже літературне краєзнавство – це особлива царина літературознавства, що вивчає літературний процес певного регіону. Предметом її дослідження є діяльність письменників рідного краю та відображення ними батьківщини в художній літературі.

Метою уроків літературного краєзнавства є «осягнення учнями глибинної сутності спадщини митців свого краю, космосу духу земляків, реалій дійсності, сприйняття й поцінування їхнього художнього набутку, плекання почуття гордості за творчих людей, славних краян» [1]. Саме тому важливо залучати здобувачів освіти до активного дослідження творчості письменників рідного краю, організовувати літературні екскурсії, зустрічі з письменниками та іншими діячами культури, а також проводити обговорення їхніх творів. Це сприяє формуванню глибшого розуміння історико-культурного контексту рідного краю, розширенню світогляду та вихованню любові до літератури й культури загалом.

Поезія Зореслава не лише збагачує знання про рідний край та його історію, але й сприяє розвитку високих моральних цінностей та почуття національної гордості. Вшановуючи 50-річчя творчої діяльності Зореслава, Михайло Бажанський відзначав: «...його [Зореслава] твори... багаті, насичені переконливими думками, проникають до душі читача, своїми, часто оригінальними, щиросердечними картинками передають невимовну красу закарпатської природи, малюють чарівні краєвиди, представляють духовне переродження й народження нової людини. Не оминають представити також і тверде, незavidне життя людей під Карпатами й по-

руч з тим передають великанську любов до ближнього свого брата. Ці атрибути, якими поет Зореслав володіє найкраще, бо поезія – це літературний твір, у якому поет Зореслав як автор намагався також передати твердий, але правдивий сенс людського буття, буття його найближчого загалу, буття всієї нації й при тому завжди уважав на глибоку красу свого навкілля, що його оточує, та старався переллати ті найцінніші скарби, людські почування, що мали силу зрушити душу читача висловом мальовничих картин, поетичних візій, завданням яких було єдине – кликати читача з собою в обрану дорогу до кращого, вищого, до руху, праці на народній ниві, до побудови нових геройських діл, до будови свого власного національного храму...» [2].

Вивчення творчості Зореслава на уроках літератури рідного краю є важливим елементом національного виховання та формування літературного смаку учнів. Методика викладання повинна враховувати вікові особливості учнів, їхній літературний досвід та загальний розвиток. Розглянемо ключові методологічні аспекти, які допоможуть учителям ефективно інтегрувати творчість Зореслава в навчальний процес, зокрема зупинимося на вивченні його творчості в 5-11 класах за тематичним принципом. У таблиці (додаток 1) запропоновано основні тематичні напрямки за класами та розділами (авторами) відповідно до чинних програм 5-11 класів, під час опрацювання яких доцільним є вивчення творчості Зореслава.

Читання з передбаченням заохочує п'ятикласників до активного читання, мотивуючи їх передбачати події та розвиток сюжету на основі інформації, яка вже відома. Це допомагає учням краще зрозуміти та запам'ятати текст. Зокрема таку методику можна використати під час вивчення поезії «Листок»: запропонувати учням звернути увагу на заголовок вірша, запитати, що вони очікують почути в цьому вірші, про що він може бути, яким буде подальша доля листка, як закінчиться його подорож.

Метод візуалізації сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню тексту через самостійне створення наочних образів. Доречно запропонувати учням намалювати сцени, які вони уявили під час читання кожної частини поезій «Восени» та «Розцвілися рожі...» (5 клас). Наприклад, сумне осіннє небо, квітку, що гнеться під вітром, дуба, якого рве вихор, розквітлу чи зламану рожу. Також п'ятикласники можуть створити колажі з вирізками з жур-

налів або газет, що відображають настрої та образи вірша. А особливо цікавим для сучасних дітей буде генерування цифрових ілюстрацій до поезій, які належать до пейзажної лірики, за допомогою штучного інтелекту. Це допоможе учням краще зрозуміти вірш, розвинути критичне мислення та навички роботи з сучасними технологіями. Зокрема, під час роботи зі штучним інтелектом необхідно акцентувати увагу п'ятикласників на таких питаннях:

- порівняти згенеровані зображення з їхніми власними уявленнями та малюнками;
- запитати, які деталі та емоції були передані правильно, а які ні;
- наскільки зображення, згенеровані за допомогою штучного інтелекту, відповідають змісту та настрою поезії;
- які елементи вірша могли бути проігноровані або спотворені штучним інтелектом, чому це могло статися;
- чи може штучний інтелект повністю зрозуміти поетичний текст?

Синквейн є доречним інструментом для вивчення поезій «Повивала мене мати...» та «Ой повіяв вітер...» (6 клас), оскільки дозволяє учням узагальнити основні ідеї та емоційні відгуки в короткій формі, синтезувати складну поетичну інформацію та розвивати аналітичні і критичні мисленнєві навички, а також висловлювати емоційні відгуки на тексти. Зокрема, аналізуючи поезію «Повивала мене мати...», можемо акцентувати увагу на образі сина, оскільки образ матері є традиційним (вона ніжна, турботлива, тривожиться за долю сина), а в поезії «Ой повіяв вітер...» центральним є образ сирітської долі. Ось зразки синквейнів за змістом вищезгаданих поезій.

Син

Злеліяний, розчарований.
Плаче, тужить, згадує.
Серце завмирає за долю народу.
Народолюбець.

Доля

Сирітська, нещаслива.
Ридає, сумує, тужить.
Сирота не має долі.
Біль.

Метою інтерактивного методу **«Асоціативний куш (гронування)»** є навчання учнів графічної організації навчального матеріалу, унаочнення думок із певної теми в процесі роботи з текстом, знаходження взаємозв'язків між окремими поняттями. В ос-

новній частині уроку асоціативний кущ (гронування) допомагає систематизувати поняття в ході роботи з текстом. Також цей метод може бути ефективним у підсумковій частині уроку як узагальнення знань.

Алгоритм організації методу «Асоціативний кущ (гронування)»

1. Запис ключового слова (посередині аркуша чи дошки).
2. Запис ідей навколо ключового слова (навколо записуються слова, що передають основні ідеї із запропонованої теми).
3. Встановлення зв'язків (після запису всіх ідей встановлюються зв'язки між поняттями та центральним словом).
4. Підбиття підсумків (за результатами змісту асоціативного куща формулюються висновки).

Метод «Асоціативний кущ (гронування)» доцільно застосувати під час аналізу поезії Зореслава «Борітеся, – сказав Пророк». Ось зразок формулювання записів згаданого методу.

1. Ключове слово сполучення – боротьба за правду.

2. Ідеї та поняття:

- пророк: завзятість, мужність;
- боротьба: сильні характери, відвага;
- ворог: великий смок, перешкоди, тимчасовий успіх;
- малий гурток: меншість, незламність, єдність;
- перемога: доля спомагає, лаври, правда переможе;
- натхнення: заклик до боротьби, віра в перемогу, надія.

3. Встановлення зв'язків:

- пророк закликає до боротьби, підкреслюючи важливість завзятості і мужності;
- боротьба – це завзятість, мужність, сильні характери, відвага;
- ворог хоч і сильний, але створює лише тимчасові перешкоди;
- малий гурток борців підкреслює значення меншості, незламності та єдності;
- перемога стає можливою завдяки долі, що спомагає, та вірі у правду, яка переможе;
- натхнення закликає до боротьби, підтримуючи віру в перемогу та надію на краще майбутнє.

4. Підсумки. Поезія підкреслює важливість завзятості й мужності в боротьбі за правду. Незважаючи на сильного ворога, малий гурток борців, що об'єднані у своїй меті, обов'язково здобуде

перемогу. Натхнення й віра в правду допомагають справжнім борцям не здаватися й вірити в кращу долю.

Зв'язне висловлення з чіткою структурою за **методом ПРЕС** може бути використане для аналізу поезії Зореслава «Зневіре-ним» у 7-му класі. Учні можуть побудувати висловлювання «Чи варто боротись із життям?» на основі запропонованої структури за такими початками речень: перше речення «Я вважаю, що...», друге речення «Тому що...», третє речення «Наприклад...», четверте речення «Отже...». Використання методу ПРЕС допомагає структурувати аналіз та формувати зв'язні висловлення, відображаючи основні думки і аргументи.

Метод «Шість капелюхів мислення» дозволить розглянути проблему ролі митця в суспільстві за поезією Зореслава «Поете, знай...» з різних аспектів. Ось основні тези, які може сформулювати кожна група відповідно до кольору капелюшка та своєї позиції.

Група «Білий капелюх» (факти):

- ✓ поезія адресована поетові;
- ✓ у поезії йдеться про зміну ставлення юрби до поета: від обожнювання до зради;
- ✓ згадується історичний приклад Христа, якого люди спочатку вітали, а потім розіп'яли;
- ✓ автор закликає поета не звертати уваги на думки інших і залишатися твердим у своїх переконаннях.

Група «Чорний капелюх» (критичне ставлення):

- ✓ юрба показана як непостійна й лицемірна;
- ✓ порівняння з Христом підкреслює небезпеку і невдячність суспільства;
- ✓ у поезії показано негативний аспект людської слави, це може демотивувати творчу особистість.

Група «Червоний капелюх» (емоції):

- ✓ тривога та занепокоєння щодо непостійності людської на-тури;
- ✓ співчуття до поета, який відчує і славу, і зраду;
- ✓ захоплення мужністю, до якої закликає автор;
- ✓ розчарування в людській природі, яка може кричати «Осан-на!» та після цього безжально розпинати.

Група «Жовтий капелюх» (позитив):

- ✓ поет надихає людей своєю творчістю;

- ✓ непохитність поета у своїх переконаннях – приклад мужності;
- ✓ акцент на важливості внутрішньої сили та віри у свої мрії;
- ✓ визнання цінності творчості, яка може надихати й змінювати людей;

Група «Зелений капелюх» (креативні рішення):

- ✓ поет може використовувати свою творчість для впливу на суспільство позитивно, незважаючи на критику;
- ✓ важливо створювати спільноти, де митці могли б одержати підтримку для того, щоб не залишатися самотніми перед суспільним тиском;
- ✓ організація соціальних медіа для створення платформи, де поети можуть взаємодіяти зі своїми шанувальниками безпосередньо.

Група «Синій капелюх» (узагальнення, підсумки).

Поезія «Поете, знай...» є глибоким роздумом над природою людської слави та зради. Вона закликає митців бути стійкими й не звертати уваги на мінливі настрої юрби. Значення внутрішньої сили та віри у свої мрії, незалежно від зовнішніх обставин та реакції суспільства, є визначальним фактором у становленні поета-громадянина.

У 8 класі під час вивчення поезії Зореслава «Мотто» можна звернутися до **методу написання стилізації** (власної творчої роботи), тобто свідомого наслідування формальних прикмет якогось стилю. Це не просто імітація, а творче перетворення, яке зберігає характерні риси оригіналу, додаючи нові елементи та індивідуальні штрихи.

Етапи реалізації прийому стилізації

1. Вивчення оригіналу (уважно прочитати твір, який є взірцем для стилізації, звернути увагу на ключові мотиви, тематику, емоційне забарвлення, ритм і структуру).

2. Вибір теми та мотивів (обрати тему або мотив, який буде відповідати оригіналу, це може бути схожа емоційна ситуація, настрій або центральний образ).

3. Написання тексту (почати з відтворення структури оригіналу: схожий ритм, розмір строф, римування; додати власні елементи, зберігаючи основні риси оригінального стилю).

4. Редагування (переглянути написане, перевірити на відповідність зі стилем оригіналу, за необхідності внести корективи, щоб підсилити схожість зі стилем автора).

Поезія Зореслава «Лілеї» сповнена символізму та філософських роздумів, що відкриває широкий простір для творчої інтерпретації, а тому можна запропонувати учням кілька видів **творчих робіт**, які допоможуть глибше зрозуміти/відчути цей вірш.

1. Напишіть есе або літературний аналіз поезії «Лілеї», зосередившись на символіці лілій, використаних образах та філософських ідеях, висловлених у творі.

2. Створіть власну поезію або прозовий твір, використовуючи символ лілії як центральний образ. Ваш твір повинен передавати власне розуміння символіки лілії.

3. Створіть ілюстрацію або серію ілюстрацій, що відображають основні образи та символи поезії «Лілеї». Додайте короткі пояснення до кожної ілюстрації.

4. Напишіть порівняльний аналіз поезії «Лілеї» та біблійного уривку, у якому згадується лілія, зазначте спільні та відмінні риси трактування символу.

5. Створіть сценарій короткої драматичної постановки, заснованої на поезії «Лілеї», використовуйте діалоги і монологи, щоб передати символіку та філософію твору.

6. Напишіть філософське есе на тему «Краса, духовність і життя в поезії Зореслава “Лілеї”».

Метод «Читання із зупинками» допомагає учням краще зрозуміти текст, спонукає до активного залучення та розвитку критичного мислення. Наведемо приклад використання цього методу для художнього аналізу поезії Зореслава «Голод».

1. Читання першої строфи:

*Я бачив, як у наші гори
Ішов могутній голод-цар,
Останнє зерно брав з комори
І сльози залишав у дар.*

Запитання:

– Що означає «могутній голод-цар»? Як ви уявляєте голод як особу? Які почуття викликає у вас цей образ?

2. Читання другої строфи:

Я бачив, як дитину мати

*Тулила до сухих грудей,
Не мавши їй що їсти дати,
Ішла на жебри між людей.*

Запитання:

– Які почуття у вас викликає образ матері та дитини у творі?

– Чому мати змушена йти жебрати?

3. Читання третьої строфи:

*Я бачив глибину розпуки
В очах запалих і мутних,
Обличчя скривлені від муки
І вираз гробовий у них.*

Запитання:

– Як автор передає розпуку та муку людей?

– Які образи допомагають нам уявити їхній стан?

4. Читання четвертої строфи:

*Я чув нестримний плач дитини,
Болючі скарги, повні мук,
Проймаючі жалі вдовині,
Німе заламування рук.*

Запитання:

– Як автор використовує слухові образи, щоб підсилити емоційний вплив вірша?

– Що ви відчуваєте, читаючи про плач дитини і жалі вдовині?

5. Читання п'ятої строфи:

*Я чув, як мій народ ридає,
Припавши до безплідних піль...
О, хто у грудях серце має?
О, хто відчує ввесь наш біль?..*

Запитання:

– Чому автор ставить риторичні запитання?

– Як вони допомагають передати загальну атмосферу поезії?

Доречним у старших класах буде також звернення до таких прийомів, як **«керована уява»** у поєднанні з вільним письмом або написанням есе. Просимо учнів, заплющивши очі, прослухати поезію, а потім відтворити почуте, побачене, відчуте у режимі «вільного письма»: не відриваючи ручки від аркуша паперу, не дбаючи про орфографію, пунктуацію, розбірливість, відтворити свої відчуття. Відмінність між вільним письмом і есе полягає в мірі

логічності викладу думок: від набору окремих слів (вільне письмо) до зв'язного тексту (есе).

Види робіт добираються таким чином, щоб максимально залучити до роботи не лише думку, а й почуття учнів. Ось як, наприклад, це можна зробити під час розгляду поезії Зореслава «Вечірній дзвін» (9 клас):

Учитель ставить запитання до учнів:

– Що ви відчули, коли слухали поезію «Вечірній дзвін»? Спробуйте висловити свої почуття кількома словами.

– Які картини у вас виникли в уяві?

– Перші слова поезії «Ой заграли сумні дзвони» викликають в уяві образ вечірнього дзвону, що сповіщає про смуток і самотність. Автор звертається до слухачів, передаючи їм глибоке почуття журби. З якими поняттями у вас асоціюється цей образ? (Самотність, біль, спогади, смуток.)

– Зверніть увагу на створені письменником епітети (сумні дзвони, тужні тони). З'ясуйте їхню роль у творі.

– Яка головна ідея поезії «Вечірній дзвін»? (Поет передає глибокий смуток і біль, викликані втратою рідних та близьких, нагадуючи про тлінність життя і незмінну присутність болю в людському існуванні.)

Не менш цікавим сучасним методичним прийомом є **кроссенс**. Під час вивчення поезії Зореслава «Ні, не Москва, не Ленінград...» (10 клас) можна запропонувати учням скласти кроссенс, для цього треба визначити ключові образи та символи, що передають основну ідею вірша. Кожне зображення в кроссенсі має бути пов'язане з попереднім і наступним зображенням, формуючи цілісний асоціативний ланцюжок.

Ось приклад кроссенсу з 9 зображень:

1. Український прапор – символ незалежної України, національної ідентичності та боротьби за свободу.

2. Барикада – символ революції, боротьби та спротиву, підкреслює заклик до дій.

3. Годинник, щопоказує 12-ту годину – символ завершення очікування моменту істини та рішучих дій.

4. Кривава рука – символ кривавих подій, страждання та боротьби за свободу.

5. Кулемет – символ збройного спротиву і революційної боротьби.

6. Люди, що танцюють танго – метафоричний образ «кривавого танку революцій».

7. Степ, охоплений полум'ям, – символ гніву народу.

8. Зруйновані кайдани – символ звільнення від рабства та боротьби за свободу.

9. Порожня пляшка вина – символ сп'яніння, яке привело до рабства, а тепер символізує його подолання.

Поезія Зореслава здебільшого лірична, хоча часом трапляється в ній і описовість. Його лірика поєднує авторський інтелект, філософське світосприйняття та мовне багатство, створюючи об'ємні, панорамні імпресіоністичні картини. Саме тому поезію Зореслава «Цвіт яблуні» (10 клас) можна проаналізувати через **кольоровий «портрет»**, адже твір переповнений різнобарвними асоціаціями. Білий символізує цвіт яблуні, чистоту, невинність і ніжність. Зелений колір молодих листків асоціюється з життям, весною і надією. Рожевий колір надає віршу романтичності та ніжності, а золотистий (колір меду та сонячного світла) відображає радість, щастя і плодючість.

Методичний прийом «**Крісло автора**» використовується для глибшого розуміння поезії через спробу уявити себе на місці самого автора й відчувати його почуття та емоції під час написання твору. Особливо цей підхід ефективний під час аналізу вірша Зореслава «На чужині» (10 клас), у якому відображені почуття розлуки, туги за рідною землею. Аналізуючи текст твору з погляду автора, учні повинні уявити реальну ситуацію, у якій письменник знаходився під час написання поезії (більшу частину життя Зореслав прожив поза межами рідної батьківщини й ніколи не забував її), та проїнятися його почуттями й емоціями.

Сонет Зореслава «Пробудження» (11 клас) написаний під безпосереднім впливом ранньої поезії П. Тичини, зокрема вірша «Не знаю і сам я, за що так люблю...». Розумінню історико-культурного контексту, у якому були створені зазначені поезії, сприятиме **компаративний аналіз** цих творів. Вивчаючи, як поети реагували на політичні та соціальні події свого часу, одинадцятикласники зможуть краще зрозуміти впливи історичних періодів на творчість митців слова.

Компаративний аналіз також можемо доречно використати під час вивчення поезії Зореслава «Українське Різдво», зіставля-

ючи її з поезією Богдана-Ігоря Антонича «Різдво». Ці два твори, створені митцями, які народилися в один час, пропонують багатий матеріал для дослідження. Проведення компаративного аналізу поезій сприяє розвитку аналітичного мислення, оскільки учні навчаються знаходити спільні риси та відмінності між творами, аналізувати їхні стилістичні прийоми й символіку.

Методична **технологія форум-театр** є потужним інструментом для аналізу поезії, який дозволяє учням активно залучитися до творчого процесу й глибше зрозуміти емоційний та символічний зміст твору. Ось як можна застосувати цю технологію для аналізу поезії Зореслава «Ніоба».

1. Прочитати поезію вголос, звернути увагу на ключові образи та емоції, обговорити її зміст.

2. У групах розподілити ролі для сценок: Ніоба, Україна-Мати, статуя з каміння, люта львиця, а також інші символічні образи (наприклад, терпіння, надія, боротьба).

3. Кожна група отримує завдання створити коротку сценку, яка відображає зміст і символіку поезії.

4. Представлення сценок; після кожного виступу – обговорення.

5. Після театральних виступів проводиться рефлексія: у формі вільного есе учні діляться своїми враженнями від поезії та, можливо, навіть думками про те, як сцена допомогла їм краще зрозуміти ліричний твір.

Форум-театр як методична технологія сприяє розвитку критичного мислення та комунікативних навичок, а також розкриває творчий підхід до аналізу літературних творів.

«Творчість Зореслава має ті вершинні реєстри звучання, які дають підставу говорити про неї як про явище цілісне й унікальне в національній культурі, а витoki цього явища слід шукати в багатовіковій історії, у неперервності традицій, у стремлінні до духовного поступу. Зореслав – це епоха в закарпатській літературі», – слушно зауважує Наталія Ребрик в анотації до збірки поезій Зореслава «Бог і Україна» [3]. Справді, поезія Зореслава відзначається виразною образністю та багатою метафоричністю. Його поезії, глибоко закорінені в історичному та культурному контексті, розкривають складні теми через насичені символи та емоційні образи.

Запропоновані форми і методи сприяють активному підходу до читання та розуміння творчості Зореслава, стимулюють розвиток творчих здібностей та самовираження учнів, відкривають можливості для особистісного зростання вихованців, підвищують їхню зацікавленість літературою рідного краю, сприяють формуванню критичного мислення та становленню громадянина-патріота України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисенко А. В. Роль і місце літературного краєзнавства у процесі відродження національної школи. Збірник наукових статей «Літературне краєзнавство: проблеми, пошуки, перспективи». Полтава: ПДПУ, 2002. С. 131–138.

2. Бажанський М. Поетичний шлях Зореслава // Ребрик Н. Степан-Севастіян Сабол (Зореслав). Ужгород, 1998. Шкільна серія. – Випуск 3. С. 37-42.

3. Степан-Севастіян Сабол-Зореслав. Сонце і блакить: Поезія / Передмова Наталії Ребрик. Ужгород: Гражда, 2008. 160 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Вивчення творчості Зореслава в 5-11 класах, побудоване за тематичним принципом

№ з/п	Клас	Розділ (автор), що вивчається за програмою	Поезії Зореслава, рекомендовані для вивчення	Тематичне обґрунтування
1.	5 клас	«Малює світ поезія»	«Листок», «Восени», «Розцвілися рожі»	Картини природи рідного краю в поезіях. Художні описи природи як вияв патріотичних почуттів автора. Відтворення краси рідного краю засобами образної мови
2.	6 клас	«Пісенні скарби рідного краю»	«Повивала мене мати...», «Ой повіяв вітер...»	Неповторний світ дитинства в поезіях, важливість родинних цінностей

3.	7 клас	«Історичне минуле України» (творчість Тараса Шевченка)	«Борітеся, – сказав Пророк...»	Осмилення трагічних для Батьківщини наслідків знецінення історичної пам'яті про її героїчне минуле. Утвердження думки про незначеність українського народу.
		«Ми – українці!» (творчість Василя Симоненка)	«Зневіренням»	Патріотичні почуття ліричного героя в основі поезії. Звернення до наступних поколінь українців
4.	8 клас	«Світ української поезії»	«Поете, знай», «Мотто»	Роль митця в суспільстві
5.	9 клас	«Давня література» (творчість Григорія Сковороди)	«Лілеї»	Християнські морально-етичні ідеали. Біблійна основа творчості, вчення про самопізнання
		«Література українського романтизму» (творчість Тараса Шевченка)	«Голод», «Вечірній дзвін»	Суспільно-політична дійсність. Неприйняття насильства, поневолення людей
6.	10 клас	«Титан духу і думки» (творчість Івана Франка)	«Ні, не Москва, не Ленінград»	Пробудження національної свідомості, історичної пам'яті
		«Модерна українська проза» (творчість Михайла Коцюбинського)	«Цвіт яблуні»	Проблеми душевної рівноваги, повноцінного життя, розкриття внутрішнього стану людини
		«Модерна українська проза» (творчість Василя Стефаника)	«На чужині»	Ідея нерозривної єдності людини з рідною землею

7.	11 клас	«Поетичне самовираження» (творчість Павла Тичини)	«Пробудження»	Художнє відтворення національно-визвольного пробудження народу, уславлення борців за вільну Україну
		«Перлини західно-української літератури» (творчість Богдана-Ігоря Антонича)	«Українське Різдво»	Життєствердність, метафоричність і міфологізм поезій; екзотика карпатського краю в контексті вселюдських мотивів
		«Стоїчна українська поезія» (творчість Василя Стуса)	«Ніоба»	Стан активної позиції ліричного героя. Екзистенційна (буттєва) проблема вибору, віра в себе, надія на здолання всіх перешкод. Упевненість у власному виборі. Приклад великої мужності й сили духу.

Додаток 2

ТЕКСТИ 5 КЛАС

ЛИСТОК

Стояв міцний, крилатий дуб посеред гаю
(Від зривів вітру кожен лист на нім тремтів...)
Навколо все буяло, квітло, мов у раю,
Нараз примчав вітрець, зірвав листочок скраю –
Зірвав і полетів...

Помчався в даль вітрець, в широкії простори,
Листок в своїх обіймах ніс сотками миль,
До хмар збивався, то сідав на тихі бори,
Об скелі бився рвучно, то лягав на море
І гладив гребінь хвиль...

Зірвавшись знов, вітрець поніс листок до гаю,
Де квіття, рожі, де чудовий спів лунав,
То нектаром поїв його чарівним раю,
То в море жовчі затопляв, морив до краю,
І, знов зірвавшись, гнав...

Листок у вітрі й досі по просторах б'ється,
Карається, конає серед болю й мук,
Не може вмерти, тільки з вітром в даль несеться,
Аж вітер сам колись об скелю розіб'ється, –
Листка останній вчуєш звук...

ВОСЕНИ

Сумна холодна осінь, ринуть чорні хмари.
Усе конає, в'яне, гине в полі.
Лани навколо – мов мертвецькі мари...
Життя квилить і німо стогне з болю,
А хмари далі ринуть темні, сірі...
Пісень присмертних вітер грає, мов на лірі.

Сувора осінь вже свої костисті руки
Кладе на все живе, зелене, гарне;
З-під тиску рук тих чути крик розпуки,
Благання – та усе даремне, марне!..
Холодна осінь дихом смертидише
І все, усе до сланку смертного колише.

Ось квітка гнеться край німого зруба,
Троянди у садку зігнулись вниз,
А злющий вихор рве стрункого дуба,
І хмари плачуть струменями сліз...
Ридає серце, гине від розпуки.
Із струн його злинають смертні звуки...

РОЗЦВІЛИСЯ РОЖІ...

Розцвілися рожі, розцвілися гожі
В мойому саду,
Мій ранок вінчали і весну квітчали
Мою молоду.
Та буря заграла, всі рожі зламала
Які лиш були.
Брати приходили, на рожі дивились
І далі пішли.

Лиш сам я лишився, лиш сам я схилювся
До рож дорогих
І скарги болючі і сльози пекучі
Зливаю на них.

6 КЛАС

* * *

Повивала мене мати, шовком повивала,
Над колискою моєю пісеньку співала:
Люлі, люлі мій синочку,
Мій малий ти ангелочку,
Снуй собі безжурні сни
В днях діточої весни;
Бо колись прийметься жити
І радіти, і тужити –
Ой заплачеш ще не раз!
Ті діточі сни минуться,
Сльозоньки з очей поллються,
Спізнаєш гірку недолю
І не раз заплачеш з болю,
Та далекий ще той час –
Люлі, сину, люлі!..

А я виріс, подивився,
З болю сльозами залився,
Як згадав безжурні сни
З днів діточої весни.
Правду віщувала мати!
Як погляну на Карпати,
На терневий сей город,
На гірку оту недолю –
Серце завмирає з болю,
І не раз прегірко плачу,
Як зачую, як забачу
Мій обшарпаний народ...
Правду ти пророкувала, моя рідна мати,
Та скажи ще, доки в болю так мені ридати?

* * *

Ой повіяв вітер, ой повіяв буйний
В широкому полію.
Заридало серце, заридало бідне
З великого болю.

Заридало серце, заридало бідне
Та до зірниченьки,
Що не має долі, що не має волі
Сирота без неньки.
Закувала сумно, закувала тужно
Зозуленька сива...
Ой чого ж ти доле, сирітська доле,
Така нещаслива!..

7 КЛАС

* * *

– Борітеся, – сказав Пророк, –
Завзято, нужно все боріться,
І хоч ви – лиш малий гурток,
Хоч ворог ваш – великий смок,
Ви не лякайтесь, не коріться!

Не піддавайтесь в борні!
Незломних доля спомагає;
Лише характери сильні,
Лише відважних у війні
Побіда лаврами вкриває.

Вас ворог стримає на час,
Та знищити на все – не зможе!
Лише борітесь всі нараз,
Борітесь, закликаю вас,
Борітесь, правда переможе!

ЗНЕВІРЕНИМ

Не кажи, що не варто боротись з життям,
Що стіну головою пробити не вдасться.
Не кажи, у зневіру не падай, затям:
Боротьба – це життя, перемога і щастя.

Тільки той вартий гідно й заслужено жить,
Хто не знає спочинку, утоми й зневіри,
Хто і серце, і душу гартує, сталить
Огнем чину, змагання, любови й офіри.

8 КЛАС

ПОЕТЕ, ЗНАЙ...

Поете, знай: твоїми зрушена словами
Юрба підніметься, сплете тобі вінець

І шлях, кудою йтимеш, вистелить квітками,
І вилле перед тебе всю любов сердець.

Грімке тобі: «Осанна!» заgrimить луною,
Тобі юрба під ноги кине квіття сніп
І ореол запалить понад головою,
І вся з поклоном припаде тобі до стіп.

І на руках тебе нестиме вулицями,
Немов пророка будучих великих днів,
І генієм назве, покаже всім в безтямі:
– Ось слава наша – він, нащадок-син богів!..

Та знай, поете! Так колись юрба вітала
Не генія, а геніїв творця – Христа,
А поклонившись, на хрест Його розп'яла
І ще глумилася: ану, зійди з хреста!..

Як нині всі перед тобою б'ють поклони,
Так завтра Юдою і зрадником назвуть,
На чоло вб'ють кільці тернової корони
І плюнуть в очі і, побивши, розіпнуть.

Та ти, поете, на людей не оглядайся:
Хай хвалять, хай і розпинають – мужньо стій!
Ні славою, ні злобою не переймайся,
Твердий, мов скеля, будь посеред своїх мрій!

МОТТО

Багато пісень є у лірі моїй,
Багато, багато без краю,
Коли відізвуться в задумі німій,
Я плачу, я рвусь, я ридаю.

У пісні моїй не кохання-любов,
А болі, недоля й страждання,
Із кожної струни все капає кров
І чуть передсмертне конання.

Я граю, співаю, акордами б'ю,
Нехай і пірвуться всі струни,
Співати я мушу, я плакати люблю,
Я гратьму до скону, до труни.

Нехай поховають, заграю і там!
Я гратиму все, без загину;
Співатиму наперекір ворогам, –
Співати я в віки не кину.

Я все у хвилинах скорботи і мук
Пускаю пісень моїх орди;
Хай струни пірвуться!.. Мій зранений звук
У крові купає акорди!..

9 КЛАС

ЛІЛЕЇ

Злотодзвонною луною – Боже сонце,
Піснею блакитною – зірки...
Хто сплітав, хто прями, хто вишивав хитон цей,
Що в ньому пишаються квітки?

Соломонові лілеї-королівни –
Не торкнеться їх чужа рука,
Тільки білий Королевич богорівний
Сам їх доглядає в цвітниках.

На долонях, що цвітуть розкішним маком,
Мед солодкий, чар кришталевих вин...
То мандрівцям тільки, лиш одним бурлакам
На дні келихів – гіркий полин.

ГОЛОД

Я бачив, як у наші гори
Ішов могутній голод-цар,
Останнє зерно брав з комори
І сльози залишав у дар.

Я бачив, як дитину мати
Тулила до сухих грудей,
Не мавши їй що їсти дати,
Ішла на жебри між людей.

Я бачив глибину розпуки
В очах запалих і мутних,
Обличчя скривлені від муки
І вираз гробовий у них.

Я чув нестримний плач дитини,
Болючі скарги, повні мук,
Проймаючі жалі вдовині,
Німе заламування рук.

Я чув, як мій народ ридає,
Припавши до безплідних піль...
О, хто у грудях серце має?
О, хто відчує ввесь наш біль?..

ВЕЧІРНИЙ ДЗВІН

Ой заграли сумні дзвони
І розляли тужні тони
У темненьку ніч,
Заридала сиротина,

Покотилась мов перлина
Сльозонька із віч.

Ой чого так сумно грає,
Ой чого так серце крає
Той вечірний дзвін?..
Ой не грав би так сумненько
Як узрів б моє серденько,
Ой не грав би він!..

Ой не грав би тії пісні
Так тужливі, так жалісні,
Якби він се знав,
Як серденько мені крає,
Коли такі пісні грає –
Ой коби він знав!..

Коб він бачив ті могили,
Що отця і мамку вкрили
Тому кілька днів,
Ой не дав би сиротині
Так страждать на самотині –
Він би онімів.

І не грав би так тужливо,
Так болючо-розпучливо,
Ой не грав би він,
Коли б знав, як я ридаю,

Як на мамку я згадаю,
Як почую дзвін...

Ой не грайте, красні дзвони,
І не шліть сумненькі тони
У темненьку ніч!
Але дзвони далі грають,
Сумні тони виливають,
Тиснуть сльози з віч...

10 КЛАС

НІ, НЕ МОСКВА, НЕ ЛЕНІНГРАД...

Ні, не Москва, не Ленінград,
Ні, не Совет, а Україна...
Гей, ставте гори барикад –
Іде дванадцята година!

Пробудиться в один момент
Увесь народ в кривавій муці,
І потанцює кулемет
Кривавим танком революцій.

І полетить степами гнів,
Замовкне дика «Марсельєза» –
Із п'яних у ярмі рабів
Повстане нація твереза.

І згадуватимуть одно
Усі, що у ярмі ходили:
Проклятеє було вино,
Коли від нього так дуріли.

НА ЧУЖИНІ

Остання ще сльоза на рідному кордоні,
Останнє «Прощай!» – і я пішов у путь...
В широкий світ розбіглися шляхи червоні,
Шляхи, що маком крові рідної цвітуть.

Над ними гук апокаліпс, що пролунали,
Боїв кривавих злий, скажений гураган...
Холодна чужина, холодні люди й скали,
І скорбна самота спливає кров'ю ран.

Байдужі хвилі каламутного Дунаю,
Байдужий шум баварських соняшних рівнин,
Ліси й верхи Тиролю ввік не заспівають
Пісень свобідних рідних піль і полонин.

А все ж, крізь гір туман, крізь сонце Форарльбергу,
Крізь дальні простори, крізь шум чужинних вод
Ввижається Дніпро і Київ злотоверхий,
І Львів горючий в сонці, й рідний Ужгород.

А в серці покрик туги: ой, ще раз додому,
Ще раз дихнути вільно на землі батьків,
Займитись бурєю, смертельним впасти громом
І впитись піснею звитяжних прапорів.

Та ось з одчаєм схилиш голову в долоні.
Останнє «Прощавай!» – і ти пішов у путь...
В широкий світ розбіглися шляхи червоні,
Шляхи, що маком крові рідної цвітуть.

ЦВІТ ЯБЛУНІ

Фрагменти молодечих снів –
завіяних фантазій –
повисли нерухомо на котарі,
а за вікном
розкішні яблуні у парі
простягають мені руки,
повні квітів,
повні дарів,
повні чарів –
мітів...

в пуп'янок дивлюсь маленький:
поріг небуття...
у моменті рух ісходить,
віковічна тайна родить
сон розкішний,
сон квітучий,
сон життя...
ум у тайну тайн заглянув,
перед вічністю пристанув,
гомонять віки...
мрійно-рійно прилітають,

мед збирають
з яблуневих білоквітів
весняні бджілки...

а за вікном
розкішні яблуні у парі
простягають мені руки,
повні квітів,
повні дарів,
повні чарів –
мітів...

11 КЛАС

ПРОБУДЖЕННЯ

Не знаю й сам, чому я покохав
Тебе, о Україно, розіпнята,
Тебе, в кайданах, в невольницьких шатах,
Оганьблену тавром усіх неслав.

Я щастя, слави, величі бажав,
Коли ішов у світ, а Ти в Пилата
Конала в муці під рукою ката,
Та голос Твій молитвою дрижав.

І вперш тоді я духом пробудився.
І вперш тоді любов'ю розгорівся
І серцем покохав Тебе безмірно.

А нині тисячі таких зо мною
На кожний поклик Твій підуть до бою,
Хоч би й на певну смерть – одважно й вірно!

НІОБА

В терпін'ю тополі шал обняв Ніобу –
Знайшла нарешті край свого терпіння:
Змінилася у статую з каміння
І білий мармур вкрив її жалобу.

В тім оці повнім розпачі й боління
Світ гарних штук нову знайшов оздобу
І нині, воскресивши мітів добу,
Не бачить сліз, не чує в нім квиління.

Та ти, страдальна Україно-Мати,
Хоч знищена важким смертельним боем,
Не розпачай в терпінні, а кріпися

І не бажай німим камінням стати,
Щоб дивувати світ статуй спокоєм,
А радше в люту львицю замінися!...

УКРАЇНСЬКЕ РІЗДВО

Христос рождається в Карпатській Україні
У шумі пралісу старих мовчазних гір,
І верховинські янголи-вітри стодзвінні
Співають «Слава в вишніх Богу» аж до зір.

Убогі пастирі припали до землиці
І дивляться на чудо вбогих полонин.
Заграли дзвони дерев'яної дзвіниці,
І колядки летять у простір навздогін.

Приходять мудреці аж від Дніпра і Сяну
І моляться Дитині Божій в пеленках;
Лякається, трясеться Ірод окаянний,
І весь синедріон уже проймає жах.

З вертепом ходять козаки по Україні,
Заллята колядками гомонить земля;
– Вітай, Месіє наш, на закарпатським сіні,
І запануй на всю Вкраїну звідтіля!

А Він, малий Ісус, підносить Божі руки
І простягає їх на весь широкий край:
– Благословенна будь, країно сліз і муки,
Зродись, повстань наново й славою засяй!..

ЖИТТЯ І ТВОРЧИСТЬ ЗОРЕСЛАВА

Урок літератури рідного краю в 11 класі

МЕТА: дати учням знання про життя і творчість Зореслава – українського поета, відомого духовного й громадського діяча, представника української діаспори в США; донести до них красу й велич Зореславової поезії, переконати в тому, що його ім'я невіддільне від національно-визвольних процесів, які сколихнули Закарпаття в 20-30-их роках, а його поетична творчість збагатила літературу свіжим тематичним струменем, версифікаційною багатогранністю, вивела її до вершин художньої майстерності; розвивати вміння виразного читання поезій; розширювати пізнавальний інтерес учнів; виховувати почуття патріотизму, національної гордості.

Тип уроку: подача нового матеріалу, художня оповідь нарисового типу.

Обладнання: портрет Зореслава, книжкова вгіставка видань Зореслава і видань про нього, спогади Зореслава, вибіркові конспекти, святий образ, запалена свічка перед ним, фоно- запис духовної української музики.

ПЕРЕБІГ УРОКУ.

І. ОРГАНІЗАЦІЯ КЛАСУ.

Учитель запалює свічку перед святим образом. Звучить урочиста духовна музика. На фоні музики вчитель декламує поезію Зореслава «Молитва» (с. 55):

*У люте врем'я, в бурі люті
Пророків, Боже, зволь нам дати,
Пророків, що на праві путі*

*Мільйони повели б закуті
Від гір Кавказьких по Карпати...*

Музика стихає.

II. ПОДАЧА НОВОГО МАТЕРІАЛУ.

Так молився о. Севастіян, Степан Сабол, Зореслав – відомий український поет, незаслужено забутий і все ще не повернутий сучасному читачеві в тій мірі, в якій ми зобов'язані перед ним. Отже, запишіть тему уроку. А епіграфом стане Шевченкове, заповітне:

*...Свою Україну любіть!
Любіть її... Во врем'я люте,
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Поки учні пишуть тему й епіграф, ставимо перед ними мету уроку.

Нашим завданням є довідатися якомога більше про життя й літературну діяльність Зореслава – представника української діаспори в США, прилучитися душею й розумом до краси й величі його поезії, переконатися, що його ім'я невіддільне від національно-визвольних процесів на Закарпатті в 20-30-их роках, що його поетична творчість збагатила українську літературу свіжим тематичним струменем, версифікаційною багатогранністю, вивела її до вершин художньої майстерності, що це є людина, для якої дві великі ідеї – Бог і Україна – означили сенс буття, це є оригінальний поет, який «вибився на одно з перших місць на Парнасі загальноукраїнської літератури», який до останніх днів чесно слідував заповіту Шевченка: «...Свою Україну любіть!...».

Пропонуємо такий план уроку:

1. «Іду невідомий, нежданий, Син гордих, могутніх Карпат...» (Біографічна довідка про Зореслава).

Учитель розповідає біографію поета, учні працюють з вибірковими конспектами, занотовують їх у зошити.

Степан Сабол – у миру, о. Севастіян – духовне ім'я. І Зореслав – літературний псевдонім. Чому саме «Зореслав»? Про це сам поет згадує таке: «Знаєте, я був астрономом-аматором. Любив приглядатися зорям на нічному небосхилі. І то мала бути така комбіна-

ція зірок на небі, яка допомогла мені остаточно вирішити піти до монастиря. І тому я й прийняв псевдо – Зореслав, славити зорі».

Текст спогадів Зореслава можна записати окремо на аудіокасету і кожного разу користуватися записом. А можна, звичайно, доручити одному з учнів виразно зачитувати його.

Степан Сабол народився 7 грудня 1909 року в Пряшеві.

Звучить музика, учитель показує краєвиди Карпат, потім Пряшева. Це може бути колаж, фотоальбоми, твори мистецтва. Одночасно звучить поезія Зореслава «Пряшів».

Тут здобув початкову й середню освіту. На 20-і роки припадають перші літературні спроби тоді студента горожанської школи. Спочатку писав язичієм, оскільки виховувався у москвофільській атмосфері тогочасного Пряшева. Друкувався в «Русским слові», 1922 року дебютував у американському виданні «Світ дітей». Про це згадував Зореслав так: «Бачите, до писання мав я нахил з дитинства. А оскільки виховувався у москвофільській атмосфері тогочасного Пряшева, будучи ще студентом горожанської школи, починав я писати язичієм. Мої спроби друкувало «Русское слово», а десь 1922–1923 років мав я дебют в Америці, у Гомстеді, у виданні «Світ дітей».

У 1924 році вступив ченцем до Мукачівського монастиря, звідки невдовзі (як здібного монаха) його направляють у Галичину для вивчення риторики та філософії в монастирях Крехова, Лаврова, Добромиля. Тут Степан Сабол близько знайомиться з українською літературною класикою, творчістю Шевченка, Франка, Федьковича, Лепкого тощо. Одночасно співпрацює в журналах «Перші промені», «Пробійні струї». З 1928 року повністю пориває з москвофільством. Перші українські вірші друкує в календарі «Місіонер», журналі «Пчїлка».

У 1931 році Степана Саболу направляють у Рим, де він продовжує навчання в Григоріанському університеті. Знайомиться з творчістю Мікеланджело, перекладає Торквадо Тассо.

Звучить музика.

Учитель показує краєвиди Рима. Звучить поезія «В Сікстинській каплиці».

Повернувшись із Рима, викладає в Ужгородській гімназії та богословській семінарії. У 1933 році виходить в Ужгороді його перша поетична збірка «Зі серцем у руках», якою одразу зарекомендував себе талановитим поетом. Доробок Зореслава схвально оцінили Євген Маланюк, Володимир Бирчак, Олександр Олесь, Василь Гренджа-Донський, Антонів Гартл, Франтішек Тихий.

Друга книжка поезій «Сонце і блакить» побачила світ також в Ужгороді в 1936 році. Цього ж року з'явилася «Укрита фіялка» – життєпис монахині сестри Василії Глібовецької ЧСВВ, святе життя якої є справді гідним наслідування, о. Севастіян Сабол редагує «Благовісник Пресвятого Серця Христового». У 1938 році деякий час працює у Великому Березному, а потім – у Хусті – директором епархіального інтернату.

У період утвердження державності Карпатської України о. Сабол стає капеланом Карпатської Січі. У 1939 році, коли молоду Українську Державу потопили в крові угорські загарбники, Зореслава ув'язнено, але внаслідок неможливості фізичної розправи над греко-католицьким священиком, ім'я якого на той час було досить відоме – його видворено на довічно поза межі Карпатської України. Зореслав продовжує свою духовну та літературну діяльність у Словаччині. На цей час уже готова третя збірка поезій «Блакитні ескадри», рукопис якої, на жаль, мусили знищити сестри-монахині перед загрозою терору з боку НКВД, яке полювало за Зоресловом.

Із спогадів поета: «Я був там, коли мадяри вступали до Хуста. І був ще місяць під мадярами. Я знаю, як вмирили наші хлопці, якою кров'ю освячена Карпатська Україна. І тому, кажу Вам, моє серце було в Хусті весь час. Я був уже за тисячі кілометрів, але душею лишався тут. Я дні і ночі мріяв, що колись, може, Бог дасть, ще повернуся. І тепер я вернувся. Я чуюся дуже щасливим. Ще, може, потребуєся...

Я вже казав, що місяць був під мадярами в Хусті. Я не почував себе винним. Хіба те, що я – укралнець. І от іду до єпископа, перший раз після окупації Карпатської України. Входжу до його канцелярії. А там стоїть єпископ Няраді, а навпроти – цивіль, викрикує на нього, як на фірмана. Ня-раді сам був з Югославії, розумів по-мадярськи, але не вмів говорити, не мав досвіду... Так от, викрикує той цивіль, а в мені огонь запалав. І я до нього по-мадярськи: «Та ви, маляр, – кажу, – так шануєте єпископа католицької

церкви! Ви, що себе називаєте народом Божої матері?!» А він тоді запалав гнівом, махнув дверима й відійшов. На другий день рано сиджу за бюрком у моїй канцелярії в інтернаті в Хусті, записую прибутки і видатки, що були через день... І хтось постукав у двері. Кажу: «Тешик». Зайшов той самий пан, що вчора сварився в єпископа. Має в руках жовту карточку – то моя картка приголошення. Я мусив на поліції зголошуватися, такий був припис, і ту картку він знайшов, приходить до мене і каже: «Я шукаю отця Севастіяна Сабола». «Ну, то я той Севастіян Сабол». «Дякую!» – повернувся й пішов. А на третій день приходять детектив, два жандарми з пірками на голові, кріси з наставленими багнетами за плечима. А я цілий місяць скриваю одного священика, за яким по цілій Мадярщині шукають, не знають, куди подівся. Лар був директором вчительської семінарії в Севлюші за часів України, а його студенти воювали проти мадярської армії. Отже, звинувачення було, що Лар, священик, посилав студентів проти мадяр. Я бачив сам великими літерами написано: «Де подівся Лар?» А він скривався у мене, в маленькій комірці, що ліжко можна було поставити. Я особисто носив йому їжу з кухні, а мав військо надворі, мінометників. Потім, коли військо відійшло (було тих кільканадцять вояків, а студенти, де могли, поверталися через фронт до батьків, ще чотири чи п'ять остало), кажу йому: «Ходіть трохи на двір». Він не хотів, але потім таки вийшов з тої комірки на денне світло. Там були дерева неподалік, смереки. Ми проходжуємося, дивимося, а жандарми у дворі. Я підійшов до них, питаю: «Що ви, панове, потребуєте?» Кажуть: «Шукаємо отця Севастіяна Сабола». «Та то я». «То ви арештовані!» «А за що?» «Та... там побачите – за що».

То добре, що Лар за тими деревами сховався. А вночі дружина Уласа Самчука, письменника, і жони інших патріотів посадили отця Лара до авта з мадярськими прапорцями – вивезли його до Бичкова. Мене арештували тоді: «Пакуйтеся, беріть найважливіші речі». А мені сидить в голові: маю багато написаного, що мені тепер з тим робити? Маю щоденник, в якому записував, що там мадяри робили з січовиками, що говорили наші хлопці, які знали, за що вмирають. Я то все записував. І то хочу дістати і під пояс на тілі сховати, затиснути. Пакую валізку книжками, білизною. Потім детектив, що провадив то все, кожен папірець, кожную фотографію переглядав. Забрав мені масу фотографій. Врешті ви-

ходжу на вулицю. Кажуть мені йти серединою. Двоє учнів з інтернату несуть за мною мої куфри. Питаю, куди мене ведуть. До в'язниці, там багато наших хлопців сидить.

Що з ними – те й мене чекає. Зданий на Божу волю. І ніколи не був я такий гордий, як тоді, коли ступав до тюрми під багнетами по дорозі моєї столиці. Привели мене до в'язниці, посадили на лавицю, валізки положили перед мене, а хлопців вигнали. Чекаю, що буде далі. Приходить той детектив, що був у єпископа, став переді мною, зложив руки за спиною: «Ну, отче Сабол! Тепер як будемо говорити?» Повели мене на другий поверх. Тоді морозом пішло по плечах, як бачу – на стіні кров. Але мене не били. Мене викидають за межі Підкарпатської Русі. Видали мені потвердження, яке маю до сьогодні, в якому зазначено, що отець Степан Сабол назавжди викинений і ніколи більш не сміє вернутися на Підкарпатську Русь. Для них не було Карпатської України. А я після упадку мадярів ще п'ять разів був совіцькими грузовиками їздив до Ужгорода. І тепер – то шостий раз я в Ужгороді. І був у Хусті, на Красному Полі. На січовицьких могилах. Оце мої хлопці, січовики, з якими я жив і терпів, яких сповідав, яких причащав. Я дуже хотів повернутися до них...

Я мав ще одну збірку, що також пішла з димом. Це була вже третя і називалася «Блакитні ескадри». Ми тоді горіли надіями, що буде Україна. У тім часі я написав щось 70-80 поезій, революційних і бойових. Ті всі події, ті всі надії – окрилювали. Знаєте, поет попадає у такий транс, із якого не може вирватися. Коли – все горить на папері. Натхнення, порив до писання. І мав я ту збірку приготовану до друку. Але – то війна, видання затримувалося. А потім я відчув, що за мною шукають – НКВД з Ужгорода, чехословацька жандармерія в Міхаловцях (якось люди знали, що то є філія НКВД). Далі, від большевиків тікали через границю на Словаччину студенти. І мої студенти. Знаходять мене: «Отче, та ви тут? Та за вами на всьому Підкарпатті ганяє НКВД – де подівся Зореслав? Де подівся Сабол?» А потім справді почали за мною приходити. Я вже жив рік у Пряшеві, а за мною вже й перед тим шукали. Отже, я мусив окриватися. Зібрав ті свої цінні речі й дав сестрам у сиротинець. Думаю, вони переховують на той час, доки я буду скривитися, а по двох-трьох місяцях то все перекипить, перешумить... Але то погіршувалося й погіршувалося, ішло і

йшло... Уявіть собі, обложили монастир військовими грузовиками і переглядали, перекопували, вночі зривали сестер із ліжок, ставлячи їх у ряд на коридорі, і світили до очей, чи я не одягнений за монашку, розумієте. Так за мною пошукували. Тоді сестри зі страху спалили все...».

Із спогадів монахині сестри Йосифи: «Пам'ятаєте, отче, що Ви дали п'ять Ваших пакуночків до переховання в нашому монастирі? С. Настоятельница Филарета поручила мені, щоб я заопікувалась ними. Я ховала їх то на піддашші, то в пивниці. Але як почались обшуки по ночах, то я прив'язала довший шнурок до кожного пакуночка окремо, зачепила в поясі під рясом і так ходила між жандармами, ходила обережно, бо ж чей же п'ять пакунків «баламкались» мені під рясом. Що ж було в них, ніхто не знав, але всі ми припускали, що мусило в них бути щось дуже цінного для Вас, щось історичного, й тому я пильнувала тих пакуночків, як ока в голові. Але після третього нічного нападу жандармів на нас с. Настоятельница приказала мені, щоб я спалила всі ті пакуночки, бо коли б їх знайшли, тоді це було б нещастям і для Вас, і для сестер, і для монастиря. Я розпакувала їх і по одному палила в печі, в пивниці. Там були Ваші щоденники, збірка поезій і деякі листи. Я кидала їх в огонь і плакала...».

«Боялися, – згадує Зореслав, – та, певно, і вони були б покарані за ті мої писання, що я їх був зложив до одного пакунка. Там було сім зошитів щоденника з Рима, де я був на студіях, з Венеції, Неаполя, Флоренції. То були мді враження, переживання – сім густосписаних математичних зошитів, на кожному з яких писано: «Бог і Україна». Вони були б для мене сьогодні дуже дорогоцінними... Були там. мої листи до Волошина і листи Волошина до мене. Були листи Панькевича, Бирчака і т.д. Це був би скарб для архіву, для літератури, для історії. Та все згоріло, я втратив машинопис моєї поезії, рукописи, щоденники, листи. Єдине, що збереглося, – п'ять-шість поезій, що остали в моїм, бюрку в монастирі у Пряшеві. Попали під папір, що застеляє дно шуфляди. Як виносили й викидали з монастиря меблі, якийсь поліціант натрапив на ті рукописи. Але – знав мою сестру, то приніс до неї: «То вашого брата». Ті вірші – з третьої збірки, яка мала бути дуже бойовою. Правда, ми горіли Україною. Ми були переконані, що коли не коли, але Україна буде.

Весною 1946 року колишні мої учні з Української класичної гімназії оо. Василіан в Ужгороді почали переходити з Советського Закарпаття на територію Чехословаччини... Вони розповідали мені приємні й неприємні вісті. Єдина приємна вістка була та, що до Ужгорода приїжджали з Києва українські поети Микола Бажан, Павло Тичина та інші, і вони розпитували «про цікавого поета-попа, Зореслава», з яким бажали заізнатися...

Мої поезії були патріотичні й релігійно-філософичні. їх декламовано на різних академіях і маніфестаціях, то й вони мусили мати якийсь «заразливий вплив» на розбуджену молодь Закарпаття, бо урядова радянська критика скоро назвала мене «поетом буржуазного націоналізму». Що великі українські поети з Києва бажали стрінутися зо мною й заізнатися – приємно мені було почути...».

У 1948 році о. Сабол покидає рідні околиці й нелегально перебирається до Австрії, далі емігрує до Рима, де займається науковою роботою, захищає докторську дисертацію «Мелетій Смотрицький – визначний український полеміст». У 1951 році виїжджає до США, де до сьогодні продовжує місіонерську, наукову та літературну діяльність. У 1963 році вийшла в світ збірка вибраних поезій «З ранніх весен» з передмовою Богдана Кравціва.

У 1955 році у видавництві «Слово доброго пастиря» у Нью-Йорці видає наукову працю «Католицтво і православ'я» з нагоди 900-их роковин поділу Христової церкви, а в 1978 – дослідження «Голгота греко-католицької церкви у Чехословаччині» – науковий розгляд подій і їх аналіз в історичній перспективі, спогади живого свідка приготувань до ліквідації греко-католицької церкви в Чехословаччині і – зрозуміло – в Закарпатті.

Зореслав – автор гімну до 1000-ліття хрещення Русі, ініціатор відзначення Неділі всіх українських святих. Останній раз побував на Закарпатті влітку 1991 року, проживав у Детройті.

Із спогадів Зореслава: «Я багато прожив і хочу на папір ще покласти спогади мої. Потрясаючі декотрі переживання. Молю Бога, щоби я ще пожив трохи, міг то списати...». Отець Сабол помер у віці 93 років 19 лютого 2003 р. у Детройті, США.

Отже, учні, Зореслав, Степан Сабол, о. Севастіян – відомий український поет, місіонер і громадський діяч, представник української діаспори в США, який починав свою творчість у нас на Закарпатті, який чимало зробив для розвою української за-

карпатської літератури, для збагачення її новими темами і формами, щоб вивести Поезію на вершини художньої майстерності.

Учителеві доцільно принагідно зактивізувати увагу учнів на лексичному значенні понять «діаспора», «емігрант», «імігрант» та «дисидент», згадати представників української діаспори, яких уже вивчали, наголосити на вихідцях із Закарпаття.

2. «...Ідуть рядки поезій за рядками...» (Поетична творчість Зореслава).

Один із перших критиків Зореслава, д-р Володимир Бирчак у «Літературних стремліннях Підкарпатської Руси» (Ужгород, 1937) зауважував: «Уже в першій збірці виступив Зореслав із широким змістом мотивів, з виробленою формою й великою артистичною культурою. Зореславові вірші ліричні, епіки мало. Мотиви лірики дуже різноманітні, знаходимо в нього особисту лірику, патріотичну, соціальну, релігійну, а теж утіху й радість з модерного розвою культури». І справді, перша збірка Зореслава «Зі серцем у руках» (Ужгород, 1933) для української літератури Закарпаття стала подією. Поряд із творами Василя Гренджі-Донського, Юлія Боршоша-Кум'ятського, Костя Вагилевича, Івана Ірлявського, Федора Потушняка, Федора Могіша, Івана Колоса та ін., вона є новаторською – є новим словом і щодо змісту, і щодо форми поезій.

Тематично збірка надзвичайно багата. Основну групу доробку складають вірші патріотичного спрямування: «Присвята», «На шляху», «Поете, знай...», «Месії ми чекали...», «Співцям», «Молитва» (первісна назва «Молитва нації»), «До пісні!» та ін. У них автор закликає виховувати нове покоління мужніх, хоробрих і готових до праці й боротьби патріотів, відкинути зневіру, сльози, журбу і страх, кидає заклик до всіх поетів – зневірених і занімілих – сколихнути своїми піснями все Підкарпаття!

Учитель і учні виразно читають поезії «Присвята», «Месії ми чекали...», «До пісні!» та ін. Тут і далі декламувати можна на фоні української духовної музики, читання супроводжувати демонстрацією відповідних творів мистецтва.

Другу групу поезій цієї збірки становить духовна лірика, хоч годі вважати ці вірші чисто релігійними. У них – і глибока віра в Бога, і чітка громадянська позиція як автора, так і ліричного героя, і високий патріотизм.

Звучать вірші «Мій храм», «Зі серцем у руках», «Поклони», «Сповідь», «Душа», «В кривавих шатах», «Цить».

Слід виділити ще одну групу віршів цієї збірки – це описові вірші або пейзажна лірика. У поезіях «Листок», «Восени», «Сніжок», «Буря», «Над ставком», «Вечірне» та ін. автор не тільки уважно спостерігає за природою, але ніби добрий маляр вдалими мазками домальовує її картини.

Звучать поезії «Листок», «Білий сніг».

У збірці «Зі серцем у руках» є кілька творів на соціальну тему (напр., поезія «Голод»), написаних під враженням важких злиднів і голоду по селах Закарпаття. Автор «шукає Месії у вбогих хатах свого народу».

Звучить поезія «Голод».

Доцільно провести паралелі щодо зазначеної теми в творчості письменників, які вже вивчалися в шкільній програмі.

Особливо хочеться наголосити на групі віршів про покликання поета, про роль поезії в суспільстві. Це твори «Моя пісня», «Я ліру скорботну у руки узяв...», «Мотто», «Поете, знай...», «Співцям», «До пісні!». Зореслав переконаний, що поет повинен бути твердим, мов скеля, вказувати народові «ясний шлях», «дорогу правди і завзяття».

Звучать поезії «Поете, знай...», «До пісні!».

Цікаві й багаті в першій збірці Зореслава засоби його поетичного вислову, використовувана ним віршова форма. Поряд з народнопісенними формами, багато зразків класичної строфіки (зокрема сонет), оригінальні за формою вірші «Цить...», «Повстань, пророче...», «Зі серцем у руках» та ін. У ритміці переважає ямб, цілком відсутній дактиль.

Друга збірка поезій Зореслава «Сонце і блакить» – теж показова щодо змісту і форми – вийшла в Ужгороді в 1936 році. Про неї Богдан Кравців пише: «Як і перша, теж і ця збірка починається ствердженням відданості поета Срібній Землі:

*Іду невідомий, нежданий,
Син гордих, могутніх Карпат –
і бажанням:*

*...крицю могутньо стиснути
У гнівом налитих руках...*

Але ж уже в черговому у цій другій збірці декларативному вірші «Метаморфоза» поет-священик, признаючись, що в нього і суворість Санаваролі, і м'яке, ніжне серце, закохане у фіалки, стрункі тополі, тихий спів і далеч голубу, і стверджуючи, що він «срнце сіє в земні перелogi, розсипує блакить і пригорщами спів», заявляє, що він «вже не той, що був», що він «вже став назавжди сам собою», немов бажаючи цим підкреслити, що він порвав з панівною для того часу поезією смутку і плачу...».

Аналіз ритмомелодики другої збірки поезій (із 36 поезій 24 написані ямбом, 5 – хореем, 3 – анапестом, 2 – амфібрахієм, 1 – дактилем) засвідчує активне поетове світосприймання, нахил до стриманості, впевненості

Менше у книжці програмової патріотичної поезії – «Іду невідомий», «Не знаю й сам...», «Юнак», «Нове покоління», «Борці», «Ідемо». Оскільки його світогляд динамічний, західноєвропейський, то Зореслав «не покладає надій на Схід... чи Захід Європи..., а вірить у власні сили народу, які збудить велика ідея». У автора – безмежний оптимізм і завзяття до бою, його вірші «відсвіжують атмосферу, будять приспані сили, підносять людям голови – відроджують душевно».

Звучать поезії. «Іду невідомий», «Метаморфоза», «Пробудження», «Ідемо».

Аналізуючи сонет «Пробудження», учитель наголошує на неймовірній близькості його до поезії Павла Тичини «Не знаю й сам...», підкреслюючи, що для молодого Тичини з Чернігівщини і для молодого Зореслава з Пряшівщини однаково рідна й близька Україна. Чи не тому, що обидва вони – великі патріоти – слідуєть заповіту Шевченка: «Свою Україну любіть...».

Широко представлена у збірці описова, споглядальна лірика. Тут і образи Закарпаття – поезії «Ідилія», «В полонині», «Пряшів», «Зима над Ужгородом», «Замок» та ін., і образи з Фіюме, Трієсти, Венеції, Везувія, Рима... – поезії «Під Везувієм», «В Трієсті», «У Венеції», «Палатин», «В пристані» та ін.

У багатьох творах автор розмірковує над покликанням поета і завданням поезії, над життям і призначенням людини («Цвіт

яблуні», «Блакитний усміх», «Молодість», «Те небо», «Дні», «Надвечір'я», «Вечір і ніч», «Ноктюрн»).

Змужніла й поглибшала релігійна лірика Зореслава. Молитва, звернена до Господа, і слово, спрямоване до людського серця – у цьому невичерпна енергія мистецтва, у цьому сила поетичного слова.

Звучать поезії: «Літургія ранку», «Блакитний усміх», «Рання молитва», «Молюсь Тобі...», «Moll».

Крізь «розспівані хвилі і замріяні фйорди» митець вчуває ходу «східньодиких орд», і в монастирських мурах поет-чернець створює вірш-візію майбутньої апокаліптичної доби, що вражає синтезом наукової прозорливості, по-максималістськи «матеріалістичного пориву».

Звучить поезія «Авантюне».

«Цією своєю візією, що здійснюється з таким розмахом і так негадано сьогодні на наших очах, – пише Богдан Кравців про поезію Зореслава «Авантюне», – ужгородський поет-монах Зореслав поставив себе у славному ряді своїх великих попередників – богоугодних ченців із українських Лавр, що не тільки знали і бачили минуле і його історію, але так же ясно провіщали і бачили майбутнє...». Форма Зореславових віршів мистецька, там не знаходимо жодного зайвого чи «притягнутого за вуха для рими» слова. Образи – ясні, пластичні, витончені. Витончені зовнішня й внутрішня форми його віршів. Володимир Бирчак досліджує алітерації сонета «Казка», витриманого в лірично-імпресіоністичному тоні.

Демонструється сонет «Казка».

(В. Бирчак. Літературні стремління Підкарпатської Русі. – Ужгород, 1937, с.168).

У 1943 році згоріла третя поетична збірка поета «Блакитні ескадри», пропала у вирі війни поема на біблійну тему «Рут»...

Передбачуваний Зореславом прихід «східньодиких орд», «Червоний Смок», що пронісся над Європою, змусили його емігрувати й продовжити свою священничу, наукову й літературну місію проповіданням Слова Божого, прославленням Творця Вселенної уже за кордоном, продовжити з любов'ю в серці до рідного За-

карпаття, до тої сонцем і блакиттю осяяної землі, де починався його шлях, продовжити, невідступно слідуючи Шевченковому заповіту: «Свою Україну любіть!..»

У 1963 році у Нью-Йорці вийшла книга вибраного Зореслава «З ранніх весен», а в 1992 році в Ужгороді – поетична антологія «Моя Карпатська Україно», де вміщено чимало його поезій. Зараз готується до видання 3-томне зібрання творів письменника. Він є членом Спілки українських письменників Словаччини та Спілки письменників України.

Звучать поезії «Спомин», «Зневіренім», «На чужині», «І білі сни мої...».

Офіційна радянська критика 50-80 років називала Зореслава «типичним представником українського буржуазного націоналістичного напрямку в літературі Закарпаття, який з ненавистю і презирством говорив про свій народ, називаючи його «п'яними у ярмі рабами», і, як той справжній фашист, мріяв про ті часи, коли з цих «п'яних рабів» повстане нація твереза...».

Звучить поезія «Ні, не Москва...»:

*Ні, не Москва, не Ленінград,
Ні, не Совет, а Україна...
Гей, ставте гори барикад –
Іде дванадцята година!
Пробудиться в один момент
Увесь народ в кривавій муці,
І потанцює кулемет
Кривавим танком революцій.*

*І полетить степами гнів,
Замовкне дика «Марсельєза» –
Із п'яних у ярмі рабів
Повстане нація твереза.
І згадуватимуть одно
Усі, що у ярмі ходили:
Проклятеє було вино,
Коли від нього так дуріли.*

III. ПІДСУМКИ УРОКУ. Сьогодні логічні акценти розставляються по-іншому, ми оцінюємо літературний доробок Зореслава так, як він того вартий. Отже, поезія Зореслава – глибоко чуттєва лірика, філософські імпресії, грізні, закличні, заклиральні вірші – це, по суті, ті твори, які лякали, відлякували, а, може, й продовжують насторожувати сучасних літературознавців, і в яких звучить та правда, до якої ми потроху наближаємося, і, хоч душі наші стомлені, прийшли. Тож настала доба творення. Зореслав з нами.

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

Вивчити матеріал лекції.

Написати невеликий твір-роздум на тему: «Бог і Україна – смисл Зореславого життя...».

МАТЕРІАЛИ ДО УРОКУ

ВИБІРКОВИЙ КОНСПЕКТ

7 грудня 1909 року народився в Пряшеві.

У 1924 році вступив ченцем до Мукачівського монастиря. Продовжує вивчати риторику та філософію в Галичині – у монастирях Крехова, Лаврова та Добромиля.

З 1931 року навчається в Григоріанському університеті в Римі. Повернувшись, висвячується, викладає в Ужгородській гімназії та богословській семінарії.

У 1939 році бере активну участь у подіях Карпатської України, капелан Карпатської Січі, арештований угорськими фашистами і видворений за межі поновленої Подкарпатської Русі.

Проживає на Словаччині.

У 1948 році змушений нелегально емігрувати спочатку до Австрії, потім – до Рима. Тут захищає докторську дисертацію «Мелетій Смотрицький – визначний український полеміст».

У 1951 році виїжджає до США, де проживає і сьогодні й веде наукову, літературну та місіонерську діяльність. Обраний дійсним членом наукового товариства ім. Тараса Шевченка. Член Спілки словацьких українських письменників, член Спілки письменників України.

ПОЕТИЧНІ ЗБІРКИ:

1. «Зі серцем у руках». Ужгород, 1933.
2. «Сонце і блакить». Ужгород, 1936.
3. «Блакитні ескадри». Пряшів, 1943 – майже повністю згоріла у вирі війни.
4. «З ранніх весен». Нью-Йорк, 1963.
5. «Моя Карпатська Україно». Поетична антологія. Ужгород, 1992.
6. «Бог і Україна». Ужгород: Гражда,
7. «Католицтво і православ'я». Ужгород: Гражда,

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ:

1. «Католицтво і православ'я». Нью-Йорк, 1955.
2. «Голгота греко-католицької церкви в Чехословаччині». Торонто–Рим, 1978.

ДУХОВНА ЛІРИКА ЗОРЕСЛАВА

Урок літератури рідного краю в 11 клас

МЕТА: навчити учнів вдумливо читати твори, працювати над їх змістом, розвивати логічне мислення, вміння глибоко розуміти текст, зіставляти, мислити образно, сприяти вихованню духовних і моральних цінностей; на основі прочитаних поезій показати учням письменника як творчу високодуховну особистість, як патріота рідної землі.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань з елементами дослідження.

Обладнання: портрет Зореслава, словники, твори поета.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

1. Організаційний момент уроку

2. Слово вчителя.

*З кривавим серцем у долоні
До тебе йду, народе мій,
До тебе йду й тобі в поклоні
Несу пісень гарячий рій, –*

ці пристрасні рядки, наповнені жагучою любов'ю і щирим бажанням служити своєму народові і рідній землі, надихають і сьогодні кожного свідомого патріота-українця. І належать вони вже відомому вам Зореславу, поетові, священику, капелану Карпатської Січі. Для цієї людини завжди були невіддільними, найсвятішими Бог і Україна, заради яких він жив, творив, працював, боровся. Це те, що у найскладніші моменти його життя давало наснаги, плекало його душу, гартувало його переконання.

Зореслав, отець Сабол, був і поетом, і духівником, і сповідником розтерзаних, розпорошених по всьому світові, але нездола-

них, свідомих українців. Тому ми сьогодні, у рік святкування сотої річниці від дня народження Зореслава, звертаємося до його поезії, щоб торкнутися таїни його душі, насолодитися оригінальністю і вишуканістю форм і слова, отримати благословення через його твори.

3. Оголошення теми і мети уроку

Метод «Прес»

– Як ви розумієте: що таке духовність?

Зразки відповідей учнів

– Духовність – це живе джерело добродійностей людини, її моральна спроможність та вища цінність.

– Духовність – це внутрішній світ людини, це її стрижень, фундамент. Духовно багатою вважають людину, яка живе в гармонії з собою і світом.

– Духовність – специфічна людська якість, що характеризує поведінку особистості. Духовність пов'язана із внутрішнім психічним життям людини, її моральним світом, зі спільністю ідей, поглядів, прагнень.

Слово вчителя

Говорячи про духовну лірику Зореслава, ми звертатимемо увагу на те, що вірші не є суто релігійними, бо в них чітко вимальовується громадянська позиція автора і ліричного героя, глибокий патріотизм, любов до людини і жертвовність заради національних ідей.

4. Опрацювання нового матеріалу

Робота в групах (попередньо учні були поділені на групи, кожна з яких мала завдання опрацювати певну поезію Зореслава. У групах працювали «літературні критики, філософи, дослідники»)

І група. Поезія «ЗІ СЕРЦЕМ У РУКАХ»

1. Читання поезії.

2. Які біблійні образи звучать у цій поезії? Що вони значать?

Виступи учнів-дослідників

Ягве – це одне з імен Божих, що в перекладі означає суцільний і втілює вічність того, хто сказав про себе: «Я єсь Альфа і Омега, перший і останній».

Синай – східний хребет гори Хорив в Аравійській пустелі, означає скелистий. Тут, на горі Хорив, у вогняному кущі з'являється Мойсею Бог, щоб дати людям закони. Це гора Божа. У біблійному

словнику зазначено, що, крім рівнини, що лежать поруч із нею, ніде не видно ні луків, ні лісів, ні водоспаду, ні селища, ні лісів, ні зелені, ні птаха, ні людини.

Великий день Завіту – це день пошуків Бога на хребті Синай.
– Яке філософське навантаження несуть ці образи?

Виступи учнів-філософів

«У творі, який не випадково дав назву всій збірці, дух поета опиняється «на верхах Синаю», в трепетному очікуванні тих священних митей прилучення смертної істоти до вічного, яка визначить увесь її земний шлях» (Голомб Л.). «Великий день Завіту», день пристрасного пошуку Ягве на горі Синаю у зображенні Зореслава постає в палітрі вогненних барв і стримуваних до часу громовиць Божого гніву. Ліричний герой бачить обличчя «в ярих блискавицях і чує «голос, мов з криці ллятий: «Здійми своє обув'я».

– Як розуміти цю біблійну фразу?

Як на нашу думку, ліричний герой повинен зняти зі своєї душі щоденні проблеми, бо його призначення в земному житті де-що інше. Ліричний герой у пошуках істини, у пошуках свого призначення на землі. Він посіяв у своїй душі сумнів: чи має право промовляти перед людьми, впливати на них словом.

Цей сумнів стосується, як на нашу думку, не віри, а невпевненості у власних силах.

Твір виражає психологію творчої особистості, утвердження власного «я», як поета-пророка. Цей мотив зустрічається в ліричних творах багатьох письменників (поема «Мойсей» Івана Франка, «Пророк» Олександра Пушкіна, у творчості Тараса Шевченка). поезія закінчується утвердженням думки про те, що ліричний герой готовий до своєї місії: «Я ниць упав... Відчув тягар тих слів... Тремчу і піднімаюсь з земного пилу. Іду...».

II група. Поезія «МІЙ ХРАМ»

1. Читання поезії напам'ять.
2. Які думки навіює ця поезія?

Виступи учнів-літературознавців

Хома В. У статті «Таємниці поетичної творчості Зореслава» підкреслює, що автор будує в поезії «свій храм як одну розлогу метафору, окремі частини якої додають до цілого нове значення, в результаті чого виникає цілісна уява поетової ідеї». У вірші

утверджується думка про велику силу слова, яке народжується в храмі-душі і матеріалізується в різних проявах: очищаючого животворного вогню, срібного співу, в молитвенному самозабутті, – розширюється і прямує до храму Всесвіту.

Храм душі – це внутрішній світ поета, його думки, почуття, пориви служити Богові національним ідеям, Україні:

*В моїй святині не зів'яне
Ранкова молодість вінків
І з олтарів не перестане
Лунати мій величний спів.*

На думку Голомб Л., поезія «Мій храм» – цей, без сумніву, автобіографічний вірш Зореслава, розкриває перед нами завісу напруженого внутрішнього життя поета, для якого творчість зливається з молитвою, стає свого роду присягою. Як на нашу думку, присягою у служінні Богу і Україні, які є святими і нерозривними для поета – священика, поета-патріота.

III група

1. *Виступ учня-дослідника.* У багатьох поезіях Зореслава постає образ Ісуса Христа, якого розіп'яла юрба, відбувається переосмислення людських цінностей. Читаючи поезії, мимоволі задумуєшся: чи не кожен із нас своїм мовчанням мимоволі дає згоду. Тому й страждаємо, тому й розпинають Україну, тому існуємо, а не живемо. Поезією «Цить» поет змушує кожного з нас помовчати, самозаглибитись, задуматись над своєю сутністю, буттям, бо тільки наодинці із собою людина здатна відчувати, зрозуміти свою байдужість, черствість, ницість, напоїти свою спраглу душу живильною мудрістю і прийняти в свій храм душі вічні цінності: любов, добро, милосердя. Щоб переконатися в цьому, прочитаймо мовчки поезію «Цить».

Читання поезії «Цить»

Поезія «Цить» змушує нас замислитися над величчю духу Пророка, який у муках, під рев зненависної юрби: «Розпни його! Розпни», – просить у молитві до Бога прощення для неї. Чи не така доля судилася і поетові, який часто зазнає осуду, гоніння, образ. Тому й звертається Зореслав у вірші «Поете, знай» до ліричного героя, який присвятив себе служінню народові, бути міцним духом і пам'ятати, що так колись юрба вітала

*Не генія, а геніїв творця –Христа
А поклонившись, на хрест його розп'яла
І ще глумилася: ану, зійди з хреста.*

2. Читання поезії «Поете, знай».

3. Виступ- дослідження історії написання твору.

У статті-спомині доньки Василя Гренджі-Донського Зірки йдеться про вірш «Поете, тям» (так називався у першому варіанті твір («Поете, знай»), написаний у 1930 році, присвячений її батькові, котрому довелося в житті пройти весь шлях від визволення до переслідування та в'язницю. Вона писала, що «в тих кількох рядках поет немовби бачив майбутнє батька, немовби йому «Господь відкрив книжку життя» батька, і він своєю чутливою поетичною душею ясно зрозумів, яка доля чекає його товариша пера. Батько послухав щирі слова поради Зореслава: стояв «могутньо, твердо серед своїх мрій, не оглядався ні на кого, і, будучи обдарований Господом великим стихійним талантом, робив те, для чого створила його рука Всевишнього».

IV група

1. Виступ учня на тему «Розвиток жанру літературної молитви»

Молитва – жанр, що існував з часів Русі, реформував Тарас Шевченко, надавши їй національного пафосу та громадського патріотичного звучання. В українській поезії цей жанр розвивали О. Кониський («Молитва за Україну»), Л. Глібов («Благання»), Б. Грінченко («Боже правий, милосердний»). Популярний він був і в світовій літературі: твори Франсуа Війона, Христо Ботєва, Йосипа Гете.

2. Виступ учня-літературознавця

Однією з провідних поезій Зореслава у цьому жанрі є, на нашу думку, «Молитва». Автор створює картину єднання всіх українців, які склали в єдиному духовному пориві – молитві долоні за єдину могутню державу. У поезії злилися воєдино духовне і патріотичне звучання.

Як і в кожній молитві, звучить хвала Богу, повторюється основне прохання: «Пророків, Боже, зволь нам дати». Зореслав підкреслює у поезії, що провідники нації – це пророки, які наділені

вірою і здатністю до самопожертви, повинні мати ті чесноти, що і біблійні пророки, просить Бога уберегти їх від земних спокус.

Мотиви єднання всіх українців звучать і в поезії «Ударили вечірні дзвони» (*читання поезії*). Уявімо собі тихий карпатський вечір. І раптом «ударили вечірні дзвони на дзвіниці». Зазвучала молитва за Україну, за єдину соборну державу. Сила цієї молитви підсилюється тим, що до Божої Матері, захисниці українців, у єдиному пориві звернулися розділене Поділля і Карпати. Автор через молитву розкриває мрію народу:

*До Тебе кличе вся Вкраїна у неволі:
О, зглянься, змилуйся над нами, дай нам волі.*

Ця думка простежується і в ліричній поезії «Українське Різдво». Різдво – це одне з найвеличніших, найдивовижніших, найрадісніших свят в Україні. Величання Христа відбувається і в Україні: грають «дзвони дерев'яної дзвіниці і колядки летять у простір навздогін». Мотив єдності всієї України «аж від Дніпра і Сяну» звучить у відповіді на молитву верховинців:

*А він, малий Ісус, підносить Божі руки
І простягає їх на весь широкий край:
– Благословенна будь, країно сліз і муки,
Зродись, повстань наново й славою засяй!..*

У різдвяні дні відбувається найвищий прояв людських почуттів: радість, любов, милосердя. Піднесеним настроєм прожитий опис народження Христа в Карпатській Україні.

5. Висновки

Знову і знову переконуємося, що у поезії Зореслава переплітаються і є невіддільними одне від одного – Бог і Україна. Для багатьох поезій характерна філософська заглибленість у людську душу, у різні сфери буття. Твори поета світлі, повні любові до рідної землі, до свого народу.

Прийом «Мікрофон»

Учні продовжують фразу: «Бути духовно багатою людиною за поезією Зореслава означає...».

6. Завдання додому

Опрацювати конспекти.

Вивчити напам'ять поезію, яка найбільше вразила.

МАТЕРІАЛИ ДО УРОКУ

о. Севастіян-Степан Сабол-Зореслав

ЗІ СЕРЦЕМ У РУКАХ...

В великий день Завіту з серцем у руках
Тебе шукав я, Ягве, на верхах Синаю.
Твоє обличчя бачив в ярих блискавках
І голос дужий Твій, мов з криці лятий, чув я:
Здійми своє обув'я!..

І я здійняв... А голос Твій озвався знов:
– Я ТОЙ, ЩО Є, болючу скаргу маю.
Народи справедливість топчуть і любов...
Права ламають Божі і людські в гордині,
І ставлять лжі святині.

Я – ТОЙ, ЩО Є...

Той, перед ким весь світ тремтить,
Тебе – ніщо – до мого посилаю люду...
Іди, скажи народам, що мій гнів горить,
Що вже в руках держу я блискавки і громи
Й світів звалю хороми!..

Я ниць упав... Відчув я весь тягар тих слів...
Тремчу і, піднімаючись з земного пилу, іду...
Готов я говорить до гір, лісів...
Але чи хтось мене почує з люду Твого,
Мене, мене – німого?..

МІЙ ХРАМ

В огнях багряної заграви
Палає мій величний храм,
На олтарях живої слави
Горить жертовний тиміям.
Тут сам я цар, тут я складаю
Всепалення офір-пісень,
Моєму Богові співаю,
Огонь святий живлю день в день.

Тут я горю – і не розкине
Чужа рука моїх огнів!
Щодня, без впину в душу рине
Святий, великий срібний спів.

В екстазі тут молюсь невтомно.
А Він – Незримий – сходить сам

В надхненні Божому, святому
І душу вводить в неба храм.

В моїй святині не зів'яне
Ранкова молодість вінків,
І з олтарів не перестане
Лунати мій величний спів.

ПОКЛОНИ

Ударили у дзвони...
Із хат виходили, йшли люди
І в церковцю пішли –
на поклони...

Воскові свічі тихо гнуться,
На землю скапують їх сльози,
До неба вогники їх рвуться...
Народ побожний на підлозі
З отцем стареньким б'є поклони
І молиться...

Тихенький шепіт
Всю церковцю сповняє мирно,
Із образу Христос Розп'ятий
На люд свій споглядає вірний
І молитов вислухує...

Народ покірно в груди б'ється
І на коліна припадає,
Відпущення гріхів благає.
І кається душа і гнеться
Перед Всевишнім...

...Боже мій!
Гріхів моїх не пом'яни!
І далі б'є народ поклони,
І покаянно дзвонять дзвони,
І в церковці тихенький гомін –
І плине: «Претерпілий страсти...
Мій Христе... О, не дай пропасти!..
Прости, помилуй!..»

В КРИВАВИХ ШАТАХ...

В кривавих шатах Він блукав,
Увесь у ранах, повен муки.

За вами Він ходив, шукав,
Ламав святі над вами руки.

За вами Він у гори йшов
І ранився об терня й скелі,
Шукав, благав – і не знайшов,
І плакав сам в німій пустелі.

Та ви, нікчемні, ви прийшли,
Його зловили там, зв'язали,
В одержу білу одягли
І, розіп'явши, насміхались.

А Він з хреста за вас моливсь,
А Він з простертими руками
До вас, нещасних, нахиливсь
І далі йде, іде – за вами...

ЦИТЬ...

Цить.
Темно...
Навкруги
Тьма таємно
На поля-луги
Стелиться, лягає;
Гуркотить у далі грім,
Блискавиця розтинає
Чорні хмари... Суне хмаролім,
А на «лобному» юрба, пільмою
Вкрита, грішні німо стиснула уста,
Дивиться злорадісно, з жагою злою
На Розп'ятого страшне конання, на Христа.

Враз загуркотів у хмарі грім важкий... Оззався хтось.
«Отче мій, Тобі я духа віддаю!...» – сказав Христос –
Голова схилилася... «Звершилось!...» – шепнули уста...
Сліз остання крапля впала з віч Розп'ятого Христа...

«Сину мій, дитя моє, поглянь на мене вниз,
Сину мій, поглянь ще раз!» – зітхнула Мати.
Вітер голос цей долинами розніс
І, припавши до хреста ридати,
Тихо плаче бідна... Нарід ввесь
Розійшовсь тривожно. В глуші
Чорна хмара плине десь,

Вітер тихо сушить
Краплі крові, сльоз.
Висить мертвий
Сам Христос,
Тихо...
Цить!

ВОСКРЕСІННЯ

Сповитий смертю спочивав Христос,
Навколо все спокійним сном дрімало,
Лиш небо краплями сріблених рос
Дрібні квітки тихонько умивало.

У гробі темно, тихо... Лиш нараз
Надземне світло бухнуло, засяло;
З душею сполучивсь умерший Спас
І сяйвом божества обличчя запалало.

Умить, мов блеск, із неба прилетів
Архангел Божий і перед скалою
Мов гласом грому сильно загреміз,
Аж гробний камінь повалився луною.

А над скалою мов пурпура й сніг,
Мов фіолет і золото заблестіло,
Аж сторожа нічна звалилась з ніг...
Над гробом сяло вже воскресше тіло.

Мільйони душ і ангелів з небес
З Христом знеслись понад Єрусалимом.
І вмить могутнєє "Христос воскрес!.."
Понеслось над квітчастим трав килимом...

ПОЕТЕ, ЗНАЙ...

Поете, знай: твоїми зрушена словами
Юрба підніметься, сплете тобі вінець
І шлях, кудю йтимеш, вистелить квітками,
І вилле перед тебе всю любов сердець.

Грімке тобі: «Осанна!» загромить луною,
Тобі юрба під ноги кине квіття сніп
І ореол запалить понад головою,
І вся з поклоном припаде тобі до стіп.

І на руках тебе нестиме вулицями,
Немов пророка будучих великих днів,

І генієм назве, покаже всім в безтямі:
– Ось слава наша – він, нащадок-син богів!..

Та знай, поете! Так колись юрба вітала
Не генія, а геніїв творця – Христа,
А поклонившись, на хрест Його розп'яла
І ще глумилася: ану, зійди з хреста!..

Як нині всі перед тобою б'ють поклони,
Так завтра Юдою і зрадником назвуть,
На чоло вб'ють кільці тернової корони
І плюнуть в очі і, побивши, розіпнуть.

Та ти, поете, на людей не оглядайся:
Хай хвалять, хай і розпинають – мужньо стій!
Ні славою, ні злобою не переймайся,
Твердий, мов скеля, будь посеред своїх мрій!

УДАРИЛИ ВЕЧІРНІ ДЗВОНИ...

Ударили вечірні дзвони
на дзвіниці,
Полинули акорди ніжні
до зірниць...
Озвалася вечірня пісня
молитовна:
О, радуйся, Маріє Діво,
ласки повна...
О, радуйся, Маріє Діво,
Божа Мати,
До Тебе моляться Поділля і
Карпати,
До Тебе кличе вся Україна
у неволі:
О, зглянься, змилуйся над нами,
дай нам волі!
Замовкли дзвони, втихла пісня
над полями...
І сон із тишею блукають
між хатками...
У тихій синяві блискочуть
метеори,
А ген у небі тихо мріють
ясні зорі...

МОЛИТВА

У люте врем'я, в бурі люті
Пророків, Боже, зволь нам дати,
Пророків, що на праві путі
Мільйони повели б закуті
Від гір Кавказьких по Карпати.

В них запали огні вулканів,
Огні живі і животворні,
Дай силу їм борців-титанів,
Щоб серед бур і гураганів
Стояли мужні, непоборні.

Очам дай ясність блискавиці,
Устам дай мову, повну зриву,
Словам дай голос громовиці,
Рукам дай міць невгнуту криці
І грудям – доброти і гніву.
Серця їм дай незлобні, чисті,
З огнем безмірної любови.
Вдихни в них душі променисті,
Великі, праведні, огнисті,
На боротьбу і труд готові.

Збуди у них велику віру
У перемогу світла й правди,
Щоб не вклонялися кумиру,
Щоб все, себе несли в офіру
За свій народ – усюди й завжди.

ПОВСТАНЬ, ПРОРОЧЕ...

Повстань, пророче,
і громовицею промов
і блискавкою запалай над нами!
І будь мов Назорей
і очі відкривай осліплім
і приверни глухим чуття
і слово дай устам безмовним
і випростуй калік зігнутих
і в них покладь нового духа
і серце дай нове
і змисл
і почуття завдання
і полум'я трудів і жертви
і стань мов велет перед ними

і озовись до них огнем
і шлях їм покажи
і рідний Ханаан
і накажи іти до нього
і сам ти вихром ізнімись
і громом
і блискавиць зигзагами
і бурею літай над ними
і стидом в лица кинь безстидні
і гранню в ложа їх безділля
і гнівом бий
і різками шмагай їх душі
і наново огонь в них запали
і будь бальзамом для їх ран
і йди вперед
і йди стихією міцною
і будь величний мов Мойсей
і будь безмежною любов'ю
і будь палаючим вогнем
і гнівом

Повстань, пророче,
і громовицею промов
і блискавкою запалай над нами!

МОЛЮСЬ ТОБІ...

Молюсь Тобі, мій Боже, з сонцем ясним
В порогах світлих раннього світанку;
Молюсь Тобі, коли під сяйвом красним
Земля вся будиться у мли серпанку.
Молюсь Тобі, коли квітки маленькі
Зітхають ніжно, пахощами дишуть;
Молюсь Тобі, коли вітри легенькі
Гілля дерев голублять і колишуть.
Молюсь Тобі, коли в жаркий полудень
Вогнем горять далекі небосклони;
Молюсь Тобі, коли з висот безлюдних
Архангельські привіти грають дзвони.
Молюсь Тобі, як на лані колосся
Хвилюючись, на сонці доспіває;

Молюсь Тобі, як присмерку волоссям
Ніч тихе поле-ниву огортає.
Молюсь Тобі, коли пташня дрібненька
З вечірнім дзвоном пісню шле в поклони;
Молюсь Тобі, коли вже й ніч легенька
Колише все до сну на своїм лоні.
Молюсь Тобі, коли вогнисті зорі
Таємно в безгомінній далі сяють;
Молюсь Тобі, коли хмарки прозорі
Край місяця срібlistого дрімають.
Молюсь Тобі всім серцем щохвилини,
Й душа моя пісні Тобі співає;
Молюсь Тобі молитвою дитини,
Що тихо руки у мольбі складає.
Молюсь Тобі, Творцеві світла й цвіту,
Красі Твоїй і величі клонюся,
Тебе я бачу в творі неба-світу
І все Тобі й у всім Тобі молюся.

ПІД ХРЕСТОМ

У стіп розп'ятого Христа
На вид божественної муки –
Тремтять і моляться уста,
Самі заламуються руки.
Кипить у серці дужий біль,
А перед грішною душею
Гріхів премного звідусіль,
Аж горнеться й стає пред нею.
І гризота, і стид, і жаль
Чергуються в душі, мов вихор,
Лиш сльози чисті, мов кришталь,
Блистять в очах благально тихо...

УКРАЇНСЬКЕ РІЗДВО

Христос рождається в Карпатській Україні
У шумі пралісу старих мовчазних гір,
І верховинські янголи-вітри стодзвінні
Співають «Слава в вишніх Богу» аж до зір.

Убогі пастирі припали до землиці
І дивляться на чудо вбогих полонин.
Загнали дзвони дерев'яної дзвіниці,
І колядки летять у простір навздогін.

Приходять мудреці аж від Дніпра і Сяну
І моляться Дитині Божій в пеленках;
Лякається, трясеться Ірод окаянный,
І ввесь синедріон уже проймає жах.

З вертепом ходять козаки по Україні,
Залята колядками гомонить земля;
– Вітай, Месіє наш, на закарпатськiм сiні,
І запануй на всю Вкраїну звідтіля!

А Він, малий Ісус, підносить Божі руки
І простягає їх на ввесь широкий край:
– Благословенна будь, країно сліз і муки,
Зродись, повстань наново й славою засяй!..

6 січня 1939

ІДЕЯ ВЕЛИКОГО ЧИНУ В ПОЕЗІЇ ІВАНА ІРЛЯВСЬКОГО

Урок літератури рідного краю в 11 клас

МЕТА: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Івана Ірлявського; донести до них атмосферу державотворення часів Карпатської України кінця 30-их рр.; розвивати в учнів уміння виразного читання поезій; виховувати в них почуття патріотизму, гордості за свій народ.

Обладнання: портрет та фотографії І. Ірлявського, спогади сучасників, висловлювання дослідників про творчість поета.

Тип: подача нового матеріалу, художня оповідь нарисового типу.

ПЕРЕБІГ УРОКУ:

Виклад нової теми.

І. Слово вчителя. Творчість І. Ірлявського як яскравого представника празької школи української поезії кінця 30-их – початку 40-их років ХХ ст. майже невідома нашим сучасникам. Його твори з'явилися якраз під час державотворчих процесів у Карпатській Україні та буремних подій Другої світової війни й тому не встигли отримати широкого розголосу ні в читачів, ні є критики. Пізніше поет із ярликом буржуазного націоналіста був вилучений із літературного процесу. Ніби відчуваючи, що доля відвела йому дуже мале часу на творчість, І. Ірлявський поспішає сказати своє слово в літературі. Уже в одній з перших статей про творчість поета С. Николишин писав: «Мені, особисто, Ірлявський нагадує Влизька... своєю плодючістю. Колись писали про Влизька – де його нема? Ірлявський не є всюди, але безумовно Ірлявський багато пише. Нехай собі випикується, але в Ірлявського Весна – це і весна, і його молодість, і молодість його народу. Усе зливається

докупи і грає в його вірші многобарвними змінами дійсного символу. Правда поезія без символізму не обійдеться».

За короткий час у Празі, побачили світ чотири збірки поезій І. Ірлявського: «Голос Срібної Землі» (1938), «Моя весна» (1940), «Вересень» (1941), «Брості» (1942). Можна тільки гадати, скільки нового сказав би поетичним словом І. Ірлявський, якби його особиста і творча доля не склалась так трагічно. Але і те, що написано, дає підстави говорити про нього як про цілком сформованого, оригінального поета із своїм світорозумінням, мистецьким баченням життя.

Наше завдання – на основі спогадів сучасників поета, матеріалів, друкованих у тогочасній періодиці, досліджень останніх років ознайомитись із життям та літературною творчістю І. Ірлявського, відчувати атмосферу державотворення, яка була на Закарпатті в кінці 30-их рр., перейнятись поетичними настроями, які хвилювали молодь кінця 30-их – початку 40-их років ХХ ст.

Особливістю поезій І. Ірлявського є те, що вони написані в більшості від імені багатьох і для багатьох. Авторська свідомість, індивідуальне авторське «я» зливається з мільйонним загальним «ми». Те, що поезія Ірлявського співвідноситься із настроями і почуваннями національно свідомої молоді, є документом доби, підмітив рецензент першої збірки поета «Голос Срібної Землі», який в 1940 р. писав: «Ця збірка в своїй цілості віддзеркалює настрої й поривання української молоді, не конче лише за Карпатами, що народилася коло 1920 р., а матурувала перед 1940 р. В тім полягає передовсім її значіння як «людського документа».

II. «Ми лиш брості тих гордих, тих триста, що за місто віддали життя...» (Життєвий шлях І. Ірлявського).

Блискавкою, зоряним метеором спалахнув І. Ірлявський на поетичному небі України. На жаль, трагічно обірвалося ледве розквітле життя юного сина Карпат. Звідки черпає поет натхнення? Що світило йому провідною зорею у житті? Відповіді на ці питання й покликаний дати наш урок.

Учитель розповідає біографію поета, учні коротко занотують собі у зошити.

І. Ірлявський (Рошко) народився 17 січня 1919 р. у бідній селянській родині в невеликому селі Ірляв неподалік від Ужгорода. Навчався у рідному селі І згодом в Ужгородській горожанській

школі. Середню освіту здобув у Мукачівській торгівельній академії (1933–1938). У поезії «Спомин» І. Ірлявський згадує своє дитинство, рано померлу матір, школу, ту «осінь, що виманила за поріг». Ще в дитинстві, у шкільні роки в душі поета зародилась незрадлива любов до України, яка ніколи не згасала в його серці:

*О, Україно нещаслива,
Тебе в цей час – час бурь і зливи –
Я покохав.*

(«Голос Срібної Землі»)

Тональністю, ліричним настроєм, щирою любов'ю до України ця поезія нагадує сонет Зореслава «Пробудження». Любов до рідної землі, юнацька мрія про українську державу були найголовнішим імпульсом формування творчої особистості І. Ірлявського.

Перші поетичні виступи Івана Ірлявського були у журналі «Пробоем», що виходив у Празі. У 1935 р. з метою пожвавити літературний рух на Закарпатті редакція журналу оголосила конкурс на кращі оригінальні поезії, повісті, драми. Відгукнулося багата письменників. Серед них – В. Гренджа-Донський В. Пачовський, Ф. Могіш, М. Рішко. Наймолодшим конкурсантом був І. Рошко-Ірлявський. Починаючи з 1937 р., його поезії регулярно друкуються на сторінках «Пробоем». У цьому ж році журнал оголошує конкурс на найкращий гімн «Пробоевиків». Умовою конкурсу було, щоб усі варіанти гімну були надруковані під псевдонімами, аби при їх оцінці не перешкоджали особисті симпатії. Під псевдонімом Маковиця (та Маковиця, яку оспівав поет пізніше у збірці «Вересень») І. Ірлявський надрукував вірш «Пророками в днях непогод і злости», що згодом увійшов до збірки «Голос Срібної Землі» під назвою «Ми». Дуже цікавими і промовистими були і псевдоніми інших конкурсантів (Говерла, Чорногора, Бужора, Тиса, Дніпро Попрад та ін.), що символізували соборність усіх українських земель.

По закінченні Торгівельної академії І. Ірлявський короткий час працює дрібним службовцем у Підкарпатському банку в Ужгороді. Під час державотворчих процесів у Карпатській Україні І. Ірлявський перебуває в Хусті, записується в ряди «Карпатської Січі», співпрацює в літературно-мистецькій громаді «Говерла», яка, за словами П. Стерча, «об'єднувала видатних поетів, письмен-

ників і образотворчих мистців, як О. Ольжич, У. Самчук, Горліс-Горський, В. Гренджа-Донський, І. Ірлявський, М. Михалевич, А. Патрус та ряд інших, видавала місячник літератури й мистецтва «Говерла» під редакцією Олега Кандиби-Ольжича».

Радісні, хвилюючі, а водночас тривожні настрої державотворення яскраво відбиті в першій збірці поета «Голос Срібної Землі». Випускаючи в світ поезії І. Ірлявського, редакція «Пробоем» писала: «...закликаємо всіх українців, які люблять письменство своєї Батьківщини, замовити собі цю збірку, бо тільки таким чином українське громадянство зможе оцінити морально і матеріально саможертву такого молодого поета для України».

Учні читають поезії «Вже досить», «Карпатська Січ», «Великий Чин», «Голос Срібної Землі».

Після трагічних подій березня 1939 р. Іван Ірлявський, як і багато інших українських патріотів, змушений був залишити рідне Закарпаття. Через Югославію, Німеччину він добирається до Праги, де одразу включається в активне національно-культурне життя українців: працює як машиніст і технічний редактор видавництва «Пробоем», стає співробітником часописів «Наступ», «Націоналіст» та членом редакції «Пробоем». На сторінках цих видань часто з'являються нові поезії, статті Івана Ірлявського. У цей час поет тісно співпрацює з Культурною Референтурою ОУН та входить до управи Секції митців, письменників та журналістів. Громадсько-політичну працю Іван Ірлявський вдало поєднує з поетичною творчістю. У 1940 р. виходить друга збірка поета «Моя весна», а в 1941 – «Вересень», які були прихильно зустрінуті критикою. Рецензент, що підписався криптонімом С. С., вважав збірку «Вересень» «своїми чисто поетичними вартостями однією з замітніших появ еміграційної поезії».

Звучать поезії «Похід», «Дорога рідна земле», «Я пристав до борців».

У кінці літа 1941 р. як член Культурної Референтури ОУН Іван Ірлявський від'їжджає до Києва, де бере активну участь у розбудові українського національного життя: стає одним із засновників тижневика «Литаври», виконує функцію секретаря Спілки письменників. О. Лащенко так згадував про київський період життя Івана Ір-

лявського: «Найрізноманітніші завдання щоденно лягали на слабкі плечі цього закарпатського юнака, та він ніс свої обов'язки через будні такого трагічного, але тоді знову столичного Києва зі самозреченням і розважною мудрістю. Більше того, знайшов у собі вдосталь внутрішньої сили, щоб зосередитись у вільні хвилини – за таких тоді довгих вечорів (наказом окупаційної влади з вчасних вечірніх годин населення міста було конфіковане по домах!), на власній творчості. Ніби передчуваючи, на яку дорогу доля його незабаром покличе, спішить зложити збірку поезій «Брості» та закінчити ще в Празі розпочату поему, про яку, на жаль, окрім назви «Послідній з роду», не збереглося ближчих даних».

Цікаві спогади про національно-культурне життя Києва 1941–1942 рр. залишив У. Самчук. Ось як згадує письменник свою останню зустріч з Іваном Ірлявським у Києві. «Тут також у ідальні я зустрівся з Іваном Ірлявським, він же Рошко. Він походив із Закарпаття, з села Ірлява, але ми познайомились з ним у Празі. Скромний, тихий, невеликого росту, влітку і взимі без шапки, завжди з великим портфелем, набитим книгами й паперами. Переважно збірками і рукописами своїх віршів. Ця наша з ним зустріч була також останньою. Бо йому також судилось прийти сюди з його Ірляви ген там за Карпатами, щоб знайти і собі місце вічного спокою у глибинах гетакомб Бабиного Яру Києва».

З великою любов'ю і теплотою згадував про зустріч з Іваном Ірлявським у Києві 1942 р. в Святвечір його приятель М. Ситник. «Була кутя. Святий Вечір напередодні Різдва Христового. У наше вікно вже заглянула вечірня зірка, благословляючи на Святу Вечерю. Моя матуся, по-святковому одягнена, ставила на стіл пісного борщу, рибу, кутю в макітрі. Батько поправляв на покуті дідуха, біля якого стояв великий горщик з узваром. Раптом хтось постукав «по-панському» у двері. Боже мій, яка радість – це ж мій друг Іван Ірлявський! Коли ступив в мою хату, війнуло теплим холодом київської землі. Ніби на своїх плечах вніс у мою хату кусочок Києва, саме того, де ще гриміли «Литаври» і всміхалися полум'яні очі новітньої Аглаї, (за ім'ям героїні роману М. Хвильового «Вальдшнепи», так називали друзі Олену Телігу. – М. К.), де в потемках жахливої дійсності писалась історія для грядущих поколінь.

Я познайомив його з батьком і посадив за стіл. Атакуючи його питаннями, припрошував до борщу.

– Це той, справжній, український? – відбиваючись від моїх питань, питав Іван...»

Звучить вірш Івана Ірлявського «В Святвечір», надрукований у журналі «Наступ» 4 січня 1941 р.

*Летять роки. І знов, як сон,
як бачене давно обличчя,
навіє спогадів вогонь
цей вечір таємничий.*

*Ах, скільки радощів старих,
затаєних, та незабутих,
не збили нам прудкі вітри,
ані завії люті.*

*В душі, наповненій чуттям,
далекі загоряють свічі,
а дзвони грають – як і там –
в твоєму серці трічі.*

*І рвешся думкою в туман
крізь далечини невідомі,
туди, де манить рідний храм
та світло твого дому.*

*І бачиш молодечий шлях
в село снігами чи рікою
на нім лишила ти в слідах
дитинство з колядою.*

*Летять роки... І знов, як сон,
як бачене давно обличчя,
навіє спогадів вогонь
цей вечір таємничий.*

Напевно, і того Святвечора 1942 р. згадував Іван Ірлявський свою малу батьківщину Ірляву, крізь простір чув ірлявські дзвони та спів колядників.

Українські патріоти прагнули налагодити громадсько-культурне життя в Києві, відродити українську державність.

Звучать перші два вірші з циклу «Столиця».

Німці вороже поставилися до цих починань. Уже з грудня 1941 р. почалися арешти свідомої української інтелігенції. Була закрита газета «Українське слово», а її редактора І. Рогача та співробітників заарештувало гестапо. 7 лютого розпочалася нова хвиля арештів. Було заарештовано понад 200 українських патріотів. Безпосередня загроза нависла і над головами працівників «Литаврів» та членами Спілки українських письменників. Як згадують очевидці тих трагічних подій, О. Теліга та її друзі знали, що відбудуться арешти, але продовжували працювати. З спогадів О. Ждановича ясно, що про арешти знав Іван Ірлявський. «Він ранком зайшов до заступника голови Спілки Вінницького і розповів йому про це. Той до Спілки не пішов. Іван Ірлявський пішов сам». У лютому 1942 р. поет разом із іншими патріотами був розстріляний у Бабиному Яру. Як і ліричний герой його поезій, Іван Ірлявський своїм героїчним життям довів, що назавжди залишається вірним обраному шляху, омріяній меті. Ще в одному з перших віршів «Хочу» поет задекларував своє життєве кредо:

*І хочу не споганити сумління
задня своєї честі й доброти,
щоб увійти у рідне володіння
не проданим, а чистим, як аскет...*

(«Голос Срібної Землі»)

Чистим, мужнім, великим патріотом України увійшов він у свідомість наступних поколінь. Отже, бачимо, що життєва і творча доля закарпатоукраїнського поета становить єдину гармонійну цілісність. Іван Ірлявський не фальшивив, не лукавив, коли писав:

*Свою міць, що кохав з літ дитячих,
віддаю я у жертву борні
і пісні свої, й запал гарячий –
за прийдешні могутності дні.*

(«Моя весна»)

III. «...Велика Україна – найкращий цвіт дозрілої мети» (Поетична творчість Івана Ірлявського).

А. Гарасевич у огляді «Молоде Закарпаття» вказував на самотність поетичної музи Івана Ірлявського. Дослідник писав: «Цілком оригінальним і м'яким ліризмом відзначається Іван Ір-

лявський, цікавий надзвичайною силою цілком нового й оригінального матеріалу». О. Лашенко, окреслюючи настрої поезій Івана Ірлявського, відзначав: «Стихія національної революції – власна творча стихія Івана Ірлявського. Виростаючи з горя, пісень і казок затурканого закарпатського села, Іван Ірлявський не нарікав на долю лихую: серцем і волею він звернений до слави державного майбутнього України».

Лірика Івана Ірлявського хронологічно й географічно чітко окреслена. Це передусім події кінця 30-их років у Карпатській Україні, яка в поета асоціюється з великою соборною Україною. Характерною рисою поетичного слова Ірлявського є те, що він сприймає порив молодого покоління до волі як безперервний процес в історичному потоці України. Для нього «мідяні копита козацьких коней» і сучасне йому життя – це віхи української державності, невинний державотворчий процес. Поет часто робить екскурси в історію і рідного Закарпаття, і всієї України, екстраполуючи її на сучасність.

Звучать вірші «Мукачів», «Манастир», «Срібна Земля», «Україна», «На роздоріжжі».

Патріотизм і героїчність – невід’ємні ознаки поетичного стилю Івана Ірлявського. Можна з певністю твердити, що Ірлявського як поета зродила ідея державності України, яка стала домінуючою в його творчості:

*Ще в невідомім наш побідний спів,
серпанком вкриті золоті заграви.
Та знаєте, що наш народ дозрів
до власної держави!*

(«Голос Срібної Землі»)

Ці слова можна вважати квінтесенцією всієї поетичної творчості Ірлявського. Про що б він не писав, завжди на першому місці у його ліриці стоїть Україна – Україна в трьох історичних площинах – минулій, сучасній і майбутній. Рідна держава, не поділена кордонами, єдина, соборна – ось головний мотив лірики поета. Іван Ірлявський з однаковою любов’ю змальовує рідні закарпатські краєвиди і чудовий український степ, море, чорноземи. У вірші «Привіт «Молодому життю», написаному з нагоди появи пластового українського журналу на Закарпатті, поет говорить:

*Промов до серця щиро і відважно,
бездушним душі дай, а зір сліпим,
щоб наш народ у бою був звитяжним
за море, за чорнозем, за степи.*

(«Голос Срібної Землі»)

Особливо багато поезій першої збірки присвячено державо-творчим процесам у Карпатській Україні, безпосереднім учасником яких Іван Ірлявський був сам («Привіт «Молодому життю», «Великий Чин» «Карпатська Січ», «Голос Срібної Землі»). У вірш «Великий Чин» поет вітає рідну карпатську землю яка стала першою відправною точкою на шляху соборної України. Як після холодної зими приходить «весни цілющий подих», так і люд Срібної Землі пробуджується для боротьби за українську державу:

*– Народ забутий зголосивсь до Чину,
народ, що довго гнувсь під батогом,
а Чин йому полишив Україну,
щоб більше не вважався він рабом!*

(«Голос Срібної Землі»)

Голос пробудженої землі, голос народу, покликаною до національно-культурної праці, дзвенить на всю Україну. «Від Татар до далекого Кавказу сурміть про міць карпатського Борця». Автор сподівається, що покоління лицарів, захоплене героїкою «Базару, Львова, Крут», піде нестримно до мети:

*Ударили могутньо в рідні дзвони
і залила простори вільна гра:
Сьогодні – тут, – за день, за два – над Доном,
бо вже пора. Пора!*

(«Голос Срібної Землі»)

Шевченківські державотворчі ідеї залишили свій яскравий відгомін у творчості закарпатських поетів В. Гренджі-Донського, Зореслава, Ф. Могіша, І. Колоса. До образу великого пророка України звертався й Іван Ірлявський. У поезії «Шевченко» Іван Ірлявський називає поета «творцем нових ідей», «Бояном», «Пророком», «вождем палкого покоління». Лаконічно, з допомогою місткого афоризму передана роль Т. Шевченка в історії української нації: «Він воскресив дух на руїні».

Звучить поезія «Шевченко».

У другій збірці «Моя весна» поряд із громадянською поезією з'являється лірика особиста, суб'єктивна. Порівнюючи дві збірки, дослідник С. Николишин писав «Загально, супроти «Голосу...», кидається в вічі більша символічність образів збірки. Цим вона багато виграє супроти колишньої риторичності першої спроби поета». У ліричному вірші «Моя весна», що є програмовим у збірці, поет з надією пише:

*Я від тебе багато чекаю,
Двадцять друга ось весно моя...*
(«Моя весна»),

З приходом весни запалюються юні серця, з'являються нові настрої й почуття, вчорашні селяни стають мужніми, свідомими своєї мети і призначення, бо «вже і села, немов на ногах», і «що ранок, то серце, мов п'яне, що приходить велика весна», за цією волею весною тужили діди і помирили, не діждавшись її, вона зове за собою й молоде покоління:

*Хай провадить у даль крок за кроком,
де є вічна весна золота,
де тужавіє нам рік за роком
все могутніш велика мета.*
(«Моя весна»)

О. Лашенко, який дуже високо оцінював творчість Ірлявського, вважав, що «деякі з його мистецьких проявів належать до найяскравіших у нашій ліриці за останню війни». Дослідник наводить цікаві спогади про те, як був написаний вірш «Похід». «Випадкове враження воєнного часу – перехід через місто вкритих зеленню змоторизованих військових з'єднань, – переливає творча воля поета у такі традиційні своєю «селянською» образністю, ритмічно напружені, звернуті у майбутнє спогади». Автор створює романтизований образ нестримного, окриленого походу. Казкові вершники летять понад лісом, понад нивами. Ощадливо, за допомогою кількох влучних образів показано похід сміливців, але разом з тим, як точно схоплено романтику руху, порив до мети. І хоч у поезії проривається й трагічна нотка, взята з фолькло-

ру: «Буде жито копитами збите, кого доля така не мине», – лицарі знають, заради чого йдуть на смерть:

*щоб степи були цвітом укриті,
а не кров'ю й вогнем...*

(«Моя весна»).

«Цей закарпатський селянський син, що його постать і у великому місті, здавалось, ще пахнула «розмаєм» (О. Лащенко) розумів, що усвідомлення свого глибинного «я», своєї національної приналежності починається з любові до батьків, до рідної хати, «білявої стежки», мальовничого села. Поет говорить, саме ця любов і зробила молоде покоління закарпатців патріотами України:

*Зробила нас вона цих гір синами,
перлиною своєю,
а землю, що топтали ми ногами, –
вкраїнською землею
за неї встав і березень кривавий
в сліпучому промінні,
за неї далі йде шляхом до слави
новітнє покоління.*

(«Вересень»)

Посмертна збірка «Брості», за словами О. Лащенка, «позначає сповнений для нас всіх такої трагічної ваги 1941 рік. І ця історичність робить збірку із документів свого часу, зокрема, коли її авторів прийшло бути включеним в події не лише через творчість літературну». Цикл «Брості» – лірична розповідь автора про почуття матері, син якої пішов із рідної домівки змагатися за кращу долю народу. Через переживання матері змальована широка панорама народного руху:

*Гомоніли схвильовані села
і здивовані глипали в синь.
Одинока – одна невесела
стара мати: чи вернеться син?*

(«Брості»)

Багато синів не поверталось додому, загинули геройською смертю за честь і свободу Батьківщини. Не повернувся на Закарпаття, знайшовши вічний спочинок в омріяній ним столиці й Іван

Ірлявський. Усе своє коротке життя, свій поетичний талант офірував він ідеї Української держави, ідеї «Великого Чину». Сучасним дослідникам ще належить з'ясувати роль Івана Ірлявського в загальноукраїнському літературному процесі, але вже сьогодні ми з певністю можемо стверджувати: лірика поета – одна з найяскравіших сторінок української поезії Закарпаття 30-их – 40-их років ХХ ст.

Звучить вірш «Пам'ятник».

Домашнє завдання: написати твір-роздум на тему «Ідея державності України – провідна ідея поезій Івана Ірлявського».

Лідія ХОДАНИЧ

«НЕСУ ПОЕМУ РІДНОЇ ЗЕМЛІ...»

ОБРАЗ РІДНОГО КРАЮ

У ПОЕМІ ІВАНА ІРЛЯВСЬКОГО «ВЕРЕСЕНЬ»

Урок-лекція в 11 кл. Тривалість уроку: 2х45 хв.

МЕТА УРОКУ: познайомити учнів з життєвим та творчим шляхом яскравої й незаслужено забутої особистості Поета; поглибити їх знання про історію нашого краю, традиції та побут селян Передгір'я; розвивати образно-етичні смаки, утверджувати громадянську позицію старшокласників; виховувати любов до рідного краю, шану до традицій народу та його синів.

Обладнання уроку: портрет поета, прикрашений вишитим рушником чи осіннім листям, чи гілкою хвої, чи калиновим кетягом; на скатертині – кілька яблук, виноградне гроно; репродукції картин: А. Коцка «Верховинка»; Ф. Манайло «Старий»; пейзажний живопис художників Закарпаття; опорні конспекти з датами життєвого шляху Івана Ірлявського; поема «Вересень» – на партах.

На дошці епіграф:

...Він увійшов у те світле сузір'я талантів, які утвердили українську поезію на Закарпатті... і від яких ведеться відлік сучасної української поезії Закарпаття.

О. Мишанич.

ПЕРЕБІГ УРОКУ:

Урок проводиться в 11 класі після вивчення творчості У. Самчука та Є. Маланюка, які жили і працювали в довоєнній Празі.

Доцільно розпочати урок з таких питань до учнів:

– Які міста у Європі, поза Україною, вписано в історію розвитку української культури та літератури ХХ ст.? (Учні називають Прагу, Варшаву, Мюнхен).

– Чому Прага – центр української культури в екзилі?

Учитель або заздалегіть готовий учень пояснює слово «екзиль». Учні розповідають про Український вільний університет, про Подєбрадську сільсько-господарську академію, про здобуки празького періоду у творчості У. Самчука, Є. Маланюка, О. Олесья, О. Ольжича, О. Теліги, Л. Мосендза, С. Черкасенка та ін.).

Далі вчитель ще раз нагадує учням про те, що у Празі не випадково зосередились кращі сили української культури: Прага на той час була столицею однієї з найдемократичніших європейських країн, уряд якої надавав притулок політичним вигнанцям з України. А для розвитку таланту, зокрема літературного, необхідне відповідне середовище, яке, як вода для каменю, є стихією, що допомагає сформуватись утверджуватись таланту.

Що є рідний край для поета, голос рідної землі? Чи може поет сформуватись без цього? Саме такі питання нехай стануть у центрі уваги під час вивчення життя та творчості нашого земляка Івана Ірлявського, про якого О. Мишанич сказав... (див. епіграф).

Оголошується тема та мета уроку, учні записують у зошити тему, епіграф.

І. Виклад життєвого і творчого шляху Івана Ірлявського.

Учитель повинен прагнути окреслити постать поета як людини незвичної долі, як ідеал, гідний наслідування. А ще – як яскраву особистість, щоб раз і назавжди полонити юні серця поезією І. Ірлявського. Виходячи з вищесказаного, пропонуємо таке **вступне слово вчителя**.

Горби і видолінки, видолінки і горби... Аж ген за обрій стелиться широка плахта, зшита з платок селянських нив, а між нивами аж за небокрай розсипані садки і села... Чи є ще де такий райський куточок? При дорозі бабине літо дзвенить голосами осінніх птахів, срібними нитками снується на пахучих яблунях уздовж шляху аж ген на Мукачево. Співає й радіє юнацька душа,

босі ноги самі прискорюють кроку дорожній пилюці. Дорога додому... Така ж гарна, як восени, і в засніжену пору. Тільки тоді – у синьому присмерку, бо ж виходиш – ще ніч, а повертаєшся – уже палять вогники у вікнах теплих, із високими солом'яними стріхами, довгих хат.

А весною, коли ліси рудіють першою бростю, коли талі води так солодко пахнуть землею, життям, і так по-материнськи лагідно пестить волосся несміливий сонячний легет. А там, де дзюрчить під містком вода, – перші білі квіти.

Білявий худорлявий хлопчина ходить тією дорогою у місто й назад на науку. Чи тримає у пам'яті вона, та дорога, вкрита сьогодні асфальтом, прискорені легкі кроки синьоокого юнака? А він, напевно, й на тому світі пам'ятає її. Бо що є святіше, ніж та дорога, що на зорі виводить у люди? І обривається в 20 з гаком літ...

І він, той хлопчина, з того світу, з далекої України, зі страшного Бабиного Яру, посміхається своїй дорозі – тихим леготом, легкою хмаркою, світлим дощиком, цілує камінь, об який, спіткнувшись, збив собі колись ніготь... Да святяться наші теплі дороги на рідній землі!

Далі вчитель художньо оповідає життєвий шлях письменника. Учні відповідають, користуючись конспектами, на запитання вчителя, коли відбувається той чи інший факт, зачитують і записують в зошити відповідні дати. Учитель може поширити виклад додатковими відомостями, зокрема, про життя селянина-середняка на Підкарпатті у 20-их рр. ХХ ст.

Опорний конспект, який учні записують у зошити:

17 січня 1919 р. – народився в с. Ірлява Ужгородського р-ну на Закарпатті. Батьки – селяни.

1925 р. – померла мати. Закінчує початкову школу. Навчається в Мукачівській торгівельній академії. Августин Штефан, Юліан Химинець. Формування української національної свідомості. Працював урядовцем у Підкарпатському банку.

1938-1939 рр. – перебуває у Хусті; учасник подій, пов'язаних з Карпатською Україною.

1938 р. – перша збірка – «Голос Срібної землі».

1939 р. – після падіння Карпатської України виїхав у Воєводи-ну, живе в українському селі Руський Керестур.

1939 р. – переїжджає у Прагу. Коректор в друкарні. Співробіт-ник літературного журналу «Пробоем».

1940 р. – друга збірка – «Моя весна».

Осінь, 1941 р. – прибув у окупований Київ, веде патріотичну роботу. Третя збірка «Вересень».

9 лютого 1942 р. – арештований гестапо як член підпілля та забороненої письменницької організації.

20 лютого 1942 р. – розстріляний у Бабиному Яру (разом з О. Телігою, В. Кобрином, Ю. Ігнатком, А. Рогач].

Прага, 1942 р. – посмертна, четверта книга поезії «Брості».

Матеріали для розповіді вчителя.

Маленьке село заховалося в улоговині між горбами. Вино-градні ряди, що збігають від подвір'їв, потічок, що жеботить, вті-каючи від Маковиці на долину. Восени тут пахне яблуками, суше-ними сливами, нектаром, що готують уночі у садах. Взимку пахне червоним вином, висвічують жовтозубі кукурудзяні качани та червоні язички перцю під хатою; навесні свіжозорані ниви і злива яблуневих рожевих пелюсток у гудінні бджіл.

Хати тут довгі. У передній хижі – світлиці, – як правило, не живеться. Тут зберігається найцінніше: родинні реліквії, ікони, світлини на стінах, гірка перин, книги. Із довгих торнаців – ганків заглядають у хату виноградні лоза. Тут має право готуватись до занять білявий хлопчик – серйозний Іван. Зате у інших кімнатах – товчуться і бігають. Киплять горщики, ходить кішка, у запітнілі вікна видиться двір із курми, кіньми, возом...

Селянські родини великі, життя тут розмірене і наповнене роботою. Аби в хаті був сякий-такий статок, працєю, працєю, працєю...

Саме їй, своїй родині, присвятить Іван свою першу книжку. І Карпатській землі.

*А навкруги хиталися світи;
довкола розцвітали рідні ниви...*

Ірлява далеко від дороги, селяни з Ірляви несміливо виходили в місто, щоб продати, що-небудь – дрова, харчі – чи купити.

А для Рошка Івана дорога у місто стала рідною.

...У Мукачівській, торговій академії – одному з кількох навчальних закладів на Підкарпатті – учились в основному діти з багатих сімей. Селянській дитині у домотканих штанях та вишитій бабусею домотканій сорочині було не по собі серед дітей місцевих крамарів, яких одягали у модні костюмчики, лайкові черевики і підвозили, врешті, на блискучих лімузінах шофери-слуги. Але правдивий селянський син ще тоді, напевно, вирішить для себе і ще тоді, напевно, напише:

*І хочу не споганити сумління
Задля своєї честі й доброти,
Щоб увійти у рідне володіння
не проданим, а чистим, як аскет...*

І саме такі переконання введуть згодом івана Ірлявського «в ряд тих країнських поетів Закарпаття, що поставили своє слово на службу українській національній ідеї і розбудові молодій держави Карпатської України» (О. Мишанич). Адже керували торговельною академією відомі громадсько-культурні діячі Августин Штефан і Юліан Химинець, які турбувались перш за все, щоб їхні вихованці усвідомили себе українцями, щоб працювали в ім'я свого народу і його майбутньої держави.

У період Карпатської України в Хусті невисокий ясночоллий юнак проходить університети національного виховання. Здружившись з хлопцями-галичанами, проймається найпалкішими національними почуттями його серце навік запалює ідея своєї української держави. І коли ця ідея, втілившись у реальне, розтоптана хортистським кованим чоботом, стікаючи кров'ю, вмирала на березневому снігу Красного поля під Хустом, то чи не тому так тяжко юнак переживав падіння Карпатської України, свою відірваність від рідної хати, живучи в Руському Керестурі, що так поюнацьки палко повірив у здійснення своєї мрії?

Тут можна прочитати поезію О. Олеся «Айстри» – як алегорію втрат на визвольному шляху української ідеї. Можна звер-

нутись до класу з питанням: хто автор цих рядків? Що ховається за образом замерзлих айстр?

З автором цієї поезії Олександром Олесем, як і його сином Олегом Ольжичем Іван Ірлявський проведе не одну теплу бесіду в Празі, куди він ввійде як національний борець. Невисокий на зріст, зосереджений, мовчазний – таким його запам'ятає Прага. У маленькій кав'ярні у Старому Місті напише багато поезій, і ці рядки:

*Цей вересень мене зустрів у місті,
на бруку між старими мурами.
Всміхнувся під вікном пожовклим листом
чомусь зажурено.*

II. Образ рідної землі у поемі Івана Ірлявського «Вересень».

Аналіз твору проводиться за планом, який учні записують в зошити:

1. Автобіографізм твору. Визначення жанру.
2. Тема та особливість композиції.
3. Життя селян Підгір'я – зміст поеми:
 - а) одвічна боротьба за кусень хліба;
 - б) сила материнської доброти і сила рідного поля – двоєдине начало у долі селянського сина;
 - в) дорога до школи – надія на краще життя;
 - г) острівці світлого – свята віри: Різдво, Великдень.
4. Краса рідної землі – лейтмотив твору.
5. Ідея поеми: любов до батьківщини.
6. Особливості стилю поеми: щирий, довірливий тон оповіді, точна деталь.

Аналізуючи поему, вчитель вдається до зачитування окремих уривків, зіставлення тексту Івана Ірлявського з живописом Ф. Манайла, А. Коцки, до використання «живої» наочності: яблук, виноградного грона та ін.

МАТЕРІАЛИ НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЯ.

Автобіографізм твору. Визначення жанру.

Прийом ретроспекції, застосований Іваном Ірлявським у поемі «Вересень», дав можливість автору повернутись у власне ди-

тинство. Ліричний герой, приїхавши у рідне село і відшукавши місце, де знаходилась хата, в якій він виріс, віддається думкам про минуле. І, немов, живі перед ним постають хвилюючі дні, найяскравіші хвилини дитинства. Ліричні відступи про красу природи Карпат доповнюють розповідь. Поема за жанром – ліро-епічний твір. Хоч епічні елементи тут надто умовні: окремі епізоди життя селянської дитини, висвітлені пам'яттю, ніби нанизуються на нитку споминів.

Тема твору – життя селянської дитини з передгір'я у Карпатах: життя на природі, життя серед людей праці, наповнене пекельним трудом. Так про село міг написати тільки той, хто тут зростав, хто всім серцем покохав свій край:

*Мій голос губиться, і я не в силі
шукати слів, співають схвильовано...*

Композицію твору складає чергування спогадів дитинства – сумна темна нитка трагічних подій (смерть матері, прощання з рідним домом) переплітається із радісною, червоною (Різдво, Великдень). Поет обирає уявного слухача – кохану, якій і розповідає про минуле. Десять розділів-монологів – десять схвильованих молитв рідному краєві.

Здається, твориться могутня симфонія радості життя на фоні природи. Центр всього, про що йдеться в поемі, – любов. Вона всезігріваюча, всеосяваюча, всесильна:

*Любов з дитячих літ несплямлену
для тебе виніс я у дар,
як квітку в образі зарамлену,
як найдорожчий скарб.*

Аналізуючи поему за планом, учитель просить учнів зачитати окремі уривки із твору, а саме:

- про хату і матір [III розділ]);
- про вечорниці (поч. IV розділу);
- про коляду і матір («У коляді, як і в піснях...» – до поч. V розділу);
- про лісорубів («У лісі тім...»);

– про християнські звичаї хліборобів («І наш орач...» – до кін. VI розд.);

– про Великдень («З Великодня, що у дитинстві...»).

Уривки настільки яскраво змальовують дійсність, що залишиться хіба що звернути увагу на соковитість барв, яскравість деталей, як-от: скрип навантажених столітніми буками селянських возів у надвечір'я (як скрип половецьких возів у «Слові о полку Ігоревім» – це почув у симфонії рідної землі тільки її син); сумні обличчя лісорубів, які «зрослися із деревами, і їм рубать дерев столітніх жалко»; гірське поле – кам'янисте (та іноді леміш – виразно чули – змагався з каменем), сліди мами-ангела Діви – на снігу, яка оберігає свого сина під час його першої коляди («і за собою мами слід затямив – засяяла янголом», «а я собі шептав про Непорочну»); виноград і хліб – символи вінця людської праці («І в молитвах сумних з поклонами, як і в весільних співах, одне бажання і туга: аби гронами пишався дар на нивах. Щоб квітло поле житом, як косицею»).

Образи у творі, як зорові, так і звукові. Вони покликані відтворити поліфонічний, яскравий колорит Підкарпаття. Адже це їй, рідній землі, співає гімн усе, що нею народжене. Відчуваєш схвилюваність, найвищі ноти розчуленості у голосі автора, коли він розповідає про весну, коли орють кам'янисту ниву, слухаючи зозулю, п'ють із свічада чистої води; коли він ще раз іде курною дорогою під тополями, яка вивела його у широкий світ, біжить берегом річечки Старої із книжечкою в школу, випасає овець із пастушками, пропахлими димом. Адже це від неї, від рідної землі, доброта і ласкавість рано померлої матері, бабусі, що заступила дитині матір, батька, що завдяки мозолям на руках виводив у люди сина.

«Село це на горбах», яке наказує хлопцеві мати запам'ятати і нести з собою у пам'яті все життя, місце священнодійства: це арена людського щастя й нещастя. Тут все наповнене духом народним, міфом правдивим, традиціями тисячоліття. Воно, як світло, освітить юнакові усі дороги в майбутті. Тому він не зіб'ється:

*Крізь простір і крізь час, давно забутий,
крізь сутінок загублених років,
ірлявські дзвони в моїм серці чути...*

Ідею поеми варто розглянути, прочитавши як ілюстрацію за-ключні слова [«Оця любов до вересня, кохана»... і до кінця твору).

Підсумовуючи сказане, учитель зверне увагу на те, що розмір вірша – різностопний ямб – свідчить про схвильованість автора, який, здається, не звертає уваги на форму.

Учні діляться власними роздумами про долю поета і його поезію.

Слово вчителя. У Бабинім Яру холодного лютого 1942 розстріляно палких патріотів. Останній сніг печально танув на остиваючих тілах... І плакали тонкі вербові гілки. «Все, чим міг пригостить я мій бідний народ, – це червоне яблуко – серце моє»... Слова Назима Хікмета не раз вторитиме вітер із потойбіччя. Іван Ірлявський – червоне яблуко карпатських садів. Не сміємо обірвати тоненьку ниточку пам'яті про нього. Бо тоді хто ж ми всі і для чого топчемо нашу землю густо политу невинною кров'ю? Вірші Івана Ірлявського пахнуть червоними яблуками.

Домашнє завдання: Вивчити за вибором один із запропонованих уривків з поеми напам'ять; написати твір «Поема рідної землі Івана Ірлявського».

ІВАН ІРЛЯВСЬКИЙ: «МОЯ ВЕСНА».
ПЕЙЗАЖ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЛІРИЧНОМУ ТВОРІ
Урок літератури рідного краю

МЕТА: дати учням знання про життєвий і творчий шлях українського закарпатського поета Івана Ірлявського; поглибити і закріпити знання учнів з теорії літератури про пейзаж, вчити знаходити і визначати його роль у ліриці поета, зокрема у збірці «Моя весна»; розвивати вміння виразного читання поетичних творів, їх аналізу; виховувати патріотичні почуття та естетичні смаки, бережне ставлення до природи.

Тип: урок викладу і засвоєння нових знань, лекція з елементами бесіди та дослідження.

Обладнання: портрет І. Ірлявського, виставка видань 30-40 рр. на Закарпатті, опорні конспекти, пейзажі закарпатських художників, магнітофон, дитячі малюнки за збіркою «Моя весна».

Зауваги до проведення уроку: вчитель сам визначить, в якому класі проведе такий урок, відповідно буде дозуватись і обсяг матеріалу, що подається. Час проведення довільний, проте доречно було б проводити його навесні, пов'язуючи з подіями Карпатської України, або з датами життя поета. Звичайно, це може бути урок-лекція, урок-дослідження, урок-екскурсія (якщо проводити його на лоні природи чи в музеї), факультативне заняття літературного гуртка і т. ін. Учні заздалегідь знайомляться з пейзажною лірикою поета, вчать її аналізувати.

Епіграф:

*Лірика Ірлявського є сповіддю автора з
любови до природи, до своєї весни...*

С. Николишин.

ПЕРЕБІГ УРОКУ:

1. Організація класу – 2 хв.

2. Виклад й закріплення нового матеріалу – 40 хв.

23 роки життя вділила йому доля... Та досить щедро сипнула таланту до віршів, чуттєвості й жертвовності... Ще й ощасливила народженням серед чудових карпатських гір, «де ліси так предивно шумлять», серед розлогих нив, у селі, що розкинулось на буйних пашнях і цвітом горбах, під шумливими горіхами, над якими так печально і тужно щоранку і щовечора бамкають ірлявські дзвони... Так, мова про Івана Ірлявського – українського поета, автора чотирьох поетичних книг, редактора журналу «Пробоем», активного громадського діяча, сьогодні майже невідомого і вперто замовчуваного донедавна, та напрочуд ніжного і тонкого лірика, з таким «чарівним дзвінком і свіжим словом»...

Отже, запишіть тему уроку: Іван Ірлявський: «Моя весна». Пейзажна лірика.

Учитель чітко ставить перед класом мету:

Метою нашого уроку є ознайомлення із життям та творчістю самобутнього українського поета-закарпатця Івана Ірлявського, зокрема з його поетичною збіркою «Моя весна»; поглиблення знань з теорії літератури про пейзаж, маємо навчитися виділяти пейзаж у поезії і з'ясувати його роль; удосконалити вміння виразного читання поетичних текстів.

Звичайно, досягти своєї мети ми зможемо тільки, перейнявшись повагою і шаную до цього молодого і все ж зрілого поета, подумки перенісшись у милу його серцю Ірляву, прийнявши всією душею ниви, садки, груші, горіхи, дзвони, дорогу, весілля – все те, що близьке і рідне його душі. Він любив свою землю і писав про це у своїх віршах, що дало підставу критику С. Николишину відзначити: «Лірика Ірлявського є сповіддю автора з любови до природи, до своєї весни...»

Учитель пропонує записати ці слова як епіграф у зошити.

ПЛАН УРОКУ:

I. «...Ірлявські дзвони в моїм серці чути...» (Біографічна довідка про письменника).

Справжнє прізвище поета Рошко, Іван Іванович Рошко (17 січня 1919 року – 20 лютого 1942 року).

Звертається увага учнів на опорні конспекти. Разом з тим можна використати видання «Моя Карпатська Україно» (сс. 56, 185; Ужгород, 1992) або «Історичну галерею» («Шкільна серія». Випуск 5. – Ужгород, 1998). Поки учні працюють з опорними конспектами, записуючи в зошити важливі дати біографії письменника, вчитель (або заздалегідь підготовлені учні) розповідає про Івана Ірлявського, користуючись спогадами його рідних і близьких. Ці спогади можна попередньо для зручності записати на аудіокасету.

Із спогадів односельчанина Петра Юрійовича Сирохмана: «Це був невисокого зросту хлопець. Тихий, сором'язливий, в очах – розум, завжди – задуманість. Він мало спілкувався. На запитання відповідав стримано. Пам'ятаю його як людину рішучу, наполегливу, скромну, впевнену у собі...»

Із спогадів старшого брата – Василя Рошка: «Веселий був завжди, з усіма. Але й багато думав. Та нікому не казав – про що... Він купив собі мандоліну і грав та співав українські пісні... Голос дуже хороший мав. Він йшов десь один, сідав і співав...».

А ще Василь Іванович згадує таке: «Мені було 12 років, і я вчився в Ужгородській реальній гімназії. Братові було 7. Та походив до гімназії я лише рік: батько забрав документи, а мені сказав: «Будеш допомагати». І я допомагав родині. Це дало можливість вивчитися хоча би братові. Іван, закінчивши екстерном горожанську школу..., пішов подавати документи в Мукачівську торговельну академію. Був молодий дуже, і його не прийняли. Мусив ще рік ходити до школи в Ужгороді. Жив на квартирі, за яку треба було дорого платити. Двічі на тиждень я ходив до Ужгорода, носив із Ірляви йому їжу, бо купувати її братові не було за що. Мама тоді вже померла (в 32 роки). Батько був хворий – важко склалася його доля: пішов на Першу світову війну, два роки перебував у австро-угорській армії, потім потрапив у російський полон (у Полтавській області), тричі був на заробітках в Америці. За ті гроші спершу купив землю, потім докупив, а згодом – закупив дерево на хижу. Та йому нічого не вдалося – завадили війна, полон, потім – при радянській владі, землю відібрали... Батько

більше ніколи не женився. Казав: «Я собі жону знайду, а матір дітям – ні...».

Із спогадів журналіста і краєзнавця Василя Іваня: «Цікава сама постать поета. Іван Ірлявський був людиною, відданою своїй справі. Для нього Соборна Україна, український народ були найбільшою святістю... Протягом усього свого короткого 23-річного життя він жив свідомістю цього... Про Івана мені давно вже розповідала моя дружина Ганна Петрівна Гарнодій, вчителька, Тільки попереджувала, щоб про її розповідь ніхто не знав, адже він утік з рідного села разом з Волошином на Захід...

Іван Ірлявський поспішав жити, бо, певно, відчував свою близьку смерть. Він спішив творити, висловлювати словом те, що наболіло на душі...»

І це відчували не тільки його односельці, рідні й близькі. Це підмітили і критики. Так Олег Лащенко відзначає: «Вийшовши з міцного селянського кореня й все чуючи крізь простір і час у своєму серці ірлявські дзвони... Іван Ірлявський творить поезію у своїх змісті і формі наскрізь органічною, джерела її інспірації лежать лише і лише у власній українській землі, і тому зміст цієї поезії завжди такий чистий і тим самим новий, сповнений свіжої і життєдайної сили... Ціла його творчість – ніби золотоносний пісок, в яким кожний шукач знайде зерна щирого, самородного золота».

Про це, врешті, і в нашому епіграфі: «Лірика Ірлявського є сповіддю автора з любови до природи, до своєї весни...» (С. Николишин).

Можна ще навести спогади про Івана Ірлявського із книги «Олена Теліга. Збірник» (ред. і упор. О. Жданович, Детройт-Нью-Йорк-Париж, 1977, сс. 151, 198, 204 та ін.), а також використати всі доступні публікації про поета в закарпатській періодиці.

II. «...бо мені це шепоче природа, а її – нерозлучний я син...» (Поетична збірка «Моя весна» Івана Ірлявського).

Іван Ірлявський – автор чотирьох поетичних книг:

1938 р., осінь – «Голос Срібної Землі»;

1940 р., літо – «Моя весна»;

1941 р., осінь – «Вересень»;

1942 р., помертньо – «Брості».

Зупинимось на поетичній збірці 1940 року «Моя весна», що побачила світ у Празі. До неї увійшло всього 25 віршів. Проте про кожний з них можна говорити окремо, бо викликають вони цікаві думки. У порівнянні з першою книгою «Голос Срібної Землі» слід відмітити більшу символічність образів.

Учитель, опираючись на те, що учні вже читали вдома вірші із збірки «Моя весна», веде розмову про враження від лірики Ірлявського. Бесіду можна провести за такими запитаннями:

– Чи сподобалися Вам вірші Ірлявського? Чим? Яке загальне враження від збірки?

– Які теми порушує автор у збірці? Чи актуальні вони сьогодні?

– Які ідеї відстоює Ірлявський у своїх віршах?

– Про який вірш Вам хотілося б сказати окремо? Чому?

– Якими художніми засобами користується поет?

– Що є найболючішим для Івана Ірлявського?

Було б добре, якби, відповідаючи на ці та подібні питання, кожен учень говорив про конкретну поезію і про власне її сприйняття. Звичайно, це не буде повний аналіз, тому вчителю доцільно підвести певні підсумки.

Отже, у другій поетичній книзі «Моя весна» Іван Ірлявський виступає як поет-патріот і поет-лірик одночасно. Тут є вірші громадянського змісту («Моя весна», «Дорога рідна земле», «Я пристав до борців», «Кроки»), та поряд з тим його ліричні твори, як зазначає критика, «є сповіддю автора з любови до природи, до своєї весни, своєї осені, до наших буднів». «Моя весна» – і про весну, і про осінь, і про зиму, і про молодість автора, і про молодість його народу, і про велику мету, і про велику мрію... Усе зливається до купи і грає в його вірші многобарвними змінами дійсного символу. Правда поезія без символу не обійдеться. Доля ж українського народу незадрісна. І тому –

Чи не краще ходить було – хто зна – тамки дома, де закрут ріки?..

Дуже щире признання, без якого уся правда «Моєї весни» неповна. Ці слова – це спокуса поета Сатаною. Ірлявський не піддається і справляє весілля – символ вступу до плодючості – своїй весні. Він любить простір і далечинь... І що характерно майже для кожного вірша збірки – так це прекрасні описи чудової карпатської природи, сприйняття її як чогось невід’ємного, живого, вкрай необхідного... Та, врешті, Ірлявський сам зізнається, що написане нашептала йому природа, а він є її нерозлучним сином. Отже,

III. «...мій ліс мене кличе...» (Роль пейзажу у ліричних поезіях збірки «Моя весна» Івана Ірлявського)

Часом можна висловить пейзажем

Те, для чого слів нема людських, – писав Максим Рильський. Що ж таке пейзаж? Яка його роль у поетичному творі?

Учитель перевіряє, поглиблює знання учнів з теорії літератури про пейзаж, проводячи бесіду з ними. При цьому варто скористатися словником літературознавчих термінів (Лесин В. М. Літературознавчі терміни. – К., 1985) або книгою Анатолія Ткаченка «Мистецтво слова. Вступ до літературознавства» (К., 1998). Кілька учнів можуть заздальгідь попрацювати з цією чи подібною літературою і, таким чином, заактивізувати бесіду. Крім того, працюючи над третім питанням, доцільно постійно апелювати до представлених на уроці художніх полотен відомих закарпатських (чи інших) майстрів пензля, а читання віршів супроводжувати класичною українською (чи іншою) музикою, скажімо, Чайковського, Вівальді і т. п.

Оспівування природи, відтворення краси рідної землі для Ірлявського не є об’єктом романтичного поетизування, а своєрідним творчим засобом поєднання близького та конкретного з філософськими роздумами про людське буття. Художній пейзаж у «Моїй весні», не повчаючи й не декларуючи, утверджує неперехідні життєві цінності, породжує думки про вічне і минуще, про духовність людського життя і гармонію Всесвіту, про тісний взаємозв’язок людини і природи.

Читається поезія «Моя весна». Визначається пейзаж і мета його введення у текст. Доходимо висновку, що:

Іван Ірлявський через любов до весни вслухається в свою місію, у свою планиду. Попри те, що він багато чекав від двадцять другої своєї весни, плакав превеликі надії на неї, все ж тремтів, що ясні, молоді мрії можуть розвіятися, інтуїтивно відчуваючи короткоплинність життя, наближення фатального кінця.

Він відчував, що випадає з цього світу. І світ його знищив фізично. Залишилися – пейзажі-краєвиди, дивовижні філософські прозріння в осягненні суті буття, спостережені й відчуті у видимому світі та його нуртуючих, угадуваних серцем і збагнутих розумом глибинах.

Отже, по-перше, пейзажу ліриці Ірлявського відіграє роль як у творенні форми, так і в творенні художнього змісту. Завдяки йому розгортається своєрідний сюжет авторської думки, переживання, осмислення світу, сенсу власного існування. Природа – це довкілля, в яке вдивляється, яке згадує і осягає ліричний герой. І в той же час – це дзеркало душі, яку мусить збагнути, відчуті себе через природу. А ще це – щось красиве, вічне, гармонійне, що протистоїть потворному, тлінному, штучному.

Учням пропонується проаналізувати роль пейзажу у поезіях «На зимовім шляху», «В парку».

Потім доцільно, аби учні виразно прочитали і визначили роль пейзажу у поезіях «Сміялася і пахла рівнина», «Ти лишилась для мене одною», «Червень».

Про що ці поезії? Про кохання, про природу, про дивовижну їх гармонію, злагодженість і ще про щось незбагнено-особисте, непідвладне розщепленню на складові частини.

Отже, по-друге, пейзаж допомагає творити портрет ліричного героя, його найінтимніші, найпотаємніші почуття. Часто опис іде паралельно: природа – закохані. На фоні прекрасної вільної природи закохані переживають високі вільні почуття. Причому – це не тільки інтимні почуття, а й громадянські: спільна справа, спільна боротьба за щасливе майбутнє, навіть – у разі потреби – спільна смерть «у бою серед поля».

Далі увага учнів акцентується на поезіях «Озеро», «Як падала на річку», «Похід». Наголошується на тому, що вони перейняті

якоюсь великою тугою, болем за тим, що було і що є тепер, і що змінити вже нічого не можна.

Отже, по-третє, пейзаж дав змогу ліричному герою усвідомити весь трагізм ситуації, в якій він опинився, осягнути Істину мимущості життя, водночас любуючись красою Природи. Причому художнім прийомом у цих віршах виступає несподіване закінчення. Останні рядки ніби виносять вирок власному життю, застерігають інших не повторювати помилок.

На розгляд вчителя, можна проаналізувати ще кілька віршів, наприклад, «Простір», «В степу», «Срібна Земля», «Де Чорногора» та ін. Наприкінці уроку слід провести коротку бесіду:

– Збірка Ірлявського називається «Моя весна». Чи тільки про весну в ній ідеться? Яке смислове навантаження несе на собі цей образ?

– Про які пори року пише Ірлявський? Про яку найбільше? Чому?

– Природу якого краю показав у поезіях Ірлявський? З чим це пов'язано? Навести приклади.

– Показуючи стихію Карпатського краю, які слова найчастіше використовує автор? Чому? Навести приклади.

Отже, роль пейзажу у збірці поезій Івана Ірлявського «Моя весна» велика. Пейзаж виступає активною дійовою особою, яка в найрізноманітніших видозмінах допомагає осягати світ – природи, людської і власної душі, Істини, Всесвіту. І це відбувається в першу чергу тому, що ліричні твори Ірлявського написані з великої любові до природи рідного краю, до своєї весни, до Великої України.

*Скільки зелені в парку і тиші,
Скільки щастя в застиглих обличчях,
Коли вітер кущем заколише,
То здається – мій ліс мене кличе...*

Чи не хотілося б вам щось подібного написати? Ірлявський уже написав...

IV. Підведення підсумків, виставлення оцінок і домашнє завдання – 3 хв.

Засвоїти матеріал лекції. На власний смак вибрати і вивчити напам'ять одну з ліричних поезій Івана Ірлявського.

ШЛЯХОМ ТЕРНОВИМ ДО УКРАЇНИ
ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ ЖИТТЯМ І ТВОРЧІСТЮ
ВАСИЛЯ ҐРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО (1897-1974)

Урок літератури рідного краю в 11 класі

МЕТА УРОКУ. Розкрити перед учнями воістину титанічну постать Василя Ґренджі-Донського як поета-трибуна, письменника-патріота, визначного громадського і політичного діяча, щирого поборника історичної єдності українських земель, розвивати пізнання учнів у галузі літератури рідного краю, утверджувати в їх свідомості священні чуття вірності своїй нації, матері Україні.

Обладнання. Фотостенди про письменника, видання його творів, висловлювання дослідників, друзів по перу, листи і книжкові дарунки дочки письменника Зірки, вибірккові конспекти, портрет письменника.

Тип уроку. Подача нового матеріалу, оповідь нарисового типу.

ПЛАН УРОКУ

I. Організація класу

II. Виклад нового матеріалу

1. В. Ґренджа-Донський повертається до нас із напівзабуття.
 2. «Люблю тебе, мій рідний краю...»
 3. «Мій дитячий вік пройшов весело коло батька».
 4. Безрадісна юність. В окопах Першої світової війни.
 5. Початки літературної творчості. Перші поетичні збірки.
 6. За єдину Соборну Україну.
 7. Духовний заповіт дітям («Китиця квіток»).
 8. «Щире привітання шлють ґруні степам».
- Апогей літературної творчості.

9. «Щастя і горе Карпатської України».
10. На еміграції. Забуття і друге народження.
11. «В чужій землі не хочу я лежати, ні...»
12. «... а вічність та – це наш народ і наша Україна...»

III. Закріплення матеріалу та підсумки уроку

IV. Завдання додому

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Учні! Сьогоднішній урок розпочну глибокими поетичними рядками:

*Ми знаємо, що люди ми є смертні,
і нам також колись прийдуть на зміну,
ми є лишень короткі епізоди
всієї вічності, а вічність та –
це наш народ і наша Україна,
навіки – вічна і свята.*

Автором їх є український письменник Василь Ґренджа-Донський. 23 квітня виповнюється чергова річниця з дня його народження. Та, мабуть, мало хто з-поміж вас знає сьогодні це ім'я. І це не дивно. І не вина ваша в тому. Бо Василь Ґренджа-Донський, як і його літературні побратими – Євген Маланюк, Олег Ольжич, Улас Самчук, Спиридон Черкасенко, Олена Теліга, Зореслав, Іван Ірлявський, – тільки зараз повертаються до нас із напівзабуття. Політичний емігрант, який із 1939 року і до кінця своїх днів змушений був жити в розлуці з рідним краєм, В. Ґренджа-Донський був більше знаний за кордоном, аніж у себе на батьківщині, де радянська влада твердо і, здавалось, навічно причепила йому ярлик «буржуазного націоналіста», «ворога трудового народу», «зрадника батьківщини» і своїм недремним оком суворо стежила, щоб, не приведи, Господи, його ім'я не потрапило до якогось друкованого органу. «За віщо ж?» – спитаєте ви. Та тільки за святу любов до України, задля якої він жив, горів, творив, боровся, умирав, за Україну, яку жодного разу не зрадив, котрою, тільки нею, єдиною, жив там, на чужині, до якої зболено і щиро писав:

*Люблю тебе, мій рідний краю,
Мов до матусі, я горнусь.
Ридаєш ти – і я ридаю,
Смієшся ти – і я сміюсь.*

Отже, темою нашого уроку є: «Шляхом терновим до України. Ознайомлення з життям і творчістю Василя Гренджі-Донського (1897-1974)».

Мета уроку: Донести до вас святу правду про те, хто ж такий Василь Гренджа-Донський. Я постараюсь упевнити вас, що це воістину велична постать в нашій літературі, що це визначний громадський і політичний діяч, який своїм подвижництвом заслуговує на те, щоб його ім'я було вписане золотими літерами в пантеон найвизначніших діячів України.

Учні записують тему та план уроку.

Отже, учні, віднайдіть у своїх душах бодай маленьку місцинку для цього чудового письменника, про якого літературні критики однозгідно кажуть, що він був для Закарпатської України тим, ким для Наддніпрянщини був Іван Котляревський, для Галичини – «Руська трійця», а для Буковини – Юрій Федькович.

Народився Василь Гренджа-Донський на Закарпатті в с. Воловому (тепер Міжгір'я) у бідній селянській родині, в якій було дев'ятеро дітей. Він, Василь, – найстарший.

Прізвище письменника – Гренджа. Літературний псевдонім – Донський – він обрав з тією метою, щоб висловити свою віру в неподільність українських земель, які сягають від Карпат – його колиски – до самого Дону.

Про дитячі роки розповідає письменник в автобіографії, якою дуже захоплювався Євген Маланюк, вважав її поемою й зіставляв з автобіографіями Стефаніка й Черемшини.

Ось послушайте: *«Батько мій, Степан, одружився молодим і точно мав 25 років і два дні, як я вперше почав плакати...»*

А потім була школа, яку хлопець дуже любив. Та вдалося закінчити лише 6 класів. Далі почалися тяжкі часи. Захворів батько на туберкульоз, нужда і злидні настали в сім'ї. Довелося 12-річному Василеві йти на заробітки. Був помічником дяка, листоношею.

Під кінець 1915 року заочно склав іспит за повну середню школу. І того ж року його посилають на фронт. 8 місяців пролежав у окопах Першої світової війни, був поранений у груди, лікувався два роки в Будапешті. Тоді, щоб не марнувати час, пройшов самотужки матеріал за 2 класи торговельної школи, успішно склав іспит. А потім – знову мобілізація, спочатку – на румунський, далі – на італійський фронт. Після війни працював деякий

час бухгалтером у банку в Будапешті, а в 1921 році повертається на Закарпаття. Уже на той час він привіз із собою цілу добірку власних віршів, які на заохоту західноукраїнського поета-модерніста, молодомузівця Василя Пачовського вислав на літературний конкурс Шкільного Реферату Підкарпатської Русі, де поезії були відзначені другою премією. Невдовзі, в 1923 році, вони побачили світ окремою книжкою, що називалася «Квіти з терньом». У передмові Василь Пачовський зауважував, що «сесі «Квіти з терньом» вирости з крові і з болю». А чеський критик Антонін Гартл відзначав, що цією збіркою започаткувалась нова ера в літературі Закарпаття, а її автор став основоположником новітньої української літератури свого народу по цей бік Карпат. Євген Маланюк теж високо оцінив збірку, назвавши її правдивою поезією. Уся збірка справді сповнена глибокого патріотизму. Зіткана з крові і з болю, вона промовляє до самої душі читача, коли автор розповідає про горе й нужду верховинців, коли закликає їх пам'ятати, що вони належать до великого українського народу, що батьківщина їхня – Україна, і мова їхня рідна – українська.

Звучить вірш «Люби рідну мову».

...Любити й не забути рідну мову, матір Україну. Наскільки актуально звучать ці слова й сьогодні. Вони неначе звернені до нас, учні, до будівничих нашої незалежної України. Тож пам'ятаймо їх.

Ще хочеться процитувати бодай один із віршів цієї збірки – «Русин», про який відомий український поет Андрій Малишко говорив: «Якби навіть цей письменник нічого більше не написав, то він – поет».

Звучить вірш «Русин».

А потім були нові збірки поезій: «Золоті ключі» (1923), «Шляхом терновим» (1924). Ця третя збірка має особливе значення в історії закарпатоукраїнської літератури. Це перша книга закарпатського автора, що написана сучасною українською літературною мовою і видана загальноукраїнським фонетичним правописом. Провідний мотив цієї збірки – заклик до соціальних перемін, до рішучої боротьби з окупантами:

*Гей, гей, народе мій бездольний,
А доки спатимеш? Вставай!*

*Не бачиш, що прокляті душі
Занапали рідний край!*

Не дивно тому, що окупаційна чеська влада називає письменника «русинським бунтарем», а його твори забороняє друкувати і виголошувати публічно. Так сталося з поезією «Пророкові – великому Кобзареві», яку заборонили декламувати на святкуванні 67-ї річниці з дня смерті Т. Шевченка.

За вірш «Розділили Україну поміж ворогів» письменника засудили на три місяці тюрми. Чому ж? Бо це поезія про світлу мрію поета – бачити Закарпаття в складі єдиної соборної України, а не підневільним.

Звучить вірш «Розділили Україну поміж ворогів».

Прекрасним ліричним віночком є наступна збірка – «Китиця квіток», присвячена дітям. Вірші приваблюють щирістю, безпосередністю. Як добрий батько, звертається в них Василь Ґренджа-Донський із заповітним словом до діточок – майбутнього української нації – шанувати мову, свій рід, любити рідну землю. Як хочеться поетові, щоб всі вони були щасливими, щоб співали, веселились, а про горе ніколи не знали:

*Наші діти, милі діти –
То косиці в гаю,
Сим квітонькам, голубонькам,
Сим ангелам раю
На журливих своїх струнах
Веселої граю.*

Та стискається поетове серце, що діти, яким він ладен віддати усе, вмирають з голоду. Бо навіть на Миколая та Різдво немає в хаті й кусничка хліба.

Звучить вірш «Зима».

У 1926 році виходить перше прозове видання письменника – збірка «Оповідання з Карпатських полонин», яку через 2 роки було перевидано у Харкові – тодішній столиці України. Твори, вміщені в ній, адресувалися молоді. Завдяки безпосередності, незви-

чайності та простоті художнього втілення вони користувалися великим успіхом.

1928 рік – це рік виходу в світ поетичної збірки Гренджі-Донського «Тернові квіти полонин» в Харкові. Це перша книжка закарпатського автора, що вийшла поза межами краю. Величезне її значення в тому, що Україна змогла побачити справжню літературу із Закарпаття, де також живе український народ. «Тернові квіти полонин» вважаються найкращою поетичною збіркою Василя Гренджі-Донського.

Окрім цього, у Харкові в 1930 році вийшов альманах «Ґруні – степам», в якому твори Гренджі-Донського займають провідне місце. Велика заслуга письменника і в тому, що він став редактором першого українського літературного та суспільно-політичного журналу «Наша земля», який виходив усього 2 роки – з 1927 по 1928 рік, але відіграв особливу роль у становленні прогресивної української літератури на Закарпатті. Часопис знайомив закарпатців із літературою великої України, часто публікував твори П. Тичини, В. Сосюри, В. Еллана-Блакитного, Остапа Вишні, Спиридона Черкасенка, з яким, до речі, Василь Гренджа-Донський тісно співпрацював цілих п'ять років (з 1923 по 1928 рік, коли Черкасенко жив на Закарпатті). Гренджа-Донський був не тільки редактором, але й активним автором журналу. На його сторінках письменник видрукував велику кількість статей, нарисів, у яких рішуче виступав на захист українського народу і боровся проти чехізації. У віршах, друкованих у журналі, Василь Гренджа-Донський підносить до широких соціальних узагальнень, підпорядкованих єдиній ідеї – світлій мрії поета – возз'єднанню Закарпаття з великою Україною.

*Орле сизокрилий,
Розкажи вітрам:
Щире привітання
Шлють ґруні степам.
Стань на крила вітру,
Полети на Схід,
О, скажи, що гинем
Серед мук і бід, –*

пише поет у вірші «Щире привітання шлють ґруні степам».

На сторінках «Нашої землі» видруковано вірші поета, присвячені Тарасові Шевченку. І що особливо важливо, Василь Ґренджа-Донський першим на Закарпатті звернувся до художнього осмислення образу великого Кобзаря та його ідей.

Особливої уваги заслуговує і той факт, що Василь Ґренджа-Донський збагатив українську літературу прекрасним епосом «Червона скала», в якому на основі переказу про Хустський замок оспівав героїчне минуле свого народу з часів монголо-татарського нашествия і проголосив – уже вкотре! – ідею соборності всіх українських земель.

Перу Василя Ґренджі-Донського належать і перші соціальні повісті на Закарпатті: історична повість «Петро Петрович», що вийшла друком у Львові в 1936 р., та детективна повість «Ілько Липей – карпатський розбійник» (1937).

Про всесторонність творчої натури письменника свідчать його драматичні твори («Сиротина», «Останній бій», «Сотня Мочаренка», «Як сади зацвітуть»), переклади з угорської, німецької мов. А яким чудовим казкарем був Василь Ґренджа-Донський! Окрім прозових казок, що складають збірку «Підкарпатські казки», у нього є чимало віршованих («Пригоди Зайчика», «Казка про Козу та Вовка», казки-п'єски: «Святий Николай», «Святий вечір», «Соняшники малого Тараса» та ін.).

Окремо слід сказати про роки 1938-1939 у житті Василя Ґренджі-Донського, бо це була вершина його публіцистичної і суспільно-політичної діяльності. Щирим серцем привітав він народження незалежної держави – Карпатської України. Заради неї працював з вервою неофіта вдень і вночі, по 16 годин на добу. Він редагує «Урядовий вісник», газету «Нова свобода», працює в міністерстві пропаганди уряду Карпатської України. А ще – виступає хронікером цих незабутніх подій. «Щастя і горе Карпатської України» – так називається його хроніка, яка, на думку критики, є унікальним мемуарним твором. Як зауважує словацький україніст Микола Мушинка, ця праця заслуговує на те, щоб ім'я її автора було золотими літерами вписане в пантеон найвизначніших діячів України.

...На очах у письменника вмирають кращі сини – січові стрільці. У хроніці він закарбував їх імена, розповів про їх подвиги. Він був присутнім на Соймі Карпатської України і подав з нього ґрунтовний репортаж. А через три дні угорські фашисти арештували

письменника і ув'язнили у тячівській тюрмі. Як найнебезпечнішого злочинця, запроторили в окрему камеру. Його засудили до страти. І про це не велено було знати нікому, навіть рідним...

Все передумав він у ті передсмертні хвилини, але й тоді не зрікся своїх священних ідеалів.

Звучить уривок із «Щоденника».

Скільки ж то треба було мати громадянської мужності в собі, щоб і на порозі смерті писати такі слова. На клаптиках паперу видуманим шифром, що складався із назв чисел кількома мовами, писався той «Щоденник», а ще – вірші, які склали цикл «В тюрмі». Вони відтворюють мученицькі терпіння, переживання з приводу баченого і відчутого та глибоку ненависть до окупантів.

Звучить вірш «Вістка з тюрми».

Поета й справді вже вважали замордованим. Але доля, Господь Бог судили йому вижити. Вороги побоялися, мабуть, знищити добре відомого на той час письменника, на захист якого виступила літературна громадськість Словаччини, Югославії, Румунії. Його переводять етапами з тячівської тюрми у Криву під Хустом, а далі – в концтабір Варюлопош. Мук було доволі. Згодом його звільняють під суворий поліцейний нагляд. Загроза смерті чекала на нього щомиті. Єдиним рятунком було нелегально покинути батьківщину.

Звучить вірш «Прощай, рідний краю».

Місцем прихистку стала Словаччина – місто Братислава. Тут він прожив другу половину життя – 35 років. І вже серце ні на мить не покидали туга і смуток за лишенням отчим краєм.

У перші роки перебування в еміграції зробив чимало для організації культурного життя українців Словаччини, почав редагувати журнал «Дзвіночок», «Піонерську газету». Та невдовзі його грубо звинувачено в буржуазному націоналізмі і на 20 років відсторонено від літературної діяльності. І лише в 1960 році, коли в Києві з ініціативи Максима Рильського з'явився збірничок «Ластівка з Пряшівщини», а в ньому 15 віршів Василя Гренджі-

Донського, – письменник повернувся і на сторінки словацької преси. У 1964 році вийшла у Пряшеві його перша післявоєнна збірка «Шляхом терновим», у 1969 році – «Місячні ґруні», у 1972 році – повість для дітей «Петрик». На Україні, в Києві, у 1972 році побачила світ збірка «Шляхом терновим». Це було друге народження Василя Ґренджі-Донського як письменника. Доля судила побувати йому в Києві. «То була моя вічна мрія, – згадував Василь Ґренджа-Донський. – І ось на 72-ому році життя вона збулась».

...Такою довгою і тернистою була поетова дорога до України... Яку так любив і жити в якій так йому і не судилося.

25 листопада 1974 року працюючого над переписуванням роману «Сини Верховини» застала його смерть. Сталося так, як не раз повторював сам письменник: «Тільки Страшна Косарка зможе вирвати з рук моїх перо...» Похований Василь Ґренджа-Донський в Братиславі на цвинтарі «Солов'їна Долина». У чужій, не своїй землі. Хоч так просив, благав: «В чужій землі не хочу я лежати, ні, Бо сумно тут мені самому. Нехай лежу серед своїх, Везіть мене мерщій додому».

Лише буквально зараз ведеться робота у справі перепоховання письменника на батьківщині, і віриться, що волю Василя Ґренджі-Донського буде виконано.

Отже, учні, ми з вами пройшли життєвими і творчими шляхами видатного українського письменника Василя Ґренджі-Донського і переконалися, що це воістину велична постать в нашій літературі, що це визначний громадський і суспільно-політичний діяч, який своїм подвижництвом заслуговує на те, щоб його ім'я було вписане золотими літерами в пантеон найвищих діячів України.

ВИБІРКОВИЙ КОНСПЕКТ

23 квітня 1897 року. Народився у селянській сім'ї у Воловому (Міжгір'я). Вчився в місцевій парафіяльній школі. Слуга і помічник дяковчителю. На службі у поштмейстра.

1915 рік. Приватно складає іспит за чотири класи середньої школи. Мобілізований на російський фронт; 8 місяців у окопах; поранений у груди; два роки лікування в Будапешті.

1921 рік. Повернення на Закарпаття. Працює в Підкарпатському банку в Ужгороді.

В Ужгороді засновано культурно-освітнє товариство «Просвіта». Перший на Закарпатті професійний театр.

1923 рік. Виходить газета «Русин», в якій співпрацює Василь Ґренджа-Донський.

Письменник дебютує збіркою «Квіти з терньом». Виходить збірка «Золоті ключі».

1923-1932 роки. Виходить журнал «Пчілка».

1924 рік. Збірка «Шляхом терновим».

1925 рік. Збірка «Китиця квіток».

1930-1931 роки. На сторінках журналу «Пчілка» друкується поема «Червона скала».

1938-1939 роки. Редагує урядові часописи «Нова свобода» та «Урядовий вісник». Активний учасник утвердження державності Карпатської України. Арештований угорськими окупаційними властями. Тюрми в Тячеві і Кривій, концтабір у Варюлопоші. Після звільнення нелегально емігрує у Словаччину.

1964 рік. У Пряшеві видано вибрані твори письменника «Шляхом терновим».

1972 рік. Відвідини Києва.

25 листопада 1974 року. У Братиславі помер Василь Ґренджа-Донський. Похований на цвинтарі «Солов'їна Долина».

ОСНОВНІ ВИДАННЯ ВАСИЛЯ ҐРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО

«Квіти з терньом» – 1923 р.

«Золоті ключі» – 1923 р.

«Шляхом терновим» – 1924 р.

«Китиця квіток» – 1925 р.

«Оповідання з Карпатських полонин» – 1926 р.

«Тернові квіти полонин» – 1928 р., Харків

«Назустріч волі» – 1930 р.

«Червона скала» – 1930 р.

«Тобі, рідний краю» – 1936 р.

«Ілько Липей – карпатський розбійник» – 1936 р., Львів

«Петро Петрович» – 1937 р.

«Підкарпатські казки» – 1937 р.

«Підкарпатські казки» (слов. мовою) – 1943 р.

«Шляхом терновим» – 1964 р., Пряшів

«Місячні ґруні» – 1969 р., Пряшів

«Петрик» – 1973 р., Пряшів

«Шляхом терновим» – 1976 р., Київ

«Твори» – 1990 р., Ужгород

Твори Василя Ґренджі-Донського у 12 тт. – 1981-1992 рр., Вашингтон

ТВОРИ, НАПИСАНІ В ЕМІГРАЦІЇ

Поєми:

«В сторіччя Т. Шевченка» – 1961 р.

«Криваві тумани» – 1965 р.

«В тилу ворога» – 1966 р.

«Наше півстоліття» – 1967 р.

Повісті:

«Сава Тур» – 1971 р.

«Запропашені роки»

«Світання над горами»

Роман:

«Сини Верховини» – 1974 р.

Драматичні твори:

«Зруб» – 1948 р.

«Верховина» – 1954 р.

«Золоті ключі Срібної Землі» – 1955 р.

«Скам'янілі серця» – 1956 р.

«СМЕРТИ НЕ БОЮСЯ».
ТВОРИ ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО,
НАПИСАНІ В ТЯЧІВСЬКІЙ ТЮРМІ
Урок літератури рідного краю в 11 класі

МЕТА УРОКУ. Ознайомити учнів із постаттю Василя Гренджі-Донського, волелюбний дух якого не вдалося скорити ворогам ніякими тортурами; дати аналіз уривків щоденника та віршів, написаних у тячівській тюрмі; виховувати священні чугтя національної гордості, волелюбності, глибокої шани до героїчної історії рідного краю.

Обладнання. Портрет В. Гренджі-Донського, 12-томне видання його творів, фотомонтаж «З героїчних і трагічних днів Карпатської України», збірник статей земляків-емігрантів «Карпатська Україна в боротьбі» (Відень, 1939 р.), Юліан Химинець, «Тернистий шлях до України» (Ужгород, МПП «Гражда», 1996 р.), Вікентій Шандор, «Спомини» (Ужгород, МПП «Гражда», 1996 р.), Зірка Гренджа-Донська, «Ми є лишень короткі епізоди...», (Ужгород, 1993 р.), терновий вінок, свічки.

Епіграф уроку:

*Хай бачить окупант, хай бачить світ,
що добровільно ми не піддамося,
ми не «м'які рутени», а граніт,
і гордо українцями зevamoся.*

В. Гренджа-Донський

На дошці під портретом письменника, повітим терновим вінком, вислів: *«Український народ Закарпаття може гордитися, що має такого сина, як поет, письменник і журналіст Василь Гренджа-Донський, який перейшов страшні муки і катування угорсько-фа-*

шистської орди в тюрмах і концентраційних таборах і по-геройськи виступив в обороні правди для свого народу» (Юліан Химинець)

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Оголошення теми і мети уроку

Звучить балада «Ци чули-сьте, милі браття...»

Учитель (*запалює свічки, що горітимуть увесь урок*). Учні! Цією скорботною і водночас героїчною піснею розпочали ми сьогоднішній урок – урок-реквієм, присвячений тим, котрі творили славу історію нашого краю, котрі жили, боролись і вмирали во ім'я єдиного – свободи, волі, незалежності у тому героїчно-трагічному 1939 році, коли народилась і так швидко була потоплена в крові січовицькій незалежна держава – Карпатська Україна.

Серед славних синів, які не зрадили отчий край і в найчорніші дні, був і наш незабутній Василь Гренджа-Донський, який постане перед вами сьогодні ще в одній іпостасі: як письменник-патріот, поет-борець, волелюбний дух якого не вдалося зломити ворогам ніякими тортурами. Яскравим свідченням цього є рядки, написані В. Гренджею-Донським за тюремними ґратами, в передчутті неминучої смерті:

*Хай бачить окупант, хай бачить світ,
що добровільно ми не піддамося,
ми не «м'які рутени», а граніт,
і гордо українцями звемося.*

Вони й будуть епіграфом нашого сьогоднішнього уроку. Я не ставлю собі за мету ознайомити вас із усім, що вдалося створити письменнику в таборах смерті. Бо для цього одного уроку замало. Ми розглянемо тільки найважливіше з того, що написано ним у тячівській тюрмі, звідки й починався його великомученицький шлях на Голгофу.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Учитель. Щоб глибше зрозуміти, чому поет опинився за ґратами в кривавому 1939 році, згадаймо нашу історію, згадаймо, що нам відомо про Карпатську Україну і участь у її творенні Василя Гренджі-Донського.

Учень-історик. Роки 1938-1939 – незабутні для закарпатців, які віками перебували під владою іноземних поневолювачів, пори-

валися до волі, незалежності, до утвердження себе як частини великого українського народу. У 1938 році уряд визнав Карпатську Україну автономним краєм з власним крайовим урядом і соймом.

Учениця-дослідниця життя і творчості письменника. Василь Гренджа-Донський щирим серцем привітав народження незалежної держави – Карпатської України. Це ж бо була його найсвітліша мрія, і тепер вона здійснилася. Він редагує газету «Нова свобода», «Урядовий вісник», працює в міністерстві пропаганди уряду Карпатської України, щоденно їздить по містах і селах Закарпаття, виступаючи в ролі організатора національно-політичних сил. І чи не найважливішим було те, що В. Гренджа-Донський веде ґрунтовні щоденні нотатки з цього незабутнього періоду нашої історії.

...Довгими тернистими шляхами йтимуть ці історичної ваги записи до нащадків і все ж дійдуть, ставши унікальним мемуарним твором під назвою «Щастя і горе Карпатської України».

Учень-історик. 12 лютого 1939 року відбулися вибори до Сойму Карпатської України. Із 92,9% населення, яке взяло участь у виборах, 92,4% проголосувало за Українське Національне Об'єднання. 15 березня почав свою роботу Сойм Карпатської України. На його засіданні прийнято надзвичайно важливі документи: про незалежність, державний устрій, назву, мову, прапор, герб, гімн. Президентом обрано Августина Волошина. Докладний репортаж про цю незабутню подію подав Василь Гренджа-Донський... Але останнє засідання Сойму проходило вже під гул гармат угорських терористів. Закарпаття окупувала фашистська Угорщина, яка до бою підготувала 12 дивізій, їм протистояли окремі січові відділи та гімназисти, які вийшли на Красне Поле неподалік від Хуста у кількості 1600 чоловік. До останку боронили вони незалежність краю. Загальні втрати у цій боротьбі – 5 тисяч убитих, повішених, розстріляних, закатованих, але не скорених. І сьогодні можемо з певністю говорити, що ні уряд, ні народ не капітулювали. Хоч і програли, та не скорилися. Це був перший у Другій світовій війні опір фашизму і нацизму в Європі.

III. Подача нового матеріалу

Учитель. Перед нами щоденник В. Гренджі-Донського «Щастя і горе Карпатської України». Ось сторінки, писані кров'ю серця у тя-

чівській тюрмі, в якій був ув'язнений письменник одразу ж після трагічної битви на Красному Полі, по трьох днях після Сойму.

...З гіркотою читаю, як 16 березня гортіївські терористи зі злісними вигуками: «Це найбільший бандит у Хусті, права рука Волошина, шеф-редактор «Свободи»; промовець на зборах, він міністерський надсекретар, він січовик, що стало ходив в уніформі!» – волокли Гренджу-Донського вулицями Тячева до в'язниці окружного суду разом з іншими патріотами – відомим письменником О. Маркушем, директором Тячівської горожанської школи Петром Тарканієм та головою місцевої української Національної Ради Василем Машкаринцем. А з ворожого натовпу летіло в їх голови каміння, лунали озвірілі викрики на все горло: «Повісити, повісити їх!»

Важко усвідомлювати, що це було у нас, в нашому рідному місті, на цих вулицях, котрими щодня ходимо... І мабуть, хочете цього чи ні, а серце в кожного ось зараз запитує, болісно стискаючись: чому?, за віщо?..

Я ж відповім вам питанням: чи ж не так проводжали на Голгофу безневинного Спасителя нашого Ісуса Христа? Чому? За віщо?..

Та тільки за любов його святу до цих грішних людей, во ім'я спасіння яких він віддав себе на жертовні муки...

Ось так і Василь Гренджа-Донський визнаний фашистськими нелюдами найбільшим і найнебезпечнішим злочинцем. Це тому його, і тільки його єдиного на цілу в'язницю, заточено в окрему камеру № 16 на II поверсі. Замкнено на три замки та ще й озброєного вартового поставлено під дверима...

Кілька разів запеклий ворог українства Егрешій, що особисто знав письменника і люто ненавидів, виводив його з камери на коридор і жорстоко знущався...

Учень (читає уривок із щоденника).

«Субота, 18 березня 1939 р.

Десь біля півночі відчинилися двері, і я побачив поліційного старшину, ключника Шімоні і учителя Егрешія. Егрешій стояв на порозі моєї камери і лукаво посміхався:

– Ага, ти тут, а я тебе вже два дні шукаю.

Підійшов до мого ліжка, почав розмахувати руками мені перед носом, врешті стягнув мене з ліжка, витягнув на коридор і нака-

зав мені стояти струнко перед ним, мовляв, перед мадярсько-королівським офіцером. Вимагав від коменданта в'язниці, щоб мене зараз же видав гардистам, які на мене ждуть і мають мене розстріляти. Злостився, що не прибув на 2 години раніше, доки ще військо не перебрало в'язниці і тоді міг би був мене забрати і зробити мені кінець, не просячи ні від кого дозволу...

Пів години стояв я на коридорі, голий, босий. Не міг стояти струнко, то Егрешій копав мене черевиком і зранив мене до крові...»

Учениця.

«Неділя. 19 березня 1939 р.

Ой, сумна неділя, сумна. Цілу ніч перекидувався з місця на місце. Мучать мене страшні сни, на очі приходять страшні картини. В одній хвилині потію, а в другій холодом мене б'є. Просив лікаря, то кажуть, що це не санаторій, нехай здихаю. Мої двері замкнені на три ключі, а перед дверима окремих сторож з насадженим багнетом, бо я... спеціальний в'язень... Цілісінький день у келії горіло світло, і я не можу спати. Коли я спитався, чому не згасять світло, то відповіли, що світять для того, щоб бачили, як я власноручно повішусь на вікно... «Шнури від черевиків маєш, повішся!..»

Учитель. Василя Гренджу-Донського засуджено до страти. У передчутті близької кончини спливли в пам'яті прожиті роки. Написані рядки, що стали підсумком життєвим. Вслухаймося в них і постараймося збагнути їх глибинну суть.

Учень (читає). «Боюся смерті? Ні, не боюсь...»

Учні коментують прослухане і роблять висновок, що В. Гренджа-Донський навіть у найтрагічнішій миттєвості свого життя лишився вірним ідеї боротьби за волю й незалежність отчого краю.

Учитель. У ці передсмертні години складено Гренджею-Донським тестамент, адресований брату Івану, дружині Марусі і дочці Зірці. Це незвичайний заповіт, зміст якого просто переповісти неможливо. Його потрібно вдумливо прочитати й осягнути не лише розумом, а й серцем.

Учень. До тебе моє останнє слово, люба жіночко Марусенько, голубонько сизокрила! Я був з тобою щасливий, шкода, що так коротко. Але не плач... Бачиш, і я спокійний, руки мені не тремтять. Піднявся я понад думання людей, аж до сфери ідей, і бачу, як гарно, як солодко помирати за Велику Мету, за Ідею, яка нас проводила ціле життя. Будь гідною дружиною поета-борця.. Не

соромся мого імени, бо вірю, що мій народ мене так скоро не забуде. Будь горда, що мала чоловіка, якого замордували кати за те, що боронив цю землю, яка від тисячу років була і є українською...

Учитель (*підсумовуючи сказане учнем з приводу почутого*). Воістину глибокодумні, хвилюючі до сліз, палкі й щирі слова, із яких Василь Гренджа-Донський постає перед нами не тільки як люблячий чоловік, але і як справжній громадянин, патріот, вірний син своєї наймилішої на увесь світ України.

Учні, напевне, слухаючи уривки із щоденника, ви думаєте: як же вдавалося Гренджі-Донському в таких страхітливих умовах писати і вберегти це від недремного ворожого ока. На клаптиках паперу, видуманою зашифрованою азбукою, що складалася із назв чисел кількома мовами, які читалися справа наліво, подавав він основну частину своїх щоденникових записів (с. 315, VIII том).

*Биття, тяжкі побої, муки
Приймаєте, мої брати...
Не люди це, але гадюки,
Кати, проклятії кати.*

У такий спосіб вдалося письменнику описати і ті звірства, які чинили угорські фашисти на території Закарпаття, закарбувати імена відважних оборонців – січовиків, оспівати їхні подвиги. Так виглядав зашифрований текст вірша «Биття, страшні побої, муки...» (*ілюстрація*).

Звучить «Реквієм» Моцарта, учні називають імена полеглих січовиків, які подано у 8 томі «Творів Василя Гренджі-Донського», вшановують їх пам'ять хвилиною мовчання.

Учитель. У тячівській тюрмі створений Василем Гренджею-Донським і незабутній цикл віршів, якому він дав назву «За ґратами». Послухаймо ж їх й спробуймо осмислити, якими думками й почуттями вони пройняті.

Дев'ятикласники декламують напам'ять вірші «Вістка з тюрми», «Думки за ґратами», «Моїй донечці», «Юнацькі могили», «Ой похмуре небо», «Ще б'ються хлопці», «Одні з нас на розстріл», «Велика п'ятниця в тюрмі», «Христос воскрес», «Дайте, друзі, папірці в онучі», «Смерти не боюся»; дають ідейно-художній аналіз кожного і разом з учителем роблять висновки, що це твори, які не можуть полишити байдужим нікого.

Це ще одна незабутня поетична сторінка творчості великого Гренджі-Донського, що відтворює його великомученицькі терпіння, переживання з приводу побаченого, почутого і самим пережитого у тюрмі. Наскрізною думкою об'єднані вірші в єдине ціле: ідеєю непокори, ненависті до окупантів, які кривавим чоботом розтоптали свободу, знищили цвіт нації. Кожна поезія цього циклу – то сплеск високих почуттів людини-патріота, людини-борця, що лишилася до останку вірна великій ідеї визволення свого народу. Будьмо ж бодай на дещицю схожими на нашого нескореного Поета: незрадною любов'ю, синівською відданістю матері України. Такими ж бо прагнув бачити своїх нащадків Василь Гренджа-Донський. Пам'ятаймо і не забудьмо почуте сьогодні, вистраждане й написане за ґратами, звернене до нас поетове слово:

*Любіть рідну Україну так, як ми любили,
гойте оцю руїну, гуртуйте всі сили.
Ніколи ви не женіте в чужі млини воду,
один одного любіте, з одного ви роду.*

IV. Завдання додому

Звучить притишено балада «Ци чули-сьте, рідні браття...»

Учитель. Урок підійшов до кінця. Не кожен із вас встиг висловити вголос усе, що нуртує зараз в душі від почутого сьогодні. Тож хай ваші думки ляжуть удома рядками до зошитів, у яких ви напишете твір-роздум на тему: «Чим схвилювали мене твори Василя Гренджі-Донського, написані у тячівській тюрмі?»

«І РОЗП'ЯВ ТЕБЕ ВОРОГ, І ВОСКРЕС ТИ, ЯК БОГ...»
ДІЄСЛОВА І ТА ІІ ДІЄВІДМІН.
ВЕЛИЧ І ТРАГІЗМ ПОСТАТІ В. ҐРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО
Урок української мови в 7 класі

МЕТА УРОКУ. Поглибити знання учнів про поділ дієслів на дієвідміни, дати відомості про написання особових закінчень дієслів I та II дієвідмін; формувати вміння визначати дієвідміну дієслова, позначати орфограму «Букви е (є), и (ї) в особових закінченнях дієслів»; сприяти збагаченню словникового запасу учнів; ознайомити школярів із новими сторінками життя і творчості В. Ґренджі-Донського як непересічної постаті в закарпатоукраїнській літературі, величної і водночас трагічної; виховувати любов і шану до безсмертної спадщини Співця Карпатських полонин, вірного сина України.

Тип уроку. Урок вивчення нового матеріалу, урок-присвята.

Обладнання. Портрет письменника, фотомонтаж про його життя і творчість, виставка учнівських робіт, присвячених В. Ґренджі-Донському (твори-роздуми, вірші, ілюстрації до творів письменника, науково-дослідницькі матеріали, публікації на сторінках газет і журналів), щоденник Зірки Ґренджі-Донської про святкування 100-літнього ювілею батька, вислови видатних діячів про В. Ґренджу-Донського, виставка виданих творів, записи закарпатських народних мелодій, репродукція картин із зображенням Ісуса Христа під час його хресної ходи на Голгофу, терновий вінок, методичний збірник Г. І. Рекіти «Шкільна серія. Випуск І. З досвіду вивчення творів В. Ґренджі-Донського на уроках літератури рідного краю».

Девіз уроку:

*Ти створив нашій волі
Закарпатський пролог.
І розп'яв тебе ворог,
І воскрес ти, як Бог (Д. Павличко).*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Звучать закарпатські народні мелодії, що були наймилішими серцю поета В. Гренджі-Донського. Під їх притишені звуки виголошує вступне слово вчитель.

Учитель. Місяць квітень – це для нас місяць особливий. І не лише тому, що довкіл усе пробуджується, оживає і радіє, всміхається весні. Нинішній квітень – це місяць очищення тіла і душ наших од скверни і зла, адже ми на порозі світлого Господнього Воскресіння – Великодня.

А ще квітень (і ми це вже дуже добре усвідомлюємо) – то місяць нашого Карпатського Пророка В. Гренджі-Донського, ім'я якого носить наша школа. (*Учні називають дату народження письменника – 23 квітня*).

– Отже, ми на порозі святкування чергової річниці від дня народження письменника, річниці особливої в тому розумінні, що вперше святкуємо уродини поета в незалежній, вільній Україні, народ якої врешті піднявся з колін, гордо і велично, скинув із себе віковічні кайдани рабства, засилля і страху, почув вікопомний відгомін могутнього, сміливого закличного Гренджового слова: «Вставай, народе, зривай кайдани...».

Тож у ці квітневі дні святим своїм обов'язком вважаємо пам'ятати про нього, говорити про нього, вшановувати його, нашого Будителя, Славного сина Срібної Землі, який зболено і щиро писав:

*Моя ти Верховино рідна,
Найкраща квітко ти моя,
Я вірю: будеш ти свобідна
І будем разом – ти і я.*

Урок наш сьогоднішній, на якому вивчатимемо дієвідміни дієслів, назвемо уроком-присвятою.

З'ясовуємо з учнями за тлумачним словником лексичне значення слово «присвята».

Учитель. Слово «присвята» буде супроводжувати нас весь урок – від самого початку уроку і до його кінця, включаючи до-

машне завдання – скласти невеликий текст-присвяту В. Гренджі-Донському у вигляді вірша, уявного листа до поета або звичайного твору-роздуму на тему: «Велич і трагізм постаті В. Гренджі-Донського». Отже, наш урок-присвяту розпочинаємо поезією Д. Павличка «На могилі В. Гренджі-Донського».

Учитель зауважує, що цей вірш надісланий разом зі зворушливим листом до шкільного музею самим автором, Дмитром Павличком, зачитує уривок із листа:

«...Мені радісно знати, що в Тячеві є музей видатного сина Закарпаття і всієї України – Гренджі-Донського. Цей чоловік перейшов пекло на землі, але любов до України охоронила його від вогню – попелом не став. Думаю, він залишиться в нашій історії назавжди.

Уклін Вам – Дмитро Павличко. Братислава, 12.І.98»

У виконанні учнів (або вчителя) у супроводі великодніх дзвонів звучить вірш-присвята Д. Павличка.

НА МОГИЛІ ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО

*Ми зустрілись незримі,
Дві душі, дві бджолі:
Я – в словацькім повітрі,
Ти – в словацькій землі.
Та я знаю, Василю,
Із пісень солов'я,
Що мені пасувала б
Мазепинка твоя.
Ти створив нашій волі
Закарпатський пролог,
І розп'яв тебе ворог,
І воскрес ти, як Бог.
Та знестися на небо
Чи не зміг, чи не хтів.
Розп'яли тебе вдруге
Руки рідних братів.
Я не знаю, Василю,
Як ти витримав біль,
Чи волячі мав жили,
Як мій батько Василь,*

*Чи любив Україну,
Як хреста, що тобі
Затинався у плечі
При нагорній ходьбі?
Дуже важко писати
У житлі без вікна;
Дуже важко вмирати,
Як навкруг чужина.
Важко мовити правду
Не на день – на віки;
Важко з мертвих вставати,
Як розпнуть свояки.
Ми запізно зустрілись,
Дві душі, дві бджолі:
Я – в словацькім повітрі,
Ти – в словацькій землі.
Я повернусь додому
В наше поле тверде,
А до тебе Вкраїна
Помолитись прийде.*

КОРОТКА БЕСІДА ЗА ВІРШЕМ

– Які ваші перші враження від почутої поезії? Що в ній відображено? *(Це хвилюючий вірш про тернистий життєвий шлях В. Гренджі-Донського)*

– На чию земну дорогу він схожий? *(На дорогу Ісуса Христа, що ніс свій важкий хрест на Голгофу і був розіп'ятий на нім не за свої провини...)*

Учитель. Отже, шлях поета – трагічний, але і величний. Подвижницький. Як і доля України в цілому, як і доля її незабутніх синів: славного козацтва – Байди, Залізняка і Гонти, Мазепи і Полуботка, поетів – Тараса Шевченка, Василя Стуса... Тож говоритимемо сьогодні про велич і трагізм Василя Гренджі-Донського, які злилися воєдино у цій незабутній постаті. І символами на уроці будуть репродукція картини із зображенням Ісуса Христа, що несе свій хрест на Голгофу, і терновий вінок. Девізом уроку стануть рядки:

*Ти створив нашої волі
Закарпатський пролог.
І розп'яв тебе ворог,
І воскрес ти, як Бог.*

Д. Павличко.

Учні записують тему і девіз уроку в зошити. З'ясовують лексичне значення слів «велич», «трагізм».

Коротке фронтальне опитування, через яке з'ясовуємо, що вже шестикласникам відомо про дієслово та життя і творчість В. Гренджі-Донського (лексичне значення дієслова, його форми, вид, час, перехідність, неперехідність; основні дати із життя поета, його найважливіші збірки, дитячі твори).

ЗАВДАННЯ I

Підкреслити дієслова у записаному епіграфі, визначити час, вид, перехідність, неперехідність

ЗАВДАННЯ II

Прочитайте виразно текст, визначте його основну думку, напишіть дієслова, визначте їх вид і час (клас ділимо на 3 групи і пропонуємо їм різні тексти).

*1. Моя ти Верховино рідна,
Найкраща квітко ти моя,*

*Я вірю: будеш ти свобідна
І будем разом – ти і я.*

*Мені без тебе жити годі,
Я лиш тобі одній співав,
Живу думками у народі,
Якому серце я віддав.*

(«Моя ти рідна Верховино»)

*2. В чужій землі
Не хочу я лежати, ні!
Бо сумно тут мені самому,
Нехай лежу серед своїх,
Везіть мене мерщій додому..*

*3. Тече потік з бережечка
У тиху річеньку,
І гуляє і співає,
Аж мило серденьку!
А береза над рікою
Стоїть і думає,
Що потічок так весело
В ріці умирає.*

(«Потічок»)

*Далі вчитель пропонує шестикласникам із виписаних дієслів провідміняти за особами у формі теперішнього часу такі слова: **живу, співав, лежу, стоїть**. Виділити закінчення. Четверо учнів працюють біля дошки, інші роблять записи в зошитах.*

Однина		Однина	
1. живу	співаю	1. лежу	стою
2. живеш	співаєш	2. лежиш	стоїш
3. живе	співає	3. лежить	стоїть
Множина		Множина	
1. живемо	співаємо	1. лежимо	стоїмо
2. живете	співаєте	2. лежите	стоїте
3. живуть	співають	3. лежать	стоять

Шляхом дослідження особових закінчень дієслів разом з учнями доходимо висновку, що дієслова, які мають закінчення **-уть, -ють** у формі 3-ї особи однини теперішнього часу, належать до I дієвідміни, а які мають у цій же формі **-ать, -ять**, належать до II дієвідміни. Звертаємо увагу на тематичні голосні в інших особових формах: **-е(-є-)** (I дієвідміна) та **-и(-ї-)** (II дієвідміна).

Пояснення вчителя завершується узагальненням у вигляді таблиці.

Теперешній час, 3-тя особа множини. Що роблять?	
I дієвідміна	II дієвідміна
-уть (-ють)	-ать (-ять)
Тематичні голосні	
-е(-є-)	-и(-ї-)

САМОДИКТАНТ. Записати по пам'яті першу строфу вірша «Зажурилась бджілка» (I варіант), «Біла качка» (II варіант), підкреслити дієслова, визначити дієвідміну,

1. *Зажурилась бджілка,
Що робити має:
Бо у полю жовкнуть квіти,
Де медок збирає.*

(«Зажурилась бджілка»)

2. *Біла качка, наче прачка,
Ходить у водичку,
Полоскає, протирає
Шовкову спідничку.*

(«Біла качка»)

Учитель. Говорячи про велич і трагізм постаті В. Гренджі-Донського, не можна оминати поза увагою роки 1938-1939, роки народження і загибелі Карпатської України, одним із творців якої був і В. Гренджа-Донський. Коли фашистська Угорщина окупувала Закарпаття, Гренджу-Донського було ув'язнено у тячівській тюрмі і засуджено до страти...

ВИБІРКОВИЙ ДИКТАНТ

Учні зачитують уривок із «Щоденника» («Боюся смерті»), називають дієслова, визначають дієвідміну; виписують дієслова, визначають дієвідміну із віршів «Ще б'ються хлопці», «Христос воскрес», написаних у тячівській тюрмі.

ЩЕ Б'ЮТЬСЯ ХЛОПЦІ

*Ще все гучать гармати на горі,
Ще все співають наші кулемети,
Іще стоять завзято у борні,
Лиш ми отут попались у тенети.
Ще б'ються хлопці,
Скільки стане сил,
Хоч і стоять в безвиглядному бою,
Не здав ще зброю лісовий наш тил.
Стріляють до останнього набою.*

*Хай бачить окупант, хай бачить світ,
Що добровільно ми не піддамося.
Ми не м'які рутеки, а граніт,
І гордо українцями звемося...*

(Тячів, тюрма, 28 березня 1939 р.)

ХРИСТОС ВОСКРЕС

*Вночі «Христос воскрес» співали,
Велично дзвони загули,
А нас жандарми катували,
А нас на допити вели.*

*А зранку, як паски святили,
Щоб не забули ми цей день,
Ще все сюди-туди водили
Для глузувань і теревень.*

*Всю ніч до восьмої години
Людьми роївся коридор,
Катюги наші всі «провини»
Записували в протокол.*

*Великдень цей – страждання хмара,
Таке не бачив коридор.
Це гортіївська панська кара,
Знущання, посміх і терор.*

*Хоч Горті біситься проклято,
Неначе той скажений пес,*

*Та все ж прийде і наше свято,
Та все ж прийде і наш «воскрес!»*

(Тячів, тюрма, 9 квітня 1939 року)

– Яким постає В. Гренджа-Донський із цих текстів?

(Незламним і гордим, безстрашним, а, отже, і величним у цих трагічних моментах своєї долі.)

– Які художні засоби допомагають яскравіше і глибше висловлювати ці думки?

Учитель. А далі, коли тільки волею Всевишнього В. Гренджа-Донський лишився живим, йому судилася нелегка доля емігранта. Чим живе його душа – зрозумієте з пісні.

У виконанні вчителя звучить пісня на слова В. Гренджі-Донського.

ГЕЙ, ПОВІЯВ БУЙНИЙ ВІТЕР

Гей, повіяв буйний вітер

З гори у долину.

Ой мені вже не видати

Милу Верховину.

Скажи мені, буйний вітре,

Що туди нового?

Чи ти, вітре, не звалив ще

Явора старого?

А тополя кінець поля

Ще не похилилась?

А криниця під явором

Чи не завалилась?

А потоки як спадають,

Чи ще все співають?

Подивися, буйний вітре,

Чи не висихають...

ЗАВДАННЯ

1. Виписати у ході слухання пісні дієслова, визначити дієвідміну; прокоментувати своїми словами зміст почутого.

2. Сконструювати речення про велич В. Гренджі-Донського і трагізм його долі, вживаючи дієслова, визначити їх дієвідміну.

ПІДСУМКОВА БЕСІДА

– Як не помилитися у визначенні дієвідміни дієслова?

– У чому полягає велич і трагізм постаті борця за вільну Україну Василя Ґренджі-Донського? *(У силі духу, незламній мужності, невпинній боротьбі, непохитній вірі, у вистражданих надіях терплячої і могутньої душі Карпатського Пророка, що пройшов нелегкий, тернистий життєвий шлях, який жив, горів, боровся, умирав і знову оживав, та жодного разу не зрадив...)*

Завдання додому (диференційоване)

1. Скласти текст-присвяту В. Ґренджі-Донському (вірш, уявний лист, твір-роздум), підкреслити дієслова, визначити їх дієвідміну.

2. Із улюбленого вірша В. Ґренджі-Донського виписати дієслова, визначити їх дієвідміну.

Ганна РЕКІТА-ПАЗУХАНИЧ

СЛАВНА ДОЧКА КАРПАТСЬКОГО ПРОРОКА
Урок позакласного читання.
До 85-річчя Зірки Гренджі-Донської

МЕТА УРОКУ. Ознайомити учнів із подвижництвом Зірки Гренджі-Донської; з'ясувати, як шевченківські ідеї сприяли формуванню її національних почуттів; утверджувати у свідомості школярів любов до України, вірність своєму народові.

Обладнання. Портрети Тараса Шевченка, Василя Гренджі-Донського, Зірки Гренджі-Донської, «Кобзар» Тараса Шевченка, 12-томне видання творів В. Гренджі-Донського, фотостенд «Берегиня творчості батька», виставка книжок, публікацій, рукописів Зірки Гренджі-Донської, мистецькі дарунки Зірки (вишиванки, писанки, малюнки та ін.), аудіозаписи пісень на слова Тараса Шевченка.

На дощці вислови:

*Свою Україну любіть,
Любіть її во врем'я люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Тарас Шевченко

*Ти створив нашій волі
Закарпатський пролог.
І розп'яв тебе ворог,
І воскрес ти, як Бог.*

Дмитро Павличко

*Хоч би і чорною була
Твого життя сторінка,
Ніколи, доню, не забудь,
Що ти є українка.*

Василь Гренджа-Донський

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Звучить пісня «Заповіт» на слова Тараса Шевченка.

Під її притишені звуки виголошує вступне слово вчитель.

Сьогодні, у час вселюдського вшанування Кобзаря, звертаємося подумки до тих наших славних українців, що жили і живуть за Тарасовими заповідями, що життя своє, і думки, і мрії звіряють із Шевченковими. Якщо поведемо мову про наш рідний край, про літературне Закарпаття, то першорядну роль відведемо тут, безперечно, Василю Гренджі-Донському, якого справедливо називають закарпатським Будителем, що «створив нашій волі закарпатський пролог», закарпатським Пророком, закарпатським Шевченком. Адже саме він, Гренджа-Донський, перший у закарпатоукраїнській літературі змалював величну постать Тараса Шевченка; саме він належить до когорти тих, що сповідували святу Шевченкову українську національну ідею і зуміли передати її у спадок своїм нащадкам.

*Свою Україну любіть,
Любіть її во врем'я люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Якими близькими є ці заповітні Кобзареві слова, що стали девізом подвижницького життя Гренджі-Донського, до написаного ним самим, заповіданого улюбленій донечці Зірці:

*Хоч би і чорною була
Твого життя сторінка,
Ніколи, доню, не забудь,
Що ти є українка.*

І справді, ці батьківські слова не забуто Зіркою. Живучи десятиліттями далеко від милої серцю України, в чужоземному оточенні, вона не асимілювалася до іноземщини, бо незабутнє полум'яне Кобзареве і батькове слово є домінантою і в її житті, житті незвичайному, подвижницькому.

То хто ж така Зірка Гренджа-Донська? У чому краса і велич цієї непересічної особистості? Чи гідна вона зватися славною дочкою українського пророка? На ці запитання ми спробуємо знайти

переконливі відповіді на сьогоднішньому уроці-святі «Славна дочка карпатського Пророка».

Пропонуємо учням записати в зошити план уроку.

1. Полум'яне Кобзареве і батькове слово – домінанта подвижницького життя Зірки Гренджі-Донської.
2. «Я вірю, свято вірю,
Що Зірка зіркою зостане...»
В. Гренджа-Донський
3. Незабутнє знайомство зі «святою книжкою» – «Кобзарем».
4. Навчання в гімназії. Перші творчі проби. Формування глибоких національних почуттів.
5. 1938-1939 роки – найщасливіший період її життя.
6. Тривожна мандрівка по чужих світах.
7. «Я вийду сама проти бурі,
Поміряюсь силою з нею».
Леся Українка
8. Активна громадська діяльність Зірки серед української громади.
9. «Я усвідомила свій новий обов'язок – зберегти творчість батька для України та свого народу».
10. 1981 рік – рік видання першого тому творів В. Гренджі-Донського.
11. «Татку, вони вже не пропадуть...»
12. Видання 12 томів творчої спадщини Гренджі-Донського – то справжнє подвижництво дочки поета.
13. Творча спадщина Зірки Гренджі-Донської – свідчення неабиякого літературного таланту дочки співця Карпатських полонин.
14. «Родина! Який це великий скарб!..»
15. Так, це воістину Зірка!

Учень. У вірші-присвяті своїй улюбленій донечці, написаному в тячівській тюрмі, Василь Гренджа-Донський писав:

*Я вірю, свято вірю,
Що Зірка зіркою зостане.
Була б ганьба, великий сором,
Коли б упала метеором.
Я прутик дуба посадив,
І він – я вірю – не зів'яне,*

*А широко він розростеться,
Вітрам і бурям протистане.*

Учениця. Воістину пророчими стали ці слова. Справді-бо, Зірка зіркою зосталась. Ясною, немеркнучою, яка однаково світить усім, хто хоче пізнати красу і велич творчості її батька. Життя Зірки Гренджі-Донської – це справжній подвиг, гідний подиву і наслідування. Так скаже сьогодні кожен, кому випало щастя спілкуватися з цією надзвичайною жінкою чи бодай читати про те, що вдалося їй зробити для України та земляків упродовж прожитих років.

Учень. Народилася Зірка Гренджа-Донська 7 січня 1921 року. Стала, як бачимо, різдвяним подарунком для своїх рідних. А за християнськими твердженнями, люди, які прийшли на цей світ у день світлого Різдва Христового, виокремлені Всевишнім: їм багато дається, та від них багато і вимагається. Життя Зірки – яскраве цьому свідчення.

Учениця. Дитинство її пройшло в Ужгороді, куди батько забрав їх із мамою з Будапешта в 1923 році.

Учитель показує об'ємний двотомник «Моє життя», написаний Зіркою, знайомить із надзвичайно повчальною передмовою до книжки, яка починається Шевченковими словами: «Не для людей і не для слави...»; із найпам'ятнішими спогадами про дитинство, як Зірка ще маленькою, сидячи у батька на колінах, тримала вперше в руках «святу», як казав батько, книжечку – «Кобзар» Тараса Шевченка, привезений нелегально із Галичини, його і понині як найдорожчий батьківський дарунок зберігає Зірка у себе в хаті в далекому Міннеаполісі.

Учень. Запамяталися відтоді і Перебендя, і Катерина, і «Думи мої...»

Звучить пісня «Думи мої, думи мої...»

Учениця. Відтоді пам'ятає Зірка і батькові вірші про безсмертя Кобзаря. Бо, як пише вона, «читав їх татко так пристрасно, з таким запалом, що забути їх просто було неможливо».

Учениця Зірка читає вірш В. Гренджі-Донського «Могила Пророка».

Учень. Уже на восьмому році маленькій Зірці довелося пережити важку родинну драму: розлучення батьків. Вона лишається сама із батьком, а мама із молодшою донькою Ольгою виїжджає до Угорщини.

Учениця. Та люблячий батько робить усе для того, щоб розвіяти смуток у душі свого дитяти. Він забезпечує Зірці надійний догляд у сестер-василіянок, всіляко сприяє успішному закінченню початкової школи.

Про цей період із життя своєї улюбленої донечки зберігся чудовий образок Василя Гренджі-Донського «Перше причастя».

Учениця читає образок «Перше причастя»

Учень. У 1931 році Зірка розпочала навчання в Ужгородській реальній гімназії. Тут вона стає активним членом закарпатського Пласту, де й охрестили її Зіркою. Про ту незабутню подію Зірка згадує:

Учениця Зірка. «Одинадцятирічною окрестили і мене пластовим іменем “Зірка”. Це був загальний звичай давати імена кожному пластунові і пластунці. Ім’я давали з природи або на основі його прикмет. І так добре пам’ятаю імена “Бульба”, “Безіменний”, “Грім”, “Горішок”, “Береза”, “Заяць”, “Парафа”. Татка ім’я було – “Орел”.

Пригадую ще дуже добре моє “хрещення”. Стояла я при вогні з галузкою в руках і заглядала на всіх, що сиділи довкола ватри. Чула різні назви, які кидали в мою сторону, та я мовчала, лише усміхалася. Нарешті хтось вигукнув: “Зірка!”. Я тоді притакнула головою і кинула галузку у вогонь, це було ознакою, що я приймаю таку назву».

Учениця. Навчаючись у гімназії, Зірка стає солісткою школи українських національних танців, членом українського хору, успішно займається малюванням та віршуванням.

Учитель розповідає про малюнки Зірки. Учні декламують вірші юної Зірки. Учень читає вірш «До праці»:

*До праці, мій брате,
До праці ставай!
Тебе жде твій нарід,
Тебе жде твій край!*

*Для нього ти, брате,
Працюй, не вгавай!*

*За нього в потребі
Життя все віддай!*

*У темряві нарід
Віками блука
Й чека, щоб хтось вивів
Його звідтіля.*

*Тому – схаменися!
Встань і поспішай,
На поміч народу
Й хвилини не гай!*

*Шири між ним правду,
Свідомість, знання,
Веди його прямо
У краще буття.*

Читець.

*По довгих муках у неволі
Таки народ наш встав.
Й тяжкі кайдани з рук своїх
Навіки він зірвав.*

*Навіки? – Так! Кажу: навіки!
Бо більш ніколи не дамо
Себе в кайдани закувати
І запрягти в нове ярмо!*

*Минув вже час усіх зневаг,
Пониження й неволі!
Ми хочем жити, вільно жити!
Терпіли вже доволі!*

*Не хочем більш, щоб володіли
Пани з чужої нам сім'ї!
Ми хочемо тут панувати!
Ми хочем жити на цій землі.*

Учень. Як бачимо, національні почуття помітно кристалізуються в душі юної Зірки. Слухаючи ці перші проби її пера, як не згадати полум'яне Шевченкове:

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте...
І пристрасне Гренджове:
Вставай, народе,
Зривай кайдани...*

Це ж бо був 1938 рік...

Учениця. 1938-1939 роки – то незабутні, найщасливіші роки її життя. У цей час Зірка живе в Хусті, стає свідком того, як народжується самостійна держава – Карпатська Україна. Згадує Зірка:

Учениця Зірка. «Місяці від листопада 1938 року до березня 1939 року були наповнені незабутнім натхненням і ентузіазмом самостійного життя у своїй власній українській державі. І так, хоч на короткий час, мені судилося зазнати у дійсному житті те безмежно-солодке почуття гордості, яке приносить із собою знаття, що людина є паном свого власного національного життя і що має за свою рідну, самостійну країну».

Учениця (продовжує). «Довкола нас кипіло вповні національне життя і була вся надія на те, що майбутнє може принести нам тільки добре. Ми, молоді студенти гімназії, бачили безмежний ентузіазм національного відродження, і це захоплювало нас, поривало за собою. Очі наповнювалися сльозами радості й гордості, дивлячись на синьо-жовті прапори, на свіжонамальовані назви крамниць українською мовою. Ми ходили на збори, на демонстрації, ми хотіли бути всюди, бо, здавалося, що без нас нічого не може відбуватися. Ми мусили бути складовою частиною нашого нового відродженого життя».

Учень. Як хотілося Зірці, щоб щастя Карпатської України було вічним! Та не судилося. Трагічні березневі події потопили в крові патріотів усі найкращі сподівання...

Звучить балада «Чи чули-сьте, милі браття...»

Учень. На очах гинуть сини отчого краю. Заарештовують і батька Зірки, ув'язнюють у тячівській тюрмі. Згадує Зірка:

Учениця Зірка. «Про долю батька я дізналася лише тоді, коли він був заарештований у Тячеві і посаджений у тюрму. Кілька разів ходили ми до нього на відвідини. В тюрмі я татка майже не впізнала. Був зарослий, з вусами та довгою бородою. Мене стискав плач, я тільки обнімала його і цілувала. Ні він нас, ні ми його не мали чим потішити. Ми знали, що ситуація трагічна...»

Учениця. Саме тут, у тячівській тюрмі, чекаючи щомиті на свій смертний вирок, В. Гренджа-Донський пише вірш-присвяту своїй донечці Зірці і тестамент (заповіт), у яких чи не найяскравіше і найповніше вимальовується образ Зірки – тодішній і прийдешній, такий, якою є вона і зараз, у свої 85. Бо батьківський заповіт виконала сповна.

Учні читають тестамент і вірш «Моїй донечці».

Учень. Трагедія Карпатської України розкидала родину по чужих світах: батька – до Братислави, Зірку – до Будапешта.

Звучить пісня «Чуєш, брате мій»

Учениця. То знає тільки вона, Зірка, як плакала її душа, коли покидала свою улюблену Срібну Землю, хоч іще тоді не знала, не відала, що буде то надовго...

Учень. Так розпочалася майже одинадцятирічна тривожна мандрівка Зірки по чужих світах: Угорщині, далі Австрії, Німеччині... Скільки ж то фізичних і духовних сил потрібно було мати в собі, щоб працювати майже цілодобово! Та ще й знаходила час для відвідання курсів у Будапештській торговельній школі, а потім – факультету філософії Мюнхенського університету.

Учениця. З 1948 року Зірка Гренджа-Донська працює в еміграційному бюро в Мюнхені. Скільком українцям, що були насильницьки вивезені фашистами, прискорила вона омріяний виїзд завдяки своїм здібностям, старанням і бажанню робити тільки добро! І найбільшою втіхою були для неї вдячні слова зі сльозами на очах тих людей – а їх були сотні, – яким вона зуміла допомогти.

Учень. Зрештою, у 1950 році і сама Зірка з мамою та чоловіком Михайлом Данилюком, із яким одружилася у 1949 році, виїжджає до Америки. Завдяки щирому другові, професору Грановському, вдалося досить швидко знайти помешкання в місті Міннеаполісі та влаштуватися на роботу в канцелярії місцевої фірми «Дженерал Мілс». Отже, Міннеаполіс став її сталим домом, хоч і не рідним, де проживає і сьогодні.

Учениця. Та випробування долі на цьому не скінчилися. Важким ударом для Зірки стала втрата першої дитини у 1952 році, травмували душу сімейні негаразди, які врешті призвели до розлучення із чоловіком. Сама-самісінька в чужих світах із дворічним сином на руках. Як це страшно! Згадує Зірка:

Учениця Зірка. «Наступні роки були наповнені розпачливою боротьбою за збереження хоч мінімальної душевної рівноваги, боротьбою з почуттями безнадійності та безцільності життя. Часто здавалося, що не вийду з цієї боротьби переможцем, та усвідомлювала, що ніхто мене з цього стану не виведе, крім мене самої, тож боролася, як могла».

Учень. Більшість часу присвячує Зірка вихованню сина, для якого відтепер була і матір'ю, і батьком. Знаходила всілякі фінансові можливості, щоб утримати себе і сина: працювала у різних бюро спочатку по кілька годин щоденно, а потім, як син Марко трохи підріс, і повний робочий день. Вступила на курси внутрішньої декорації при Міннесотському університеті.

Учениця. Попри основну роботу Зірка поступово включається у громадську діяльність. Почала вчителювати у рідній школі при українській православній церкві у Мінеаполісі, стала головою сестринства та секретаркою парафіяльної ради цієї церкви, довгі роки була членом Українського інституту в Міннесоті, координатором фестивалю націй 1961, 1973, 1976 років, членом комітету святкування 200-річчя Америки.

Учень. А ще додамо до цього участь Зірки у численних виставках народного мистецтва, щорічних показах писання писанок.

Учні мають можливість оглянути вишивки Зірки, двотомник зразків вишивок з різних регіонів України, писанки Зірки.

Учениця. Не можемо не згадати, яку безкорисливу допомогу надавала і надає Зірка у влаштуванні різних імпрез українській громаді, зокрема у щорічному святкуванні Шевченківського свята, свята Матері. Адже головним у її житті було і є пам'ятати, не забути і нащадкам передати щире синівське Кобзареве: хто ми? чий батьків? чий ми діти?

Учень. У 1974 році раптово помирає батько Зірки. Це була тяжка і непоправна втрата найдорожчої для неї людини, котрій відтепер присвятила вона все своє подальше життя.

Учениця. У тестаменті поет призначив Зірку доглядачем своєї літературної спадщини, це було тим чарівним напоєм, що вплило в неї нове життя.

Учениця Зірка. «Мене робота захоплювала, тягнула до себе магнітом. Здавалося, дух Батька стояв наді мною, він додавав мені

сили, додавав енергії і витривалості. Він говорив до мене такими рядками, над якими я працювала, я його з любов'ю слухала».

Учениця. Дні і ночі проводила відтепер Зірка за друкарською машинкою, переписуючи, впорядковуючи архівні матеріали. І то не день, не місяць, а цілих 5 років! Хіба не було це подвижництвом?! Воістину так. Поет Зореслав згадує:

Учень. «Пам'ятаю Зірку маленькою дівчинкою, яка щойно почала ходити до школи. Я їй казав тепер: Ви є виїмкова жінка на світі. Я не бачив, не чув, щоб дочка так сильно старалася пам'яттю про свого батька».

Учень. І так за 5 років надлюдськими зусиллями Зірка, зігріта невидимою силою любові до свого батька, упорядкувала грандіозний архів, розкиданий після війни по далеких світах. Навіть більше: зробила з нього кілька фотокопій і розіслала на збереження до п'яťох університетів Америки, Канади, Австралії, де його люб'язно погодилися прийняти.

Учениця. Та все ж головне було попереду. Думка про видання творів батька не покидала Зірку ні на мить. Хоч це було практично неможливим. Ні одне видавництво, жодна організація не дали їй заохочувальної відповіді. А дехто навіть рішуче застерігав: «Пані, навіть не пробуйте. Тої роботи ви ніколи сама не виконаєте».

Учень. Та Зірка таки виконала її сама. Мабуть, то велика Господня сила, яка вберегла її живою під час бомбардування, яка вела її неушкодженою протягом довгих 11 років по невідомих світах, допомагала їй і зараз. Це тому не втратила вона духу, зуміла перебороти всі перешкоди і в 1987 році на подив усім видала машинописом перший том творів свого незабутнього батька.

Учениця Зірка. «Не можу вам описати того піднесення, тої радості, того зворушення, що отримала після появи книжки. Я стояла перед образом батька і зі сльозами в очах притискала ніжно книжку до грудей і повторяла півголосом: «Татку, вони вже не пропадуть».

Учениця. Видано Зіркою 12 об'ємних томів Василя Греджі-Донського. То результат ще 12 років напруженої, терпеливої, сконцентрованої і точної праці його дочки-подвижниці, яка подарувала своєму батькові безсмертя.

Учитель короткими штрихами розповідає про творчі плани Зірки видати ще кілька томів творів батька, про те, що вона й

сама – прекрасний літературний талант, що засвідчують її чудові статті, нариси, видрукувані в Україні і в діаспорській україномовній пресі, і особливо книжка «Ми є лишень короткі епізоди» – де чи не найповніше, найґрунтовніше досліджено життя і творчість В. Гренджі-Донського, неповторність якої в тому, що написана вона не просто пером талановитого літературознавця, а тою незвичайною любов'ю серця, властивою тільки їй, Зірці, знайомить учнів із нарисами, написаними Зіркою після відвідин Закарпаття, які також засвідчують її неабиякий художньо-мистецький хист, і головне, як зауважує словацький україніст-літературознавець Микола Мушинка, «читач відчує велику любов авторки до рідного Закарпаття».

Учениця Зірка (читає уривок із нарису «Вдома»). «Дивилася я на всіх і всі вони – це моя кров, моя рідня. Я наповнилася тим прекрасним почуттям родинного зв'язку, почуттям близькості, нерозривності з ними. Хотілось всіх їх обняти, тримати всіх їх при собі назавжди, бо вони всі мої, свої. Ніхто їх від мене не забере, бо нас в'яже з собою те найсильніше – наша кров, наше спільне коріння.

Зі зворушенням дивилася я на кожную дитину, на кожного дорослого – всі вони мої, а я є їхньою! І це прекрасне почуття огрівало мою душу такою теплотою, як ніколи. Родина! Який це великий скарб! Тільки той знає, як це оцінити, хто роками живе без неї на чужині».

Учитель. Що ж іще до слів цих додати?.. Так, це воістину – Зірка, яка і з далеких заокеанських світів зігриває нас, українців, незгасним теплом любові до найбільших святинь, якими є для кожного Мати, Батько, Родина, Рідна земля. Це воістину славна дочка карпатського Пророка, для якої, як і для батька, провідною зорею в житті є свята Шевченкова українська національна ідея.

Завдання додому

Вивчити матеріал уроку за конспектом у зошиті.

«УРОКИ ПРАВДИ І ДОБРА...»: ЮРІЙ СТАНИНЕЦЬ

Урок літератури рідного краю у 7 класі

Тема. Юрій Станинець. Цікаві сторінки біографії письменника. оповідання «Дарунок миколая» та «Нова шапка»

Мета: продовжити знайомити школярів з життєвим і творчим шляхом письменників рідного краю, серед яких – Юрій Станинець, ознайомити семикласників з цікавими сторінками біографії письменника; проаналізувати оповідання «Дарунок Миколая» та «Нова шапка», досліджуючи їх проблематику, ідейний зміст; розвивати культуру зв'язного мовлення, читацький кругозір, уміння аналізувати художній твір, робити узагальнення, висновки, необхідний коментар; формувати естетичний смак у школярів; виховувати любов до рідного краю, плекати почуття гордості за славних земляків; прищеплювати інтерес до наслідків власної праці.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, урок літератури рідного краю.

Методи, прийоми і форми роботи: усний обмін побажаннями, слово учителя, виразне читання, бесіда, робота в групах, словесне малювання.

Обладнання: портрети Станинця різних років; бібліотечка його творів, дидактичний матеріал (тестові завдання), тексти оповідань «Дарунок Миколая» та «Нова шапка»

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Організаційний момент

Забезпечення емоційної готовності до уроку

«Вона нічого не коштує, але багато дає. Вона збагачує тих, хто її отримує, не обділюючи при цьому тих, хто нею обдаровує. Три-

ває мить, а в пам'яті деколи залишається назавжди. Ніхто не багатий настільки, щоб обійтися без неї, і немає такого бідняка, який би не став від неї багатшим.

...Її не можна купити, не можна випросити, не можна позичити, ні вкрати, оскільки сама по собі вона нічого не варта, поки її не віддали!» Ці чудові слова американський психолог в письменник Дейл Карнегі сказав про усмішку. Тож усміхніться один одному і скажіть кілька теплих слів сусідові по парті.

Оголошення теми, мети, завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності школярів.

Епіграф:

*Все, що рідне, хай нам буде
Найдорожче і святе,
Рідна віра, рідна мова,
Рідний край нам над усе!*

Юрій Шкрумеляк

До чого закликає нас вислів Августина Волошина: «Люби своє!» Прокоментуйте його.

Опрацювання навчального матеріалу

Вступне слово вчителя. Сьогоднішню розмову про Юрія Івановича Станинця мені хотілося б почати словами відомого письменника Закарпаття Петра Скунця:

*...І хто зостанеться? І що зостанеться?
Але загадка ця не для ума...
Уже здавалося – немає Станинця...
Кого не знаємо – того нема..*

Юрій Іванович Станинець тільки починає входити в літературу нашого краю. Його літературна, теологічна, епістолярна і фольклорна спадщина ніколи не була проаналізована повністю. А насамперед з тої простої причини, що був грекокатолицьким священиком. Ось чому у першому вислові було підкреслено словосполучення «рідна віра». Він до кінця життя так і не зрікся своєї віри.

Більша частина його творів ще й донині зберігається лише в рукописах.

Доля дала йому неабиякий письменницький талант. Але не дала можливості повністю реалізувати себе.

Хоча... хоча в 30-40 рр. письменницький голос Юрія Станинця звучав впевнено і багатообіцяюче.

Тогочасна критика називала його скарбом, його твори новими і небуденними.

З того часу води потекло чимало. Але ні сьогоднішні письменники, ні минулі так і не могли піднятися до краси Станинцевого слова.

Станинцеві твори – це лише Станинцеві твори. Їх неможливо сплутати ні з якими іншими, їх легко вирізнити з-поміж інших. Вони пахнуть нашими йонатанками й Ізабеллою, квітнуть рожами й хризантемами, зігрівають особливим теплом і любов'ю.

Ми ще лише відкриваємо для себе Юрія Станинця.

Робота в групах

Клас поділений на групи

1 група – бібліографи;

2 група – бібліографи;

3 група – дослідники;

4 група – дослідники.

(Кожній групі було дано завдання заздалегідь. 1 і 2 групи отримали завдання: розповісти про цікаві сторінки біографії письменника, детальніше зупинитися на дитячих і юнацьких роках; 2 і 3 групи досліджували оповідання «Дарунок Миколая» і «Нова шапка»).

Очікувані результати роботи I групи

Народився Юрій Іванович Станинець 5 вересня 1906 року у селі Нижній Шард, в селянській родині. Справа в тому, що перша дружина батька, народивши двох дітей, померла. Тож батько, щоб якось прогодувати дітей, змушений був одружитися вдруге. Юрій від цього, від другого шлюбу, був першою дитиною. Всього в родині Станинців було семеро дітей.

(Учні демонструють великий портрет Юрія. Ще один портрет Юрія, коли він був зовсім молодим і таким саме його зображують у книжках).

Родина Станинців була типовим закарпатським сімейством, яке шанувало традиційні обряди і народні звичаї, вело господарство, бажаючи з най здібніших зробити якщо не «пана священика», то бодай «пана вчителя».

Особливе ставлення було у Юрія до батька. Сказати, що він його шанував і любив – це дуже мало сказати. Зовні був дуже гарною людиною: високий, стрункий, русяве кучеряве волосся, високе чоло. Юрій Іванович не був схожий на батька, він скорше був внуком Кляпчука.

Батько Іван Юрійович був дуже розумною людиною, мав неабиякі здібності до вивчення мов. Будучи у війську, навчився трьом мовам: румунській, німецькій і угорській. Протягом 25 років обирався старостою села, очолював церковну громаду. За його керування була побудована гарна школа, сільська управа, церква. І все це робилося народним методом. За натурою Іван Станинець був по-доброму одержимим працею.

(Учні демонструють портрет Івана Станинця).

Саме батько помітив, що серед всіх дітей, які ходили до школи (а невченими залишилися лиш найстарший брат Василь і старша сестра Марія). Юрко – найздібніший, дуже непосидючий, гарно співає, до того ж ще й танцює з сестрами.

Тож Іван Станинець поклав собі вивчити сина. Три класи церковної народної школи Юрко закінчив у рідному селі, а четвертий – у Доробратові. Чому? Відповідь проста. Батько поділився своїми планами з сільським вчителем, попросив його займатися з ним особисто. Пообіцяв учителеві 12 кубометрів дров і таки завіз їх. Але вчитель, як дочувся, що Станинець хоче з Юрка «пана зробити», взагалі перестав звертати увагу на свого учня: у класі не питав, додатково не займався, робив вигляд, що його зовсім не існує. І тоді син поскаржився батькові, а той вирішив справу по своєму: на храмовий празник Святого Миколая домовився із свояком Калиничем (а у того син був учителем у Доробратові), що в четвертий клас 1917-1918 навчального року Юрко закінчить у Доробратові. Наступного дня заплаканого хлопця було доставлено на квартиру доробратівського вчителя.

Восени 1918 року знову ж таки батько записав Юрія до угорської горожанської школи у Севлюші. Для малого це була серйозна трагедія в житті. Його вирвали з рідного оточення: його відірвали від рідного села, від товаришів.

Але батько був невблаганним. Своім чіпким селянським розумом він добре розумів, що робить. Він ясно бачив мету, заради якої відривав сина від домівства, – освіта.

Жив Юрко на квартирі вдови священника Ковача з широкого. Була це надзвичайно бідна родина, а ще до того голодний воєнний час, вдова разом з шістьма дітьми орендувала квартиру, а Іван Станинець платив за утримання сина продуктами, які для неї були просто порятунком.

У Виноградівській школі навчання проводилось угорською мовою. Станинець говорити нею не вмів, пояснень вчителів не розумів, хоч знав слова, знав читати і писати. Але життя, випробовуючи його, вирваного з рідного села, загартувало хлопця. Він побачив зовсім інший світ, навчився елементарних правил культури поведінки. Він побував у кіно, у театрі, побачив, як живуть люди. Відбувалося стрімке формування особистості, утверджувався власний погляд на світ і себе в ньому, набувався перший життєвий досвід.

«Моя душа відкрилась, і все нова всосала в себе. Я почав жити подвійним життям. Не перестав я бути селянином, зразу, як тільки попадав додому, я кидався у те життя повною силою, повною «парою», ніби хотів надолужити все втрачене, але як тільки батько відвіз до Виноградова, я зачинав бути студентом...».

А в базарні дні всяка Юркова наука відходила на задній план.

Він біг на базар, заходив у двори, де звикли зупинятися возами його односельці, зустрічався з ними, радів їм, як рідним, і не розлучався з ними, аж поки ті не поверталися додому. Часто хлопчина не міг побороти себе і повертався додому разом з шардівськими возами. Дома зустрічав строгі докори батька і через кілька днів знову повертався до Виноградова. Та протягом навчального року таких пропусків назбиралося аж 252 години. Врятували від відключення тільки два мішки картоплі і ще якісь продукти, які дав батько вчителеві угорської мови, щоб той не провалив сина на іспиті в кінці року.

Юрій Станинець потім напише: «Моє студентське життя у Виноградіві викресало мене таким, яким є сьогодні».

Другий клас у горожанській школі Виноградова він так і не закінчив: цьому перешкодили політичні події 1919 року. Виноградово підпало під окупацію румунців, а рідний Шардик відійшов чехав.

Крім того, померла мати, залишивши дрібних дітей на батька.

Та перед самим Великоднем 1920р. у Берегові відкрилась руська гімназія. Професор-монах Крайчик, був у Нижньому Шарду, агітуючи віддати своїх дітей на науку рідною мовою. І батько зразу ж записав Юрка до гімназії.

По Великодню нове життя, нові люди – новий світ – зустрів Юрія Станинця в руській гімназії м.Берегова. «там я рік не тільки фізично, але й духовно. Там я дізнався, хто були мої діди-прадіди, звідки вони з'явилися на прекрасному Закарпатті, «чий ми діти». Я тоді відчув себе сином великого українського народу, і я знав, що ціле життя буду йому служити, ким би я не став, куди б мене доля не кинула, які б обставини не склалися. Згодом мені прийшлося багато боротися, багато терпіти. Та я витримав. Витримав тою селянською консервативністю, яку гнути не можна, тільки лаати»...

(Учні демонструють знімок учнів Брегівської гімназії).

(Учні демонструють фото малого Юрія – учня гімназії, датований 1924 роком).

(Учні демонструють 2 фотознімки, на яких Ю.Станинець брав участь у курсах тренерів «Сокола» (1923р.)).

На цей час припадають і перші друковані твори, зокрема стаття «Як колядують у «Нижньому Шарді» та «Про Ракоція». Наставником Юрія були: Василь Пачовський та Корній Заклинський.

Багато читає. У ньому почала рости якась сила, яка диктувала йому як писати: «... Я маю також писати, я мушу писати, я мушу статися письменником. Бо як багато книжок я перечитав, але про нас, закарпатців, там не згадувалось...»

Кілька віршів він опублікував під псевдонімом Юрій Лунай, але Станинець мріяв стати письменником.

Очікувані результати роботи II групи

1926 року Юрій Станинець закінчив гімназію і мріяв вступити на філософський факультет Празького університету. Та матеріальні обставини перешкодили цьому. Подав прохання про роботу. Але йому відмовили.

Батько наполягає на тому, щоб Юрко став священником. Той не хоче і тікає до Чехії, щоб не бути на вступних випробуваннях.

Але батько був одержимою людиною, пішов на конкурс сам, а що єпископ Гевей його дуже добре знав, то й прийняв Юрка на навчання в духовну семінарію і без нього.

Юрій просто не міг відмовити батькові, бо той стільки сил, грошей, енергії вклав у нього, що син просто скорився волі батька, хоча міг і протистояти.

(Учні демонструють фото Ю. Станинця – студента семінарії).

Юрко заховився навчанням, став відмінником і визначив для себе: якщо він не зможе стати вчителем свого народу, то буде його вихователем, просвітителем, будителем. Перечитує велику кількість книжок, набирається «мудрості» з них.

У 1928 році було надруковане оповідання «Дарунок Миколая».

За цей період у житті Станинця відбулося чимало знакових подій. Він закінчив семінарію і 27 липня 1930 року єпископ Гевей висвячує його на священника.

Далі призначений дочасним адміністратором села Углі Тячівського району.

15 серпня 1930 року Ю.Станинець одружується з Маргаретою Шелестай, вчителькою з Імстичева.

(Учні демонструють фотознімки Юрія і Маргарети різних років).

З 1 жовтня по 31 грудня 1930 року відбував військову службу в армії Чехословаччини. Після закінчення служби повертається до Углі.

(Учні демонструють фотозйомки, де Ю.Станинець зображений під час служби в армії).

Пропрацювавши в Углі 4 роки, о.Станинця переводять до Салдобоша (тепер Стеблівка Хустського району), де він активно включається в життя краю, багато пише та публікує.

Лікується в Карлових Варах – хвороба – камінь у лівій нирці.

(Учні демонструють фото, де письменник на відпочинку).

З 1 вересня 1937 року переходить на душ пастирську працю до Вонігова Тячівського району.

(Учні демонструють фотознімок Ю.Станинця священника).

У післявоєнні роки письменницька доля Юрія Станинця склалася не найкращим чином. Його відсторонили від літературної діяльності.

Він дуже хотів стати членом Спілки письменників. Написав такі слова: «...помираю у вірі, що мій народ не осудить мене, що так безплідно прожив життя, яке йому, а не мені належало. Бо не винен я (Бог мені свідок!), що моя могила наповнена вершком не сповнених мрій...»

«Передчасно я зотлів, з любові до тебе, мій дорогий народе...»

Всі ці роки разом з ним була його вірна дружина. Разом вони прожили 63 роки. Таку ласку в Бога треба заслужити.

Нелегко було Статинцю жити і писати без віри в те, що твої речі опублікують. Треба мати неабияку волю й любов до праці, до життя, до людей. о.Юрій Станинець віддається проповідям.

(Учні демонструють портрети Ю.Станинця останніх років життя).

Помер у квітні 1994 року. Разом з дружиною похований у рідному селі.

Судити про те, як могла б скластися літературна доля Юрія Станинця не варто, бо це уже нічого не змінить. Але ми ще можемо дещо змінити, якщо пильніше прочитаємо його твори.

Очікувані результати роботи III

Колись Ю.Станинець написав: «Саме життя показало мені, що я маю писати, про кого і як. Я так і робив...почав писати сам про себе... Скоро описував і своїх братів, своїх батьків, своїх дідів, описував тих, що їх любив, і тих, яких я став ненавидіти... Жили мої герої поруч зі мною...»

Почав писати, навчаючись у семінарії. А в семінарії показати написане не було кому, не було старшого наставника, критика, порадирика, врешті надрукуватися на сторінках газет і журналів на той час було практично неможливо.

І лише у 1928 році було надруковане оповідання «Дарунок Миколая».

Учні переказують оповідання. Аналізують його.

Бесіда

- Чому оповідання автор назвав «Дарунок Миколая»?
- Якими кольорами ви б змалювали головного героя?
- Чому хлопчикові так важливо отримати подарунок від Миколая?
- Чи перестав Петрик вірити в дива?
- Охарактеризуйте головного героя.

– Про які часи йдеться у оповіданні?

Очікувані результати роботи IV групи – бібліографи. Досліджували історію створення оповідання «Нова шапка».

Працюючи і живучи у Салдобоші (тепер Стеблівка Хустського району) він активно включився в літературне та духовне життя краю, багато пише і друкує. Крім того, з'явилася можливість користуватися послугами Хустської районної бібліотеки, аде від Салдобоша до Хуста було нелегко доїжджати. Саме тут написав оповідання «Нова шапка».

Учні переказують оповідання. Аналізують його.

Учні демонструють власні ілюстрації дітей до творів.

Виразне читання учнями уривку з твору (за вибором учнів)

Словесне малювання. Спробуйте побачити змальоване автором з віддаленої «точки» і «наблизившись». Розкажіть про побачене і почуте.

Рефлексія. Підсумок уроку

Тест за життєвим шляхом Ю. Станинця. Взаємоперевірка тестів (товариш-товаришеві). Учитель оголошує правильні відповіді, а учні виправляють (див. додаток № 1 до уроку).

Оцінювання. Аргументація оцінок

Домашнє завдання

Тести за твором Ю.Станинця доопрацювати вдома.

Прочитати уривки з роману «Сусіди».

Додаток № 1

Тестові завдання за життєвим шляхом Ю. Станинця

1. Де народився Ю. Станинець:

- а) в Нижньому Шарді (тепер Нижнє Болотнє);
- б) в Нижніх Воротах;
- в) в Нижньому Селищі;
- г) в Нагірному.

2. Усього в родині було:

- а) четверо дітей;
- б) семеро дітей;
- в) п'ятеро дітей;
- г) десятеро дітей.

3. Батько мріяв вивчити Юрка на:

- а) пана адвоката;
- б) пана священника;
- в) пана нотаря;
- г) пана старосту.

4. Чому Юрко закінчив четвертий клас школи у Доробратові:

- а) вчитель зовсім не звертав на нього уваги, не питав;
- б) Юрко сам так захотів;
- в) там була краща школа;
- г) так вигідніше було сім'ї.

5. Чому Юрій так не любив вчитися у горожанській школі у Севлюші:

- а) бо це було далеко від рідного села;
- б) не любив тамтешніх вчителів;
- в) навчання проводилось угорською мовою, якої він не знав;
- г) Юрко взагалі не любив учитися.

6. Чому його не виключили з Виноградівської школи:

- а) надолужив прогаяне;
- б) у школі на пропуски не звертали уваги;
- в) вчитель був добрим до свого учня;
- г) батько відвіз вчителеві 2 мішки картоплі та ще якісь продукти.

7. Чому навчання у Березівській руській школі давалося йому легко:

- а) навчання продилося рідною мовою;
- б) навчання було коротким;
- в) він навчався і працював;
- г) вчителі тут були добрими.

8. Під яким псевдонімом виступав Ю. Станинець, друкуючи свої віршовані твори;

- а) Юрко Станчук;
- б) Юра Чорний;
- в) Юрій Яремчук;
- г) Юрій Лунай.

9. Куди мріяв вступити письменник після закінчення гімназії:
- а) на філософський факультет Празького університету;
 - б) на філологічний факультет Пряшівського університету;
 - в) на фізико-математичний факультет Празького університету;
 - г) на фізичний факультет Пряшівського університету.

10. Чому Юрко не з'явився на вступні іспити до семінарії:

- а) не міг через хворобу;
- б) не хоче бути священиком;
- в) не міг, бо в цей час працював;
- г) не закінчив подорожі по Європі.

11. Скільки років разом прожили Юрій та Маргарета:

- а) 43 роки;
- б) 53 роки;
- в) 63 роки;
- г) 73 роки.

12. Де похований письменник :

- а) у Нижньому Шарду;
- б) у Горонді;
- в) у Мукачеві;
- г) у Хусті.

Ключ

1.а 2.б 3.б 4.а 5.в 6.г 7.а 8.г 9.а 10.б 11.в 12.а

Тестові завдання за оповіданнями «Дарунок Миколая» і «Нова шапка»

1. У якому році було вперше надруковане оповідання «Дарунок Миколая».

- а) у 1928 році;
- б) у 1938 році;
- в) у 1948 році;
- г) у 1958 році.

2. Скільки років Петрикові:

- а) сім років;
- б) шість років;

- в) вісім років;
- г) дев'ять років.

3. Чого просив у мами Петрик:

- а) цукерок і печива; в) штанці, блузки, черевички, книжки;
- б) книжки і цукерки; г) черевички і цукерки.

4. Чому, за словами матері, святий Миколай нічого не принесе Петрикові:

- а) бо вони далеко живуть, сніг великий нападав, а Миколай уже старий і не може до них дійти;
- б) бо Петрик був нечемний;
- в) бо Петрик не слухав матері;
- г) бо святий Миколай не захоче зовсім до них йти.

5. Як потрапив Петрик до театру на виставу:

- а) купив квиток;
- б) прошмигнув біля гостей збоку, що ніхто не бачив;
- в) його особисто запросив Миколай;
- г) його запросив його друг.

6. Кого обдарував у театрі святий Миколай:

- а) всіх злодійчуків, розбишак і тумануватих;
- б) всіх людей;
- в) всіх чемних і слухняних;
- г) всіх бідних дітей.

7. Скільки років Іванкові:

- а) вісім; в) десять;
- б) дев'ять; г) одинадцять.

8. Чому він так хоче нового капелюха:

- а) бо всі хлопці, його товариші, мають нові;
- б) він просто так захотів;
- в) це була його примха;
- г) він вже давно видивився собі нового.

9. Про що мріяв Іванко:

- а) що заробить грошей, купить собі, батькові капелюха, а мамі хустку;
- б) що виїде взагалі з села;
- в) що поїде далеко, в чужі країни;

г) що в нього буде багато-багато грошей.

10.Що зробов Іванко з капелюхом:

- а) порвав його; в) облив помиями;
- б) закинув далеко; г) вимадав глиною.

11. Чому він пошив, полатав капелюха:

- а) йому стало шкода батька, що змушений тяжко працювати;
- б) бо йому наказала мати;
- в) бо йому наказав батько;
- г) бо сам так захотів.

12. Хто є головним героєм оповідання «Нова шапка»:

- а) Іванко;
- б) капелюх;
- в) батько;
- г) мати.

Ключ

1.а 2.а 3.в 4.а 5.б 6.а 7.в 8.а 9.а 10.а 11.а 12.б

ЗАКАРПАТТЯ – БАГАТОНАЦІОНАЛЬНА РОДИНА.
ЮРІЙ СТАНИНЕЦЬ. ОПОВІДАННЯ «У ВАГОНІ»
Урок позакласного читання в 5 класі

Мета уроку:
навчальна – ознайомити учнів/учениць із життєвою і творчою долею Юрія Івановича Станинця – яскравого прозаїка українського Закарпаття 30-40-х років ХХ ст., вчити аналізувати оповідання «У вагоні», аргументувати думку про етнонаціональне розмаїття Закарпаття;

розвивальна – розвивати вміння толерантно і аргументовано доводити свою думку, узагальнювати, порівнювати, робити власні висновки, формувати етичні смаки школярів;

виховна – виховувати почуття пошани до творчості Ю. Станинця, любові до рідного краю, рідної мови та національного самоусвідомлення.

Теорія літератури: художня деталь, поняття символу у літературному тексті.

Міжпредметні зв'язки: музика, історія.

Обладнання: літературна карта Закарпаття, книжкова виставка «Письменники Закарпаття», вибрані твори Юрія Станинця «Червона йонатаночка», «Кобзар» Т. Г. Шевченка, презентація «Ю. І. Станинець, оповідання «У вагоні», таблиця «Жанрові ознаки оповідання», аудіозапис пісень «Реве та стогне Дніпр широкий», «Верховино, світку ти наш», картки, тестові завдання.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент. Емоційне налаштування учнів до уроку.

Звучить аудіозапис улюбленої пісні Ю. Станинця «Верховино, світку ти наш».

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. **Міні-проект «Письменники Закарпаття»** (учні отримали випереджувальне завдання принести на урок книжку закарпатського письменника й коротко представити її зміст; з цих книжок вчитель оформлює виставку літератури «Письменники Закарпаття»).

2. Бесіда.

✚ Назвіть письменників, які народилися в нашому селі. (*Василь Густі, Василь Вароді...*)

✚ Спростуйте або підтвердіть думку: Закарпаття — багатонаціональна родина. (*Мені відомо, що на Закарпатті живуть не тільки українці, а й угорці, румуни, поляки, словаки, чехи, євреї та представники інших національностей.*)

✚ А чи є у вашій родині представники різних національностей? (*Учні наводять приклади.*)

✚ Чи дружно вони живуть між собою? (*Так. Вони завжди радо допомагають один одному.*)

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Сьогодні на уроці ми ознайомимося з нелегкою долею закарпатського письменника Юрія Івановича Станинця та поділимося враженнями від прочитаного вами оповідання «У вагоні». Це він звертається до нас із словами: «Платити мені маєте не сріблом-злотом, а такими почуттями до мене у ваших серцях при читанні цієї книжки, які я мав до вас, коли цю книжку писав.» Він справді хотів визнання, достойної плати за свою літературну працю. Але воно прийшло до нього, коли серце відбивало останні удари. Тож віддаймо шану тепер і вповні.

IV. Основний зміст уроку.

1. Вступне слово вчителя (біографія з презентацією).

5 вересня 1906 року в с. Нижнє Болотне Іршавського району у простій селянській сім'ї народився Юрій Станинець. У батька і матері було 7 дітей.

Початкову школу (4 класи) здобув у народній школі в рідному селі. З 1918 р. вчиться у горожанській школі (з угорською мо-

вою викладання) у Виноградіві. Протягом 1920 - 1924 років навчається в Берегівській українській гімназії. Починаючи з 1924 року його твори друкують у часописі «Наш рідний край». У 1926 – 1930 роках навчається в Ужгородській греко-католицькій духовній семінарії.

У 1930 р. одружується з Маргаритою Шелестай, вчителькою з Імстичева. Того ж року висвячений на священника. Проходив службу в армії Чехословаччини. Був душпастирем у багатьох селах Закарпаття.

1938 р. у Римі видано антологію української прози італійською мовою. Карпатська Україна представлена оповіданням Ю. Станинця «У вагоні».

1946 р. відсторонений від літературної діяльності.

1964 р. виходить на пенсію за станом здоров'я.

1991 р. у видавництві «Карпати» виходить книжка вибрано прози «Юра Чорний». 1994 р. прийнятий у члени Спілки письменників України.

Помер Ю. Станинець 13 квітня 1994 р. в Горонді. Він похований у рідній Боржавській долині, якій присвятив усе своє життя.

2. Опрацювання ідейно-художнього змісту оповідання Ю. Станинця «У вагоні».

● *Коротке повідомлення вчителя про вихід у світ оповідання.*

Твір написаний 1936 р. Вперше оповідання Ю. Станинця «У вагоні» було опубліковано в журналі «Вісник», що виходив у Львові, того ж року. У 1937 р. його помістила ужгородська газета «Свобода», а в 1938 р. оповідання увійшло в «Антологію української новели», видану в Римі італійською мовою, і представило малу прозу Закарпаття. У 1989 р. твір опублікувала газета «Закарпатська правда».

● *Постановка проблемного питання.*

– Яка проблема, порушена в оповіданні Ю. Станинця «У вагоні», актуальна сьогодні?

● *Словникова робота.*

Мадярський (діал.) – угорський.

Менталітет – стиль думок, світосприйняття, психологія окремої особи, соціальної групи, спільноти.

Капчури (діал.) – панчохи.

Прошу вас красно (діал.) – будь ласка.

Шпиталь – лікарня.

Румба (*исп.*) – бальний танець мексиканського походження; одна з форм джазу.

● *Учні переказують зміст оповідання «У вагоні» за планом, запропонованим учителем.*

План

1. У вагоні людно.
2. Діалог з гуцулкою.
3. Студент-гуцул читає «Кобзар».
4. Слепий старець-жебрак грає на скрипці.
5. Захоплення дівчини-пасажирки мелодією скрипаля.
6. Розмова з кондуктором.
7. «І чужому научайтесь, і свого не цурайтесь», — правильна дорога на всі часи.

● *Інсценізація діалогів:*

ліричний герой — гуцулка (с. 356)

ліричний герой — кондуктор (с. 361)

ліричний герой — студент (с. 362)

● *Робота за таблицею «Жанрові ознаки оповідання»*

<i>Мова твору</i>	Прозова
<i>Розмір твору</i>	Невеликий
<i>Кількість персонажів</i>	Небагато
<i>Час, протягом якого відбуваються події</i>	Незначний

● *Пояснення вчителем питань з теорії літератури.*

Символ – умовне позначення якогось предмета, поняття, явища, процесу; художній образ, який відтворює певну думку, ідею, почуття.

Художня деталь – це така характерна риса чи подробиця, яка має відносно самостійне значення й використовується для емоційнішого й глибшого змалювання картини чи образів, для підкреслення їхньої індивідуальної особливості.

● *Робота в групах* (одна група знаходить у тексті художні деталі, інша – символи)

Художні деталі: бороди у євреїв (традиційний зовнішній вигляд євреїв), червонощока дівчина (свідчить про здоров'я, моло-

дість, красу гуцулок), скрипка у старця (деталь, що засвідчує співучість і талановитість закарпатців).

Символи: «Кобзар» (символ України, духовний скарб нашого народу), вишиванка (символізує приналежність людини до української нації).

● *Практикум з теорії літератури* (визначте художні засоби в описах (пейзажах чи портретах)).

Картка №1

Найскоріше біжать телеграфні стовпи, за ними дерева, поля, а там далі, за Тисою, повільно, мов велетенські кораблі, пливуть гори в синю далечінь. Під останками Карпат, вкритих симетричними рядами виноградників, розсілось Берегово.

Картка №2

Севлюш, облицьований широкими ланами тютюну, задивився на гранітну скелю, що звисає над ним у сяєві сонячного проміння; поперек долини, що разом із Тисою біжить з Хуста, між високими дрімливими соняшниками і пожовклою кукурудзою лежить Королево.

Картка №3

Орлині носи, совині очі, лисини і бороди, бороди, бороди. Сидять купами, ніби злиплі, вимахують руками, згинаються, розгинаються, наче й не їдуть – танцюють, моляться, радяться, торгують.

Картка №4

Її вугільно-чорні очі горіли вогнями полонин, сяяли радістю сходячого сонця. Рум'яне обличчя пашіло молодістю весняної ранньої квітки. Мрійливі очі кидали полум'ям на музиканта, щічки нагадували пахучу рум'яну троянду, свіжі червоні уста — дзвінку пісню про щастя.

● *Визначення теми та ідеї твору.*

Тема: змалювання національного розмаїття та співжиття людей різних націй у дружній родині рідного Закарпаття.

Ідея: «не бути рабами у житті», позбутися почуття меншовартості («І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь...»).

V. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Виконання тестових завдань.

Тест «Чи уважний ти читач і слухач»

1. Ю. Станинець народився на Закарпатті в районі:

- А) Виноградівському;
- Б) Хустському;
- В) Іршавському;
- Г) Тячівському.

2. У родині батьків Ю. Станинця було дітей:

- А) семеро;
- Б) двоє;
- В) троє;
- Г) четверо.

3. З нагоди якої річниці від дня народження вийшла друком збірка «Червона йонатаночка»:

- А) 103;
- Б) 105;
- В) 110;
- Г) 125.

4. За фахом Ю. Станинець був:

- А) лікарем;
- Б) учителем;
- В) греко-католицьким священником;
- Г) актором.

5. Оповідання «У вагоні» вперше було надруковано:

- А) у Львові;
- Б) у Києві;
- В) у Москві;
- Г) у Берегові.

6. Кого не було у вагоні?

- А) Циган;
- Б) Гуцулки;
- В) Жебрака;
- Г) Євреїв.

7. Яку пісню грав на скрипці сліпий жебрак?

- А) Мадярську;
- Б) Румунську;
- В) Єврейську;
- Г) Африканську.

8. Кондуктор звернувся до пасажирів мовою:

- А) чеською;
- Б) мадярською;
- В) турецькою;
- Г) русинською.

9. Студент читав у вагоні книжку

- А) «За сестрою» А. Чайковського;
- Б) Псалтир;
- В) «Кобзар»;
- Г) Молитвослов.

10. Гуцулка у вагоні

- А) співала пісні;
- Б) танцювала «Чардаш»;
- В) плела капчури;
- Г) читала книжку.

11. Хто нагадав кондукторові слова Шевченка: «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь»?

- А) Ліричний герой.
- Б) Студент.
- В) Єврей.
- Г) Гуцулка.

12. Студент був одягнений у

- А) кирею;
- Б) вишиванку;
- В) кептарик;
- Г) плащ.

Ключ: 1. В; 2. А; 3. Б; 4. В; 5. А; 6. А; 7. Г; 8. А; 9. В; 10. В; 11. Б; 12. Б.

VI. Підсумок уроку.

1. *Складання асоціативного куща щодо характеристики українця (за оповіданням Ю. Станинця «У вагоні»).*

Українець → щирий, працьовитий, відвертий, правдивий, охайний, шанує книгу, поважає історію.

2. *Відповідь на проблемне питання, зазначене на початку уроку.*

(Прогнозована відповідь.

🚩 Серед проблем, порушених в оповіданні, актуальною сьогодні є проблема мовного питання. У Конституції України зазна-

чено: «Державною мовою в Україні є українська мова». Тому кожен громадянин України повинен володіти і поважати українську мову. На репліку кондуктора, що «... чеська мова є урядовою на залізниці», ліричний герой оповідання сміливо заявляє: «Знаю, що урядова. А ви дайте собі зробити мале ярмо, та почепіть його собі на грудях, щоб всі ми знали, що ви не тільки урядова особа, але й добровільний раб.» Тож не будьмо рабами на рідній землі. Пам'ятаймо слова Т. Шевченка: «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь...»

✚ Творчість Т. Г. Шевченка надихала нашого письменника-земляка на плідну працю на літературній ниві. Свідченням цього є те, що однією з улюблених пісень Ю. Станинця була пісня на слова Т. Шевченка «Реве та стогне Дніпр широкий».)

Звучить аудіозапис пісні «Реве та стогне Дніпр широкий».

VII. Оголошення результатів початкової діяльності.

VIII. Домашнє завдання.

1. Зробити відповідні записи в читацький щоденник про оповідання Ю. Станинця «У вагоні».

2. Скласти кросворд за оповіданням Ю. Станинця «У вагоні» (за бажанням).

Наталія ПОЛОВКА

СЦЕНАРІЙ УРОЧИСТОГО ВЕЧОРА ПАМ'ЯТІ
ВИДАТНОГО ЗАКАРПАТСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА
о. ЮРІЯ СТАНИНЦЯ

Сцена поділена навпіл і оформлена, з одного боку, як світлиця, а з другого, як осінній сад. Портрет письменника, фотостенд, виставка літератури, квіти, рушники, свічки, журнальні столики, за якими сядуть учасники та гості вечора.

Звучить урочиста духовна музика.

Промінь світла висвічує портрет Юрія Станинця.

Диктор:

Слава Ісусу Христу! Словами сего привітання віддаю честь не лише своєму ближньому, але й тому, хто навчив нас, що всі ми ближні єсмо во Христі, бо говорячи сі слова, пригадую і собі, і другому, що найбільша почесь належиться Богу, а славлячи Бога, віддаю честь і моему ближньому...

Із проповіді о. Юрія Станинця.

Музика продовжує звучати.

Світло поступово освічує усю сцену.

Виходять учасники вечора, сідають за столики.

Ведучий:

Дорогі браття і сестри! Звертаюся до Вас устами о. Юрія Станинця. Звертаюся до Вас так, як тисячі разів звертався він до своїх вірників. Звертаюся до вас так, як і він – з надією в серці й вірою в душі, з бажанням скласти шану йому, а нам прилучитися до чистого й вічного.

Передавши себе Найсвятішому Серцю Господа і Бога нашого Ісуса Христа, вручивши Йому цілого себе, своє життя, діла, труди, смутки й радості, Юрій Станинець всім єством служив Йому, об-

равши Його самотнім предметом своєї любові, охороною життя, запорукою спасіння й пристанищем в годину смерті.

Скількох людей він охрестив, повінчав і провів у останню путь!.. Скількох висповідав і направив на путь істини!.. Скільки написано власне мистецьких проповідей і відслужено служб!.. Він був і лишається учителем і сповідником в одній особі, тонко відчуваючи значимість свого призначення в людському житті. І при тому визрів і стався добрим майстром слова, письменником, що залишив нащадкам твори про дійсне життя, де виведені на екран типи, що характеризують загаль, вказують на хиби життєві й борються за краще життя.

о. Юрій Станинець – людина з відкритим щирим серцем і християнською мораллю в ній, людина впертої багаторічної праці, нелегкої письменницької долі.

Звучить музика.

Ведучий I.

Народився я, – напише 1964 року в «Автобіографії» Юрій Станинець, – 5 вересня 1906 року в селі Нижнє Болотнє Іршавського району. Село біжить звориною між садами й лісами разом з поточиною на Боржавську долину. Потічок побіжить долиною у Боржаву, а село лівим крилом вихопиться на горби і сховається у садах на захід, правим – зрине у гори на північ.

У чудових садах, лісистих горах, широких безлісних горах-толоках та рівній, як долоня, Боржавській долині і пролетіли мої щасливі діточі роки. Три класи церковної народної школи закінчив я у рідному селі, а четвертий – у Доробратові...

Ведучий II.

Восени 1918 року батько записав мене до угорської горожанської школи в Севлюші (тепер м.Виноградово). Це була перша трагедія мого життя. Мене відривали, насилу відривали від рідного села, від товаришів дитячих років, від лісів, гір, пасовиськ. Я так любив осінь, золоту, бурштинову осінь, з п'янкими запахами дозрілого винограду, соковитими жовто-восковими грушами, що перестиглі падали в ранкову росу отави-третячки... Осінь, коли було так мило «толлозувати» волоські горіхи з дерев-велетнів. Ті горіхи, яких не сягала найдовша тичка при оббиванні, які осталися і присохли до шкірки, немов чекали нас, хлопчиськів, аби ми мали де вправлятися у киданні та попаданні в ціль... І то поцілити

не відламком тички чи соняшниковою бадиліною, а круглим, завбільшки з гусяче яйце, каменем...

Але батько був неблаганний. Мій добрий, розумний батько знав, що робить... Улаштував мене на квартиру до вдови по священикові з Широкого, яка із своїми шістьома дітьми жила дуже бідно, і продукти, якими батько платив їй за моє утримання, були для неї порятунком.

Ведучий I.

Школа у Виноградіві великих знань мені не дала. Я не знав угорської мови. Знав слова, знав читати, писати, але говорити не умів і не розумів учительських викладів та пояснень. І всеж я аж тепер зважую, як розумно поступив батько, коли «переплантував» мене до міста, в нову школу, в нове оточення, а головне – в гніздо хоч і бідної, але культурної та інтелігентної сім'ї... Я побачив зовсім інше життя. Я навчився правил хорошої поведінки культурного хлопчика. Аж там я побачив, що маму треба цілувати в руку і уста, коли йдеш до школи і повертаєшся додому... Мене зводили в кіно. Я певен, що був першим або одним із дуже небагатьох хлопців мого села, кому за всю історію від відкриття штуки кіно пощастило в ті роки потрапити на фільм, побувати в театрі, бути на гостині в інтелігентній сім'ї. О, це були для мене великі відкриття. Я знав, я бачив, як живуть люди поза солом'яною стріхою. Моя душа відкрилась і все це, нове, вбирала в себе...

Ведучий II.

Правда, у базарні дні не було з мене науки... Біг я на базар, заходив у двори, де звикли зупинятися з возами мої односельчани, і коли вже зустрічав їх, то радів їм, як рідним, і не розлучався, аж поки вони не поверталися додому. З яким болем дивився я, як віз зникає у куряві... ід Гліковому млинові... Я їх супроводжував не раз далеко за місто, я сумував душею і заздирив їм, що вони ще сьогодні будуть вдома, а я мушу тут оставатися. І часто мені не вдавалось побороти себе, і я йшов з ними. Знав, що мене стрінуть докори батька, що через день-два мушу вертати знову, та помочі не було.

Супроти всім неприємностям, перед якими я виставляв себе, до рідного села тягла мене якась непереможна сила. І так протягом шкільного року пропустив 252 уроки... Розуміється, були й наслідки, бо тільки два мішки картоплі і ще якісь продукти врятували мене від того, щоб учитель угорської мови не провалив мене при кінці року.

Ведучий І.

Студентське моє життя у Виноградіві викресало мене таким, яким я є сьогодні. Я ріс не тільки фізично, але й духовно. Там я дізнався, хто я є, хто були мої діди-прадіди, звідки вони з'явилися на прекрасному Закарпатті, «чиї ми діти». Я тоді відчув себе сином великого українського народу, і я знав, що ціле життя буду йому служити, ким би я не став, куди б мене доля не кинула, які обставини не склалися. Згодом мені прийшлося багато боротися, багато терпіти, багато енергії витратити на те, щоб це моє переконання обороняти, хоч наставляв себе не раз на такі небезпеки, що грозили моїй екзистенції.

Ведучий ІІ.

Та я витримав. Витримав то селянською консервативністю, яку гнути не можна, тільки ламати. Усе, що виросло в мені, виросло повільно, як дерева під полониною. Але вже, що змогло нарости, то наростало твердістю кременя, і вросло назавжди. Мені це передав у спадщину дід по матері – Юра Чейпеш-Кляпчук. Це був «патріарх» села. Пам'ятаю його велике, широке, кістяте обличчя на ще кістятішому міцному тілі. Великі очі, велике чоло, довге сиве волосся, підстрижене, щоб не крило ковніра піджака. Це була людина поваги і пошани. Сказав Кляпчук слово в громаді – до нього всі прислухались. Вибирали чередаря чи свинаря, чи польовтих сторожів-«керевйотів», все мав слово Кляпчук, бо воно було обмірковане, мудре. На вітер він слів не кидав.

Ведучий І.

Хоч дід жив у центрі села, та під самим лісом дубовим, у казковому саді. До нього вела дорога з села, глибоко копана, щоб хоч сяк зменшити стрімкий нахил. Вивезти віз сіна чи збіжжя могли тільки найсильніші воли в селі – Кляпчукові. Та й ті йшли тихо, напружуючи всі свої сили. Тому він ніколи коней і не тримав, вони беруть гору рвучко, а це можна тільки на короткій відстані, а потім вони зупиняться і віддихають. Зупинитися на дорозі до Кляпчука, тягнучи навантажений віз, було не можливо, бо хто б його спинив, і хто б потім рушив з місця.

Ведучий ІІ.

Мамина бабка – тиха, маленька, мала ревматизм на старості літ, згорблена, вічний сторож домівства (розуміється, разом з лютим і грізним Циганом). А було що сторожити в діда Кляпчука.

І ту бочку, в якій прабаба втопила песиголовця, коли були напали на село, і ті світлі від старості сусіки, скрині, лади і всілякі інструменти, змайстровані самим дідом, і велику пасіку, і сад з грушами, яблуками, які були тільки в діда на все село рідкісні і смачні. Словом, це був музей мого дитинства.

Ведучий І.

Дідусь мого батька був протилежна натура Кляпчукові. Тиха, мирна, працьовита і надзвичайно побожна людина. Не мішався у громадські діла, бо мав повні руки своєї роботи. Його сад не уступав садові діда Кляпчука, але був не в одному масиві, а в трьох. Прадід жив на Грунку. Це поза Городищем – найвище місце в селі. Там, над лісами, Станинцівський Грунок. Уся гора була його. Величезний сад, а в середині хата, з якої видно всю Боржавську долину, як на долоні. Дід переселився в село, тобто в нижню частину Грунка, що через гору Чепаковець крізь густий дубняк збігла в село, лишивши ліс на горі, а сама садом добігла до дороги. Тут дід побудувався – «щоб ближче було до церкви» – як не раз нам, малим, пояснював, коли ми казали, що там, на Грунку, краще було, бо видно цілий світ звідтіля.

Ведучий ІІ.

Третій садок був у Винниці. Це для нас Винниця, бо виноградником це місце зробив дід. Це був перший виноградник в селі.

І де було дідові часу займатися іншими справами, коли в нього було стільки своїх.

Мені він, високий, сухорлявий, нагадував якогось апостола, своєю поставою і своєю поведінкою. Сидячи в нього на колінах, я не раз слухав казки про босоркань, про упирів, про водяників і про нечисту силу, яка і впівніч, і вполудень так може обезтямити людину і повести, куди їй захочеться.

Ведучий І.

Бабуся, хоч від неї у мене багато спогадів не залишилось, знаю, що була також досить висока, сухорлява. Запам'яталося, що вона вміла смажити нам малим найсмачнішу ратоту-яєшню. У малих залізничках олія, в неї вкришено багато пір'я зеленої цибулі, на це вбите яйце, а на самий вершечок – кусники чорного житнього хліба. І щоб ми не побилися при їді, вихапуючи сперодного чим скорше і чим більше, бабуся давала повкремено кожному в глиняні блюдця. Тоді вже і найстарший брат Василь, і

середущий Іван, і я могли спокійно смакувати «найрозкішнішу страву» мого дитинства.

Ведучий II.

Про мого батька мало писати не можна, а багато я написав у повісті «Сусіди». Юра Станчук (а згодом це ім'я стало і моїм псевдонімом) – головний герой повісті. Це і є життя мого батька. Був він дуже гарною людиною. Високий, стрункий, жовтяво-червоноястої шкіри, русяве, кучеряве волосся, розумна, з широким чолом голова. Зовні – я не його син. Я син, чи краще кажучи, внук Кляпчука. І в обличчя, і в ріст, і здається, в натурі. В старості батько своїм виглядом дуже нагадував мені Шевченка. Розумні, вдумливі очі, високе, трохи випукле чоло.

Якими здібностями був він обдарований видно з того, що будучи у війську, навчився прекрасно говорити румунською, німецькою і угорською мовами. Почерку його пера я завидів ще й по натурі, недарма протягом 25 років був він старостою села і головою церковної громади. Що є в селі громадського, це все праця за його керування. Гарна, простора школа, сільська хата, церква (крім мурів) – все це при ньому робилось і то народним методом. Кожна велика буря заливала поле, бо річки текли зигзагами, і в той час, коли за межі в пару п'ядей судилися, бились, різались, він міг вздовж і впоперек поля прорубати широкий канал і так перемінити вічні болота в родючу землю. Який спротив не робили йому ті, що мусіли жертвувати квадратами своєї землі під канал, але поборов батько.

Ведучий I.

Яке шляхетне серце було в нього! Хтось вкрав у нас з поля два пласти сухої отави. Ми голосимо це батькові і просимо, щоб розшукав злодія.

– А може, то не вкрадено, а якийсь бідняк поніс, бо є в нього теличка, а сіна для неї немає, щоб визимувати, – толкує нам батько.

– А як це вкрав не бідний чоловік? – питаємося.

– Як не бідний, а якийсь п'яниця, вкрав, продав, і пропив, тоді біда буде з ним, як я довідаюся, – заспокоює нас батько.

Або: Стричаник, що мав яругу поруч з нами, одного літа скопив так, що більша часть шувару нашого загірб собі. Знову ми кажемо батькові. А він подумав, подумав, а потім питає нас:

– А ви не знаєте, що недавня буря розкрила в нього верх солом'яного хліва, і тепер треба цілий перекривати. Потребує він

той шувар. За то й скосив. Таж іншим разом того не робив. О, ти – Соломоне шардівський!!!

Ведучий II.

По першій світовій війні був голод. Одного весняного ранку приходять до нас мати малолітніх дітей, муж якої в Америці. Там його війна захопила. Стала вона горі одвірком, засмучена. Батько просить її сідати й казати, що нового. А вона замість відповіді – в плач! Батько викликає мамку до передньої кімнати на якусь на раду, а коли вертається, питає, як у жінки з хлібом. Вона – ще в гірший плач. На те батько питає, чи нема в неї якогось мішка. І тоді вона починає сповілатися, що мішок є, але немає грошей, аби щось у нього купити, а хліба вже тиждень у хаті немає.

– Не біда, – потішає батько. – Скоро вернеться твій з Америки. Війна минулася. І принесе гроші. А до того часу ти дістанеш і мукки, і фасолі. Та ти ж наша кума, небого. Чого плачеш? Чогось скорше не прийшла?

А того вечора такий наказ дав батько матері: «Ти подивися, що в нас там є в коморі, і заділи, щоб було до нового, а решту роздай людям, котрі бідують, най якось дотягнуть до нового врожаю».

Ведучий I.

Та його щиросердність не мала міри. А коли мати передчасно померла (захворіла іспанкою і 16 лютого 1920 року я став сиротою...), батько, що таки хотів усіх нас, крім старшого сина Василя і старшої доньки Марії, яка вела господарство за матір, виучити, потрапив у таку матеріальну біду (помогли йому в цьому лихі люди), що цілий маєток задовжив і згодом на ліцитації все було продано. Та ми вже на тоді були вивчені, домовилися з Підкарпатським банком, щоб він купив наш маєток з тою умовою, що ми його перекупимо згодом, аби старий батько мав де дожити свою старість, що і було зроблено. Та цей його неуспіх на схилі літ ніколи не затьмарить його як людину чесну, совісну, працьовиту, добросердечну. Я гордий з того, що єсьм сином такого батька, і йому, тільки йому завдячую, що оце зараз пишу».

Звучить музика.

Ведучий II.

Другий клас я так і не докінчив. Політичні події 1919 року перешкодили мені продовжити навчання. Виноградово потрапило

під окупацію румунів, а моє рідне село відійшло чехам. Межа села стала кордоном між румунами і чехами.

По Великодню 1920 року нове життя, нові люди – новий світ зустрів Юрія Станинця в руській гімназії міста Берегова. Саме він, новий світ, загартував його фізично й духовно. На цей час припадають і перші друковані твори в молодіжному часописі «Наш рідний край» (народні пісні, казки, приповідки, описи звичаїв), а стаття «Як відбуваються коляди в Нижньому Шарді» на конкурсі часопису отримала другу грошову премію. У збірнику «Народні оповідання про давнину», упорядкованому, прокоментованому та виданому Корнієм Заклинським – викладачем української мови та вихователем Юрія Станинця, – вміщено фольклорний запис «Про Ракоція». У спогадах Юрія Станинця – і професор Корній Заклинський, і професор Василь Пачовський – це дбайливі й вимогливі наставники. Так, звинувативши Юрка Станинця в плагіаті, Корній Заклинський довго дорікав йому (хоч учень справді сам написав твір про найкращий день своїх вакацій), а потім «довго дивився застиглим поглядом на нього, сверлячи очима і помахуючи головою...» А наступного разу похвалив: «Найкраще описав вид Берегова з гори Юрій Станинець. Він описав захід сонця. І це йому досить оригінальним способом вдалося...»

Ведучий І.

Маючи хист до писання, юнак плекав надію статися народним письменником. Вона не покидає його і в Ужгородській духовній семінарії. «...В мені почала рости якась сила, яка мені диктувала, що я маю писати, я мушу писати, я мушу стати письменником. Бо як багато книжок я перечитав, але про нас, закарпатців, там не згадувалось... Коли прочитав Кралицького «Князь Лаборець», а згодом Луки Дем'яна «Чорт на весіллю», я зачав мріяти про те, щоб і самому щось написати. Думав і хотів стати прозаїком, а почав писати вірші. Чому вірші – зараз тяжко пояснити. Шевченка, Франка я полюбив з перших днів навчання в гімназії. Мені хотілось коротко, якимсь сильним вигуком сказати щось гарне, щось добре. Словами пісні я почав виражати свої почуття... І мабуть тому я почав свій літературний шлях піснею-віршем. Це був вірш-посвята в альбом Наталці Гаврищук, яка ходила зі мною у один клас. У своїй діточій наївності я тоді уявляв собі, що ось від цього твору і буде числитися моя літературна діяльність. Я уяв-

ляв, як здивується Наталка, коли прочитає вписане, як питатиме, чий то вірш, і як я скажу, що це я сам написав.

Ведучий II.

Та мене постигла велика невдача. Перша невдача на літературному полі. Наталці кудись дуже спішно було, вона подякувала за «на вічний спомин», скоро спакувала альбом у сумку між книжки й побігла, доганяючи свою подругу... Я був розчарований, докоряв собі за наївність: «Ти, дівчино, не знаєш, який історичний момент моєї біографії так запропастила, таку нагоду, що й ти попадеш у мою автобіографію, ти змарнувала. Та знай, що і без тебе моя літературна діяльність почалась. Мій перший літературний твір вилетів між люди...»

Ведучий I.

«1926 року я закінчив Берегівську гімназію і по матурі мріяв поступити на філософічний факультет Празького університету. Та матеріальні обставини цього не дозволяли, і батько напірав, щоб я подався на богословський. Я втік до Чехії, щоб не бути на конкурсних випробуваннях. Місяць пробув я на екскурсії з Берегівською угорською гімназією. Мені платили за те, що я співав тенором у квартеті, який виступав у різних містах Чехії. Та батько сам замість мене поїхав на конкурс, а що єпископ Гебей дуже добре знав його, то прийняв мене і без мене.

Та я не тратив надії, що буду «цивільом», хоч і послухав батька – поїхав у семінарію. Не міг противитися його жагучому бажанню, що мушу бути в нього священиком: «А другі мої діти най учаться на адвокатів, лікарів, най будуть і губернаторами, але я тебе посвятив на це, та послухай мене, сине...» Так і визначилася моя життєва путь...» *(Звучить музика.)*

Ведучий II.

Особливі почуття полонили молодих Миколаю Божук і Юрія Станинця. При випадковій зустрічі в Ужгороді вересневої неділі 1926 року на Юрка блиснули «каштанові очі дівочі»... Та як несподівано доля звела їх, так несподівано й розлучила, залишивши на згадку десятки по-мистецьки змережаних листів: «Єдине, улюблене моє серденько! Я днесь знова одержала листи від Вас... Що буде зі мною, сама не знаю. Та, викликана Вами любов вже перейшла границю. Ви зайняли цілком моє серце. Коли б я мала крила... полетіла б до Вас, упала б Вам до ніг, цілувала б їх, а потім

обійняла б Вас і пригорнула б до своїх грудей, до свого розпаленого любов'ю серця...»

Ведучий І.

А через п'ятдесят років, дивлячись на її фотографію, Юра Станчук напише: «Вона Мавкою прилетіла в сад моєї молодості, обвеснувала його, квітів насадила й оберігала від заморозків.

Бо ті замріяні чорні очі полум'яні колись і мені світили.

Той ротик малиновими губками і мені соловейком щебетав пісні про любов.

Те поривисте серце, тужачи за щастям, і для мене билось...

О, чому ти, доле, тоді такою скупою, такою жорстокою була?..»

Звучить музика.

Ведучий ІІ.

Тридцять роки в пам'яті Юрія Станинця – згусток приємних і печальних спогадів про великі сподівання, великі надії, палке бажання творити, нести світові добро та про холодну байдужість, і навіть, ворожість світу зла. Подвижницька літературна й духовна діяльність цього періоду сягають апогею. Пишеться велике епічне полотно – роман «Сусіди», публікуються новели й оповідання, публіцистичні, полемічні статті, гуртується нова генерація інтелігенції, набирає розмаху політичне життя Карпатської України. Юрій Станинець живе цим, живе утвердженням справедливості й на маленькому, до недавня забутому Богом і людьми, клаптику української землі, і на Землі взагалі. Ряд публікацій присвячує ситуації в ССРСР, що проголошував себе перед людством майже земним раєм, де всі рівні й щасливі. В одній із них читаємо: «...Та чи був рівний у чомусь товариш Ленін з тими мільйонами товаришів, що вмерли з голоду в 1922 році в Росії? Чи були і чи суть рівними товариші, що управляють Росією тепер, з тими, що вимерзли на Соловках і в північних лісах при рабській роботі?..»

Ведучий І.

На час державотворчих змагань Карпатської України Юрій Станинець був уже зрілим письменником. Певно, посприяло цьому і знайомство та спілкування з Уласом Самчуком. «Наша зустріч і знайомство, – згадує Юрій Станинець, – були дуже прості. Одної неділі, здається 1931 року, я вийшов з літургії, зайшов у свою канцелярію, хотів там щось полагодити, доки дружина приготувляла обід. Раз відчиняються двері, заходять двоє мо-

лодих людей з великими рюкзаками за плечима, одягнених по-спортивному, з палицями в руках. Привіталися і кажуть, що мають велике прохання – продати їм літр квасного молока. Мене зразу ж вразило те, як чудово володіють вони українською мовою. Я запросив їх сісти та випитую: хто вони й звідки. Відповідають, що є туристами з Праги, зібралися на полонину Менчул. «Якщо ви з Праги і так гарно говорите по-українськи, то хто ж ви такі?» Молодший відрекомендувався журналістом Уласом Самчуком, а приятеля назвав Бутовичем, великим малярем. На моє прохання вони погодилися пообідати з нами, і згодом ми розійшлися вже, як добрі знайомі, в яких збігаються думки про наш народ, про справи культурні, літературні та інші. При тій розмові я згадав, що і сам пробую писати. Самчук попросив, і я показав йому щось із газети чи журналу, що було вже на той час друковане. Він прочитав, подивився на мене і каже: «Слухайте, а ви пишійть. Ваш стиль прозраджує те, що ви повинні писати».

Ведучий II.

Через два роки, уже в Салдобоші-Стеблівці, знову заходять до мене двоє туристів. Дивлюся, а то ті ж Самчук і Бутович. Як давні приятелі ми вже засиділися та загостилися довше, обговорили різні справи, обмінялися новинами. І тоді Самчук питає: «А ви пишете?» Я показав йому новелу «У вагоні». Вона захопила Самчука. І він наполіг негайно ж відіслати її до Львова у «Вісник». Згодом новела була там надрукована і звідти, без моєї участі, потрапила в антологію української прози, що вийшла італійською мовою в Римі 1938 року. Саме того року ми знову зустрілися з Уласом Самчуком на вулицях Хуста. Він повідомив, що приїхав на довший час як прес-аташе паризького «Українського слова». Нам було тоді про що поговорити – будувалася молода наша Карпатська Україна. Я був обраний послом до Сойму, а Самчук готував статті-репортажі про панораму фантастичних подій на цьому загубленому в Карпатах клаптику землі, що перетворився в «Український Клондайк»: «Нікому навіть і не снилося, що Хуст може колись статися центом уваги мало не цілого світу й що його ім'я згадуватимуть щоденно всі пресові агенції на землі.

Ведучий I.

У ці чудові дні, що їх переживає наш народ, ми кожну хвилину зв'язані думкою з тим, що було, що є і що буде. Ми зв'язані з усім

нашим народом на цілому світі, бо ми знаємо, що історія і наш народзо своєї неймовірної висоти з острахом та радістю дивляться на нас... Ми віримо, й ми працюємо. І коли одного разу покличе нас історія на свій великий суд, Ви, українці цілого світу, будете свідчити й своїм п'ятдесятимільйонним голосом ствердите: народ України в Карпатах здав свій іспит. Хай живе Він вічно! Слава Йому!»

То був час великих надій і сподівань, які так трагічно скінчилися у березні 1939 року...»

Ведучий II.

Про ті дні zostалися старі фотознімки та болючі спогади про трагедію Карпатської України, про Ковнер: «Я остався разом з моїм народом, приймаючи удари напасника, але не відступаючись. Я, разом з кращими синами мого народу, пішов у закарпатський Дахау – Ковнер, щоб перенести всі страхіття й муки цієї катівні, щоб ще раз освятити кров'ю свою землю...»

Ведучий I.

У 1942 році в Ужгороді побачила світ збірка оповідань Юрія Станинця «Подарунок». «Якщо колись розцвіте наше повістеве письменство, то менше-більше від того томика будуть числити початки його», – зазначено в передмові. Повість «Юра Чорний» разом із збіркою оповідань «Подарунок» засвідчили непересічний письменницький талант. Юрій Станинець порушив теми, які до нього у нас ніхто не розробляв. Що ж стосується сюжету та образів – автор ніколи не мав потреби їх вигадувати. Цікаве в цьому плані зізнання його про колізії «Сусідів»: «Я їх (героїв) створив такими, якими вони є, якими я знав батька й тітку. Я тільки намагався вбрати їх в «літературне» життя...»

Ведучий II.

У післявоєнні роки письменницька доля Юрія Станинця склалася не найкращим чином. Нові вожді та служки вождів відсторонили його від активної літературної діяльності. І не хтось чужий, а свій-таки, та ще й колега по перу А.Патрус-Карпатський заявив категорично: «Досить нам з таких! Досить нам з попів!»

Ведучий I.

Із щоденникових записів Юрія Станинця: «...Я відчув себе викинутим на смітник, як нікому непотрібний... Мене похоронено

без того, щоби був хтось спитався, чи я вмер або чи збираюсь умирати... (30.01.1960).

Ведучий II.

«Горонда, в неділю рано 27 червня 1971 року, у день святкування 25-ої річниці закарпатської філії Спілки письменників України... помираю у вірі, що мій народ не осудить мене, що так безплідно прожив життя, яке йому, а не мені належало. Бо не я винен (Бог мені свідком!), що моя могила наповнена вершком несповнених мрій. Передчасно я зотлів, з любові до тебе, мій дорогий народе...»

Звучить музика.

Ведучий I.

Хто і які відшукає слова, щоб втішити переповнене до щенту гіркотою зболене серце? Люба, вірна дружина... Абсолютка Ужгородської вчительської семінарії Маргарита Шелестай, делікатна панночка, душевно доповнювала особистість богослова Юрія Станинця. Пані Маргарита вчителювала при чехах, при мадярах, маючи добру освіту, висококультурне оточення її чоловіка. Її величезний вчительський досвід виявився не потрібним тільки для «руських». Хіба може вчити юних піонерів паніматка? Вона це з гіркотою згадувала аж до відходу у вічність... Турбувало пані Маргариту й те, що в школах не вивчався Закон Божий – міцна підвалина законів світських, і що наше теперішнє беззаконня – це породження насильницького адміністрування тоталітаризму. «Вітайте в нас!» – говорила привітно паніматка кожного разу, коли хтось навідував родину Станинців. І переходила на угорську мову, думаючи, що з гостями годиться розмовляти саме нею, проте це не заважало покійному Юрію Станинцю бути людиною української орієнтації, великим українським закарпатським письменником. Паніматка Маргарита Станинець, вроджена Шелестай, похована в фамільному гробівці на цвинтарі села Нижній Шард, що на Іршавщині, звідки й її вінчаний муж.

Ведучий II.

Усі, хто знав пані Маргариту, були вражені чутливістю й привітністю цієї дивовижної жінки. 63 роки подружнього життя суджені далеко не кожному. Таку ласку в Бога треба заслужити... І в мерехтінні похоронних свічок над пишними хлібами-парастасами о.Юрію Станинцю, певно, уявлявся пишний луг з розквітливими

невістульками в околицях Углі, а на тій луці молода вчителька Маргарита... І вишиті рушники-отиранники – робота її рук – в осиротілій господі... Натхненник, порадник, перший читач і критик. Коли уже недавно в «Карпатах» вийшла книжка вибраної прози «Юра Чорний», то збентежена, сидячи поруч із помолоділим від щастя (а кілька хвилин перед тим – змарнілим, виснаженим хворобою, готовим до смерті) автором, голубила старечими руками сигнальний примірник і втирала радісні сльози із майже вже незрячих очей. Паніматка розділила з о.Юрієм гірку чашу життєвих і творчих негараздів повоєнної доби, розуміла його тугу і печаль, радість і щастя, до останніх днів своїх була його ангелом-хоронителем...

Ведучий I.

А ще були вірні друзі – Петро Міговк, передчасну смерть якого переживав боляче, та Олександр Сливка, який і сьогодні живе в Хусті... Станинець, Міговк, Сливка... Три різні біографії, три схожі мистецькі долі... Постійне спілкування, активне збирання матеріалів про Марка Бараболю, Миколаю Божук, в'язнів Ковнера і т.д. і т.п., щира радість з приводу найменшої публікації – підтримували усіх трьох.

Ведучий II.

Нелегко жити й писати без віри в те, що твої речі опублікують. То все одно, що на безлюдді гукати порятунку. Треба мати неабияку волю й любов до праці, до життя, до людей... о.Юрій Станинець віддається проповідям. Написані високим стилем надзвичайно цікаво й дохідливо, насичені думками з літератури, мистецтва, філософії, історії, пересипані прислів'ями, приповідками, порівняннями, вони є справжніми зразками мистецтва гомілетики, високохудожніми філософськими творами. Ці проповіді стали б доброю наукою для нинішніх ужгородських, і не тільки, семінаристів, бо панотець був добрим греко-католицьким священиком, священиком у повному значенні цього слова, з європейською освітою й палким почуттям любові до не менш стражденної, ніж він сам, країни під Карпатами. Можна тільки дивуватися з його великого терпіння й проникливого речництва в ім'я Господнє...

Ведучий I.

За всі минулі роки ніхто не відзначав (як то у нас звикло бувати – з театральною помпезністю) ювілеїв о.Юрія Станинця чи

річниць його літературної діяльності, ніхто не присуджував престижних літературних премій, не видавав масовими тиражами його творів, та знали, любили й шанували його всі, хто не байдужий до минулого, сьогоднішнього та будуччини Карпатської України.

Ведучий II.

Згадує письменник Петро Мідянка:

«Десять літ тому в Горонді він ще нам читав напам'ять свій етюд «У осінньому саду». То був справді сад на старому осідку Шелестаїв з маленькою сушаркою в глибині, сизими ренклодами, запахуюю ізабеллою. Ми ще лиш відкривали для себе материк добірної Станинцевої прози, тоді суворо переслідуваної. Маестро читав – і ті поетичні слова вищої проби возносилися в ефір і витали над садом...

Юрій Станинець прийшов до читача з перевиданою книжкою «Юра Чорний», книжкою, яку годилося б нам усім не тільки прочитати, але й знати. Чому знати? А тому, що жодні графоманські «Русини» не годні прирівнятися до краси Станинцевого тексту. Годі шукати більшого русинства, ніж воно є в цій повісті...

О, ні, далеко ще не надолужили ми більше як п'ятдесятирічне мовчання про Юрія Станинця, який відійшов од нас на закарпатське небо, не залишивши жодного інтерв'ю для кричущих і вопіючих закарпатських світських і релігійних газет, тільки переступивши поріг Спілки письменників, стаючи на поріг безсмертя.

Ведучий I.

До Станинця я любив приїжджати зі свого підполонинського Широкого Лугу, зі Станинцем листувався й сперечався, сперечався навіть за кілька місяців до його кончини. Священик великодушно прощав, бо Ісус вчив прощати. Вибачав він також численним ворогам своїм, котрих за довге життя було немало.

Станинець, як і герой його повісті Юра Чорний, був бездітний. В одному з листів він писав: «За життя я обслуговував 34 села, і всюди стрічав Юрів Чорних. Не за прізвищами, а чорною долею були чорні. А він, їхній тип, у мене. Навіть прототип...»

Ведучий II.

Я не потрапив на похорон отця Станинця. А довідавшись випадково, втратив міру чуття, розпитав про деталі...

«Ваше благородіє, хто покійник?» – «Мужик, – відповів з коня жандарм, – та чин на ньому генеральський!» (з кіносценарію Іва-

на Драча та Івана Миколайчука «Київська фантазія на тему дикої троянди шипшини»).

По-європейськи виховане Закарпаття в квітневі дні 1994 року ховало історичну особистість – священика й письменника Юрія Станинця, що спочив у Горонді під Мукачевом. На пальцях однієї руки можна було порахувати там закарпатську інтелігенцію... Що найжахливіше – на похороні Станинця не було великих промов. Національно незаангажовані душпастирі сказали те, що знали й могли сказати. Яка іронія долі!.. Надгробна проповідь, котру власноручно писав собі Станинець, на час похорону загубилася й не звучала на ньому. Вона була для живих, для тих вірників, котрі за тяжких обставин відроджують нашу історичну віру і над труною того, хто за віру страждав і був переслідуваний тривалий час. Загубилася ціла папка, приготована заздалегідь з телеграмами про смерть, в які тільки треба було вписати дату похорону, з ходом похорону, з прощальним відклоненням від рідних і близьких, з останнім бажанням бути похованим у священицьких ризах... Про це дбали, і добре дбали...

Ведучий І.

На весіллі Юри Чорного було рожеве севлюське вино. На поминках Юрія Станинця було вино з його розкішного виноградника. Стара, розкішна і випещена лоза, розгалузилась врожайними пагонами християнської моралі на південних схилах Карпат у винограднику, насадженому Богом і Божим слугою Юрієм Станинцем...»

Ведучий ІІ.

Осінь... Найбільше люблю осінь... «Народився я в ту пору, коли поди вже вгиналися під тягарем вимолоченого хліба, сади пахли дозрілими фруктами і виноградом, обороги височіли, наповнені буйними травами.

Осінь мене застала сидати за письмовий стіл, йматися за перо, вона наливала в мою душу нектар творення. Усе, що є в мене кращого, написане в цю пору. Пташки відлітали в теплі краї, діти сідали за парти до наук, а я – за стіл, бо душа наповнювалась новим урожаєм. Весну і літо люблю. Без них не було б плодоносної осені. Але це інша любов, вони мають свої неповторні принади. Перші бруньки на деревах, сині очка рясту на узліссі, отари підсніжників, сад у хмарі цвіту яблуневого... Тільки б цвіт з дерев так скоро не опадав. А ще до того, щоб не падав у зливу, весняної

бурі. Земля встелена сніжними пелюстками цвіту, а повінь мете мокрими мітлами в каламуть ровів. Як дивитися на білу смерть пелюсток? Так уквітчували синяву неба, і так нагло осипалися в болото... Хоч і полишили зав'язь...» А з нею і надію – цвітіння було немарним.

Ведучий І.

Судити про те, як могла б скластися літературна доля Юрія Станинця, мабуть, не варто, бо, зрештою, це нічого уже не змінить. Інша річ – ще можемо дещо змінитися ми, якщо пильніше вдивимося у себе...

Диктор:

А як це додержимо, то упросимо собі й ту ласку од Ісуса Христа, щоби, як прийде і для нас остання минута в життю, коли ми зможемо сказати своїми умираючими устами послідні слова, щоб вони були тільки ці: «Слава Ісусу Христу!»

Сказано в Жнятині на Новий, 1947, рік.

о. Юрій Станинець, греко-католицький духівник.

Звучить музика. Після невеликої паузи до слова запрошуються гості вечора.

«МИ НЕ ПІДДАЛИСЬ – ТІЛЬКИ ВІДСТУПИЛИ...»
ГЕРОЇЗАЦІЯ ПОРАЗКИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ
В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ІРЛЯВСЬКОГО,
ІВАНА КОЛОСА, ЗОРЕСЛАВА

Урок літератури рідного краю в 11 класі

МЕТА: розкрити перед учнями ще одну маловідому сторінку героїчного минулого, переконати у величчї державотворчих ідей Карпатської України, що знайшли своє відображення у творчості Колоса, Ірлявського, Зореслава; розвивати в учнів уміння виразного читання; виховувати патріотичні почуття.

Тип: урок засвоєння нових знань. Бесіда з елементами дослідження.

Обладнання: книжкова експозиція, приурочена до днів Карпатської України; аудіозапис спогадів Зореслава; пісня «А над Хустом ворон криче».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності

Вступне слово вчителя

Сьогодні відбувається процес повернення до правди історичної пам'яті. З минулого проступають так звані «білі плями» літопису рідної історії. Вони, як незагоєні рани, болять, турбують нас відлунням дзвону пам'яті.

Численні зайти – свої і чужі – з успіхом чи без нього, робили спробу перетворити наш люд на манкуртів без роду й племені, на Іванів без пам'яті, слави й гордості. Вони не лише топтали, але й знищували світлі пам'ятки та її творців. І ось по довгих перелогах повертаємося до забутих невідомих чи маловідомих фактів, подій і

явищ з нашої історії, на сторінках якої містяться справді масштабні блискітки часу та простору, а ще уславлені імена дочок і синів України. Вони складають гордість українського народу на теренах його духовних змагань і увиразнюють водночас їхню цілісність, незважаючи на те, що регіони України були складниками різних держав. Ця риса – особлива прикмета нашого краю, Закарпаття, яке впродовж віків входило в державні організми, але не втрачало свого українського характеру і знайшло своє відображення в творчості багатьох видатних постатей. Ще на початку ХХ ст. І. Невицька писала, що «слово Шевченка вже стукає в глухі двері Карпат». І справді, національно-визвольні та державотворчі ідеї Кобзаря та його продовжувачів намагалися пробудити із безпробудного сну безнадії, байдужості населення краю, запалити серця і душу іскрою вільнолюбства.

На теренах Закарпаття, на цій невеликій території українських земель, відірваної і обмеженої кордонами від історичної України, у березні 1939 року постало проголошення незалежності Карпатської України. Постало на одну мить. Але прикувало до себе увагу країн світу. Один із журналістів, акредитованих в Карпатській Україні, писав: «Як то?! Хіба це ті самі, про яких деяка преса писала, що вони не знають, яка їх рідна мова..., невже це ті самі?!»

Так, це ті самі, і вписали в історію віковичної боротьби українського народу за свою державність трагічну, але достойну сторінку. Тому незгасній і незгасимій пам'яті щасливих і трагічних днів Вознесіння національного духу в Карпатській Україні в роках 1938-1939, світлій пам'яті національного подвижника і народного провідника, Президента Карпатської України о. Августина Волошина, довічній славі її творців і оборонців, трагічно полеглим, усопшим і суцям патріотам України зі щирими молитвами та доземним поклоном на Січовицьких могилах присвячується урок, темою якого є: «Ми не піддалися – тільки відступили».

Метою уроку є: дізнатися ширше про одну зі сторінок героїчного минулого краю, але не з історичної точки зору, а з літературної, переконатися у величї державотворчих ідей Карпатської України, які знайшли своє відображення у творчості І. Колоса, І. Ірлявського, Зореслава.

А в центрі уваги стоятиме питання, на яке ви в кінці уроку спробуєте дати відповідь, підвівши підсумки і склавши самостійно план: *у чому велич поразки Карпатської України?*

II. Подача нового матеріалу

1. Слово вчителя

А якими ж були ті трагічні і водночас безсмертні березневі дні 1939 року?

Про них ми можемо дізнатися зі спогадів Зореслава, який поклав своє життя на олтар духовного відродження України, для якого найсвятішими і найдорожчими були до останнього подиху Бог і Україна. Багато чого довелося пережити Зореславу за свій довгий вік, але найболючішою раною його душі залишалася поразка Карпатської України. Зореслав був не лише очевидцем народження автономії краю в жовтні 1938 року, але йому довелося бути учасником тих подій. Отець Зореслав з усім своїм запалом кинувся у вир праці серед молоді та інтелігенції, віддавав усі сили молодій державі, бо вважав це своїм християнським обов'язком. Але на коротко постала своя держава зі своїм проводом президентом соймом і своїм військом. Потоптані мрії, нездійснені надії. Але і в трагічні березневі дні, ставши капеланом січовиків, він у круговерті подій. Говорячи про долю Карпатської України, ми не можемо не згадати кілька епізодів тих днів, коли капелан Карпатської Січі Зореслав сповідав вмираючих, важкопоранених молодих січовиків і проводжав їх в останню дорогу, у кращий світ.

2. Зачитування учнями спогадів Зореслава (Ребрик Н. о. Степан Севастян Сабол (Зореслав) // Шкільна серія. Випуск № 3. – Ужгород: Гражда, 1996).

Украї трагічні моменти загибелі Карпатської України. Але захисники її вірили, що смерть їх не даремна, що вона во славу соборної Української держави. Жалем, криком, болем сповнені слова Зореслава, які ви зараз прослухаєте в записі.

3. Прослуховування аудіозапису

Спогади Зореслава переплітаються з його ж поетичною творчістю, написаною на тему тих вікопомних днів, коли душа поета горіла Україною. Пересвідчуємося, прочитавши одну із поезій на цю тему «Спомин», написану дещо пізніше, в 1962 році, і вміщену в збірку «Дома й на чужині».

Читання поезії «Спомин» учнем напам'ять.

4. Ідейно-художній аналіз поезії.

5. Бесіда за змістом.

- Чому поезія має назву «Спомин»?
- Як можна ще назвати її?
- Чи спонукає цей твір задуматись над долею України?
- Як розуміти останню строфу вірша?
- Співставляючи спогади і поезію Зореслава спробуйте відповісти: «Чи ж недаремними були жертви молодих січовиків?».

Висновки. Ні, бо Закарпаття ще раз засвідчило, що поставити наш народ на коліна неможливо, підтвердило високий рівень національного усвідомлення карпатських українців. Про це писав у своєму щоденнику «Щастя і горе Карпатської України» єдиний хронікер цих незабутніх подій В. Гренджа-Донський: «Часом приходиться думка, чи не було шкода жертв беззиглядної боротьби? Чи не осудить нас історія? Але ні, сто раз ні! Тепер світ побачив, що сини Карпатської України добровільно не приймають ярмо, вони збройно протестували проти здавлення їх світової волі. Кров січовиків надармо не потекла».

Олекса Мишанич писав: «Історики ще повернуться до висвітлення цих подій з висоти наших днів, а поети вже в ті роки виспівали й виплакали і героїзм, і долю, і печаль свого народу, лише чомусь ми залишилися байдужими до їх слів: забули Василя Гренджу-Донського, зневажили Івана Ірлявського, відхрестилися від Івана Колоса, які в грозові для Закарпаття роки утверджували тут українське слово...»

І сьогодні на уроці ми познайомимося ще з одним славним сином закарпатської землі, ім'я якого в силу життєвих обставин призабуто, Іваном Колосом. Доля Івана Колоса, поета Карпатської України, така ж трагічна, як і доля молоді держави, співцем якої він був: сплеск радості і великих надій та безжально перервані сподівання і можливості. І хоч Іван Колос прожив тривалий вік – його творчий розвій припинився саме з кривавою драмою Карпатської України.

6. Біографічна довідка.

Читання поезії «Зашуміли Карпати».

Питання до твору.

- Яким настроєм пройнята поезія?
- За допомогою яких художніх засобів досягається урочиста піднесеність твору?
- Що таке метафори, епітети?

– З якою метою використано повторення: «Нам дано»?

Висновки. Поезія написана в дні високого злету духу, який підняв закарпатських ураїнців із забуття до вершини світової слави, засвідчив їх прагнення до свободи, усвідомлення себе частиною української нації.

Безмірна любов до Батьківщини, юнацький максималізм у душі. Звичайно, мова про «лицарів абсурду» Карпатської України, що загинули, обороняючи Хуст. «Довічною славою покриває Іван Ірлявський творців і оборонців Української держави, щирі молитви складає їх світлій незгасній і незгасимій пам'яті», – підкреслює автор книги «Ірлявські дзвони в моїм серці чути» Н. Ребрик.

Ми лиш брості тих гордих, тих треста,
Що за місто віддали життя.
Ми лиш брості...Малі наші ноги,
Слабі руки – та ясна мета!
України окраїна вбога
Свіжим цвітом нехай пророста,
Щоб із квіту зродилася зелень.

Хто ж такий І. Ірлявський, що так по-філософськи роздумовує над доленосною роллю молодих січовиків, які є кільцями великого ланцюга боротьби у становленні Соборної України?

7. Розповідь про І. Ірлявського.

Виразне читання поезії «Пам'ятник».

8. Аналіз поезії учнями за запитаннями.

– Які враження від твору?

– Кому присвячений твір?

– Що символізують образи «вічно-сяйвного Базара, дух ясного Мазепи», євшан-зілля?

– Що таке символ?

– Чи можна говорити, що «Пам'ятник» є своєрідним заповітом І. Ірлявського нащадкам, тобто нам з вами? Чи ми виконуємо його заповіт?

Висновки. Своєрідний поетичний пам'ятник І. Ірлявський склав тим, хто горів Україною, хто поклав життя на жертковий олтар державотворчих ідей єдиної, соборної, незалежної України, бо й сам він усім серцем звернений до майбутньої України неподіленої кордонами.

III. Підсумки уроку

Учні, спробуємо відповісти на питання, поставлене на початку уроку.

Велич Карпатської України полягає у тому, що хоч і була вона потоплена в крові, але закарпатський народ заявив усьому світові про своє національне пробудження, про усвідомлення себе українцями, як частини великої нації, про готовність захищати свій край до останньої краплі крові в ім'я його свободи і незалежності.

І хоч Карпатська Україна і була потоплена в крові, але її ідеї надихатимуть на боротьбу і утвердження, розбудову української держави. І сьогодні з погляду сучасності, коли Україна після багатовікової боротьби нарешті стала незалежною, ми повинні пам'ятати тих, які служили ідеї Великого Чину до останнього подиху, і вмирили зі словами на устах: «Слава Україні», які вірили, що нащадки продовжать їхню справу і смерть їх не даремна. Ми мусимо жити так, щоб мали право повторити слова молодого 23-літнього поета І. Ірлявського, сказані у далекому 1941 році:

Тихі думки, мої мрії уклали

Тим безіменним на пам'ятник – камінь:

«За Українську Державу ці впали,

Нам же іти їх слідами».

IV. Завдання додому

Написати твір на тему:

«Щастя і горе Карпатської України».

ВИБІРКОВИЙ КОНСПЕКТ

ЗОРЕСЛАВ (СТЕПАН САБОЛ, о. СЕВАСТІАН)

Степан Сабол (о. Севастіан, Зореслав) народився 7 грудня 1909 року в Пряшеві. Тут здобув початкову й середню освіту. На 20-ті роки припадають перші літературні спроби тоді студента горожанської школи. Спочатку писав язичієм, оскільки виховувався у москвофільській атмосфері тогочасного Пряшева. Друкувався в «Русскім слові», дебютував у американському виданні «Світ дітей» (*Гомстед, 1922*). У 1924 році вступає ченцем до Мукачівського монастиря, звідки (як *здібного монаха*) його направляють у Галичину для вивчення риторики та філософії в монастирях Крехова, Лаврова та Добромиля. Тут близько знайомиться з українською літературною класикою, творчістю Шевченка, Франка, Федьковича, Лепкого тощо. Одночасно співпрацює в журналах «Перші промені», «Пробійні струї». З 1928

року повністю пориває з москвофільством і пише українською мовою. Відкриває для себе Огієнка, Костомарова, Пипіна. Знайомиться з новою хвилею української поезії – творами Плужника, Тичини, Загула, Антонича...

Перші українські вірші друкує в календарі «Місіонер», журналі «Пчілка». У 1931 році Степана Сабола направляють у Рим, де продовжує навчання в Григоріанському університеті. Повернувшись з Риму, викладає в Ужгородській гімназії та богословській семінарії. У 1933 році виходить в Ужгороді його перша поетична збірка «Зі серцем у руках», якою одразу зарекомендував себе талановитим поетом. Доробок Зореслава схвально оцінили Євген Маланюк, Володимир Бірчак, Олександр Олесь, Василь Гренджа-Донський, Антонін Гартл, Франтішек Тихий.

Друга книжка поезій «Сонце і блакить» побачила світ також в Ужгороді в 1936 році. Цього ж року з'явилася «Укрита фіялка» – життєпис монахині сестри Василії Глібовецької, святе життя якої є справді гідним наслідування. о. Севастіян Сабол редагує «Благовісник пресвятого Серця Христового». У 1938 році деякий час працював у Великому Березному, а потім – у Хусті – директором епархіального інтернату.

У період утвердження державності Карпатської України о. Сабол стає капеланом Карпатської Січі. А в 1939 році, коли молоду українську державу потопили в крові угорські загарбники, Зореслава ув'язнено, але внаслідок неможливості фізичної розправи над греко-католицьким священником, ім'я якого на той час було досить відоме й популярне, – його видворено надвічно поза межі Карпатської України (*тоді – поновленої Підкарпатської Русі*). Зореслав продовжує свою духовну та літературну діяльність у Словаччині. У цей час готує третю збірку «Блакитні ескадри», рукопис якої, на жаль, мусили знищити сестри-монахині перед загрозою терору з боку НКВД, яке полювало за Зореславом. У 1948 році о. Сабол покидає рідні околиці і нелегально перебирається до Австрії, далі емігрує до Риму, де займається науковою роботою, захищає докторську дисертацію «Мелетій Смотрицький – визначний український полеміст».

У 1951 році Степан Сабол виїжджає до США. 1963 року вийшла в світ збірка вибраних поезій Зореслава «З ранніх весен» з передмовою Богдана Кравціва. У 1978 році видано наукове дослідження «Голгота Греко-католицької церкви у Чехословаччині», потім – «Католицтво і православ'я», «Від Підкарпатської Русі до Карпатської України». Зореслав – автор гімну до тисячоліття хрещення Русі, ініціатор відзначення Неділі всіх українських святих. У 1991 році він став членом Співки письменників України і щойно – Співки українських письменників Словаччини.

Помер 19 лютого 2003 року в Детройті, де й похований.

ІВАН КОЛОС (КОШАН)

Народився 11 вересня 1911 року в селі Шандрово Хустського району на Закарпатті. У 1931 році закінчив Берегівську гімназію. Навчався в Празькому університеті. Якийсь час працював учителем на Закарпатті, відбу-

вав службу в чехо-словацькій армії. Після розгрому Карпатської України – робітник в різних містах Німеччини і Чехословаччини.

Іван Колос друкувався у празькій українській періодичній пресі з початку 30-х років, був близький до празької групи українських поетів.

У 1936 році укладена і через два роки вийшла у світ єдина збірка поезій під назвою «Молоді мої дні».

Помер між 29.11-5.12.1993 року в Бржезові, у Чехії.

ІВАН ІРЛЯВСЬКИЙ (РОШКО)

Народився 17 січня 1919 року в селі Ірлява Ужгородського району.

Навчався в Мукачівській торговельній школі (1937). Після її закінчення був банківським службовцем в Ужгороді. Після окупації Закарпаття змушений емігрувати до Югославії, а потім до Праги.

Восени 1941 року прибув до окупованого Києва, включився у редакційну роботу газети «Українське слово». 9 лютого 1942 року заарештований гестапо і 20 лютого розстріляний в Бабиному Яру.

Автор чотирьох збірок, що видані в Празі: «Голос Срібної Землі» (1938), «Моя весна» (1940), «Вересень» (1941), «Брості» (1942).

МАТЕРІАЛИ ДО УРОКУ

ЦИ ЧУЛИ-СЬТЕ, МИЛІ БРАТТЯ

Балада

Ци чули-сьте, милі браття,
як боролось Закарпаття?
Сорок тисяч воювало,
дармо кровцю проливало.
Там під Хустом ворон кряче,
на чужині мати плаче.

«Не плач, мати, ой, не тужи,
я ранений, та й не дуже:
головонька – на четверо,
а сердечко – на шестеро,
білі ручки – на обручки,
білі пальці – на ковальці...
Найми, мамко, столярика,
найпершого малярика,
най ми хижу ізбудує,
начорненько помалює,
без дверей і без віконець,
бо вже тому життю кінець...»

Тепер трупи не ховають,
Похорони не справляють,

тільки чорний ворон вночі
викопує хлопцям очі...

Тече річка, тече сміло,
несе хлопця біле тіло...
А дівчині серце вмліло...
Несе річка сестрі брата,
жоні – мужа, дітям – тата.

о. Степан-Севастијан Сабол-Зореслав

ПРИСВЯТА

З кривавим серцем у долоні
До тебе йду, народе мій,
До тебе йду й тобі в поклоні
Несу пісень гарячих рій.

У них твій тихий сум ридає,
Твої у них і сльози, й кров,
У них моя душа співає,
У них горить моя любов.

У тих піснях усе завзяття,
Увесь мій біль, увесь мій жар.
І їх тобі, о Підкарпаття,
Я приношу в синівський дар.

ПЕРЕД БУРЕЮ

(Уривок)

Скервавлена Європа спить у сні,
(Порожні і пусті її хороми...)
А понад нею бурі навісні
Збирають свої громи.

Мовчить земля... Кругом заклята ніч.
Лиш полохливо лилики літають,
То заглядають марева до віч,
То в теміні зникають...

А з підземелля зрада буха, б'є;
(Вже динаміт підложений, готовий!..)
На Півночі Червоний Смок встає –
Жадний людської крові.

І зором його очі обняли
Усю Європу, Азію й всю землю...

На всі краї зрадливо налягли
Керваві тіні Кремлю.

Навколо ж все дрімає в тьмі німій,
Навколо тишина страшна, жахлива,
А з Півночі надходить буревій –
Кервава буря й злива.

В далечині зигзаги блискавок
Все небо ріжуть вже керваво, грізно.
Вставай Європо, йде Червоний Смок,
Вставай, бо буде пізно!..

Народи, встаньте! Йде ваш судний день,
Сини землі, мечі до рук беріте,
Дзвоніте на тривогу, йде вогень,
Дзвоніте, гей дзвоніте!..

СПОМИН

Немов ввижається: столиця Хуст –
Замаєний, розспіваний і гордий,
А з півдня, з висохлих угорських пуст
Знімаються, мов хмари, дикі орди.

Ой, буде буря, ой, ударить грім,
Зачервоніє кров'ю Срібна Тиса!..
Заклекотів, урвався хмаролім,
І спів, і сум в один акорд злилися.

Ревли гармати, гори заревли,
Мов львиця зранена, земля зривалась...
Кров потекла, могили поросли,
Коли орда столицю здобувала.

І відтоді, як вітер загуде
І панахиду править у Карпатах,
Хтось схлипує й питає: де ж ви, де,
Ой, лицарі абсурду, соколята?

Минулося, та не забулось! Хуст
Остався спомином живим понині:
Розстріляний стрілець, а з його уст
Останній покрик: «Слава Україні!»

5 березня 1962

Іван Колос (Кошан)

ЗАШУМІЛИ КАРПАТИ

Зашуміли Карпати вівсяно,
Розбігаючись з вітром уклинь.
І розсміяний свіжістю ранок
Сон ґрунів перемінює в синь.

І співають вівси: – зростемо ми, –
До мети йду, – шепоче вода.
Розкривається нам невідоме:
Українська земля молода!

Тепер бачу: не зникне, не згине
Свіжа міць молоді землі.
Нам дано: йти вперед безупину
І різбить біг прийдешніх століть.

Нам дано: молодими руками
Простелити у завтрашнє шлях.
Свіжий ранок встає перед нами
І летіти у даль намовля.

Іван Ірлявський (Рошко)

**МИ НЕ ПІДДАЛИСЬ –
ТІЛЬКИ ВІДСТУПИЛИ...**

Як грім з ясного неба, злинув грізно
на нас слів присуду страшний приказ:
збиратися, щоб не було запізно,
щоб злобою не посміявся час.

Збиратись, відступати з рідних вогнищ,
де тисяча літ радісно жили,
де прадіди змагались, де дороги
і заборола нашими були.

Ніхто збагнуть не може наші муки
за хвилі, що ділили нас від дня,
який вітав господарів, злих круків! –
Нехай проклятим буде їх ім'я!

Та відступили.... Тільки відступили –
не піддалися, не вільно це зробить
нащадкам тих, які тут кров пролили,
що не лякались воєн, боротьби.

Ми вернемось – в душі слова таїлись
в найтяжчий час. Прощайте. Знову ждіть,
бо вирости у вас герої смілі,
палкі герої, дужі й молоді.

ПАМ'ЯТНИК

Тим, що у запалі, в вічнім горінні,
в спразі живій, незбагнутій віками,
склали життя на престіл України,
ставлю овій пам'ятник-камінь.

Ставлю, увінчаний перлами серця:
квітом любови і паростком туги, –
пам'ятник-пісню найкращу, найпершу,
нації – вчора і завтра – потуги.

Пам'ятник цей нехай словом промовить
зичним, мов грім, що лунає в безкрає,
збудить, порве, перетопить ізнову
тих, що покори не знають.

Вдарить у душі блаженним пожегом,
з гір переллється, як буря до степу,
де спалахне вічно-сяйвним Базаром,
духом ясного Мазепи.

Пам'ятник цей нехай древнє віродить,
що споконвіку нас вабило в далі,
квітом-євшан ом жило у народі,
хоч лихоліття нас рвали.

Хай він просякне в чорнозему лоно,
в хвилі іверхів'я і Чорного надри,
зродить нові, переможні загопи,
мужні й нездолані кадри.

Вийде назустріч, заблисне майбутнім
дням, що спадають, як бурі, як громи,
світ задивує новим, непочутним,
здвигненим кров'ю законом.

Тих, що у запалі, в вічнім горінні,
в спразі живій, незбагнутій століттям,
склали у жертву життя в полумшні,
будуть слова – Заповітом!

Тихі думки мої мрії уклали
тим безіменним на пам'ятник-камінь:
«За Українську Державу ці впали,
нам же іти їх слідами!»

Прага-Київ, 1941

о. Степан-Севастьян Сабол-Зореслав

ДОБРАНІЧ, МАМО...

(Спомини з Карпатської України)

Було це холодного, морозного ранку 14-го березня 1939 року, коли Хуст кров'ю спливав.

О 7-ій годині ранку я правив Службу Божу в каплиці хлоп'ячого інтернату «Алумней» і чув якісь детонації десь далеко в місті, але не звертав на них увагу. Це ж була Служба Божа, і навіть на думку не приходило мені, що це може бути війна, боротьба на життя і смерть між Карпатськими Січовиками і чеською жандармерією.

Після мене покійний о. Поликарп Булик ЧСВВ правив Службу Божу для хлопців інтернату. Він особливо любив правити Службу Божу для хлопців, бо вони дуже гарно співали, а й він сам мав чудовий голос.

За той час я вийшов на подвір'я відмовити часослов. Тут уже голосніше було чути детонації, вибухи гармат і дрібне таракотіння кулеметів, десь від Січової Гостиниці, від центру міста. Я ніяк не міг усвідомити собі, що це діється. Як головний капелян Карпатської Січі я завжди бував на нарадах Головної Команди, що містилася в сусідстві єпископського собору й резиденції о. Прем'єра Волошина. Не раз відбувалися там гарячі дебати, планування атентату на одного чеського генерала-україножера, ставлення барикад у середині будови Головної Команди після різних поголосок про планований напад чеської армії на Карпатську Січ, про плани роззброїти Карпатську Січ і т. п., і тоді я мусив забирати голос та охолоджувати розгарячковані уми. Ось тільки день перед тим я був на засіданні Головної Команди, й усе було спокійне, без жодного слова про якусь небезпеку з боку чехів, жодного планування, ні приготування для оборони чи до нападу. Тому я не міг зрозуміти вибухів у місті, і це не давало мені спокою.

Після короткого сніданку обидва ми з о. Вуликом ЧСВВ пігнули до міста подивитися, що це таке діється. Спершу пустилися в напрямі Січової Гостиниці, що містилася в самому центрі міста, але чеське військо й панцерні авта загородили дорогу. Туди не пускали нікого. Тоді ми пустилися в напрямі резиденції о. Прем'єра Волошина, а там і собор, і резиденція єпископа Карпатської України, Преосв. Дионисія Няраді. Проходили попри будови команди чеської жандармерії та бачили там тяжкі кулемети поставлені у

вікнах і кількох блідих і переляканих жандармів із шоломами на головах, що виглядали з вікон на вулицю. Бачили нас, але не зупиняли.

Через хвилину-дві ми вже були на площі іме-ни Волошина, а там незабутня, потрясаюча картина: будова Головної Команди Карпатської Січі вся обложена присадкуватими танками та панцерними автами. Чехи стріяли нагору, до вікон, а січовики відстрілювалися з вікон на долину. Головні та бічні двері до Команди Карпатської Січі були розбиті й видно було, що чеські жандарми здобули входи та партерові коридори будови, бо звідтам виносили ранених. Їх уночі тайкома привезено до Хуста з усіх сторін, і тепер вони в шоломах бігали сюди й туди попід стінами будови. Я бачив, як один жандарм відскочив від стіни на край хідника, розкрутив ручку гранати й кинув її вгору, до відкритого вікна на поверсі, швидко скочив назад і щільно притулився до стіни, втягнувши голову між плечі, але в одній секунді та сама граната полетіла назад крізь вікно, впала на бетонний хідник просто до ніг того жандарма й вибухнула великим полум'ям та детонацією. Такого дива я ще не бачив: жандарм не повалився ані вперед, ані направо чи наліво, а просто зсунувся на місці, як порожній міх. На місці остала тільки купка порозриваного людського м'яса та велика калюжа крові...

За парканом одного бічного двору наліво видно було голови й догори піднесені руки кільканадцятьох січовиків і чеських жандармів з багнетами на крісах. Це були полонені і їхня сторожа. Направо від будови Команди Карпатської Січі понуро стояв владичий собор, ще більше направо від нього була приватна резиденція о. Прем'єра Волошина, де він мешкав зі своїми двома сестрами, а глибше в дворі був невеликий сиротинець під проводом сс. Василіянок. Близько резиденції о. Прем'єра, два доми нижче, була резиденція владики Дионісія.

о. Булик і я та ще яких 20 людей-цивілів стояли під стінами якогось гаражу на полудневому кінці площі Волошина – просто мов заворожені, з очима вп'яленими у вікна командира Карпатської Січі, де кривавились герої Карпатської України, лицарі Галичини й Закарпаття.

Нараз два чеські жандарми й один старшина-січовик вийшли бічними дверима з будови Головної Команди Карпатської Січі. Жандарми в шоломах, а січовик зі старшинською шапкою на голові, з пістолею при боці, отже, не як полонений. Жандарми-старшини дали знак перестати з обстрілом твердині Карпатської Січі, і справді, все втихло. Потім обидва жандарми й старшина Карпатської Січі пустилися поміж панцерними автами в напрямі до резиденції о. Прем'єра Волошина, мабуть, на переговори.

Саме тоді відкрилося вікно на поверсі владичої резиденції. Я почув скрип вікна. У вікні показалася голова нашого улюбленого владики, і він пальцем кивнув до мене. Я побіг під вікно.

– Чого ви там стоїте під стіною? – докором спитав він мене. – Ви ж капелян, ваше місце там, де січовики кривавляться. Швидко беріть епітрахиль і підіть туди!

Я мов прокинувся, опритомнів із завороження чи шоку. Швидко побіг до поблизької резиденції о. Прем'єра Волошина, де я часто правив Службу Божу для сестер і діточок, коли о. Прем'єра не було дома. Дві його сестри кинулися до мене, переконували й благали, щоб я не йшов туди, де стріляють, але я вхопив хрест із престолу, взяв єпитрахиль, оливу й требник та пустився бігцем на площу.

Тут я не знав, що робити, куди пуститися, в кого просити дозволу, щоб я міг дістатися до середини обложеної твердині Карпатської Січі, до ранених, до вмираючих, до тих, з якими я засідав до нарад, до бенкетів, з якими походивав у парадах, яких так недавно ще перед Різдвяними святами сповідав, і які тепер, певно, потребували моєї помочі.

Я став, вагаючись і дивлячись на жандармів, на панцерні авта, на обстріляні й окопчені вікна та стіни будови Головної Команди Карпатської Січі, і нема де правди діти, трохи, ба навіть добре морозило мене в плечах. Але ось два чеські жандарми й старшина Карпатської Січі вийшли з резиденції о. Прем'єра Волошина. Я зразу звернувся до них:

– Панове, я військовий капелян, і я мушу дістатися до ранених та вмираючих. Прошу вас, дозвольте й допоможіть мені дістатися до середини будови Карпатської Січі.

– Ходіть з нами! – сказав коротко чеський старшина.

І я пішов за ними. Увесь страх, що його я переживав кілька хвилин тому, якось зник. Я йшов у небезпеку, і сам дивувався собі, що якось дивно не відчував ніякого страху.

Ми дійшли саме до середини між панцерні авта. Я розглядався на всі сторони й увесь час споглядав на подіравлет від куль і обсмалені від вибухів гранат стіни навколо вікон Головної Команди.

В одному з вікон показалася голова якогось січовика з поглядом, зверненим у бік резиденції о. Прем'єра. Ніби безпечно було йому, це ж був час якогось перемир'я. Коли ось, котрийсь з жандармів вистрілив з кріса до того вікна. На щастя, не трапив. Я бачив ізблизька, як січовик завчасу відскочив від вікна, як чеська куля зробила діру в стіні під вікном, і грубий тинк у куряві валився на вулицю. Але через 2–3 секунди з усіх вікон на поверсі Карпатської Січі посипались ручні гранати на вулицю, на танки й панцерники, граната за гранатою, а з вулиці затарахкотіли чеські кулемети, звернені нагору, до вікон. У переляку всі ми попадали на землю, і повзли, шукаючи захисту за панцерниками. Наліво, на півкроку від мене, загорівся один панцерник, потім другий. Справа чути було крик і стогони ранених чехів.

Коли на хвилину стрілянина втихла, якийсь жандарм штовхнув мене в бік: «Отче, мерщій до авта!»

Може, 10 кроків від нас стояло вантажне авто. Ми оба піднялися з землі і пригнувшись, майже рачки бігли до нього. Доскочив ще й шофер. Так троє нас стиснулось у кабіні. Ще й двері не встигли зачинити за собою, як тут знов розгорілася стрілянина. Але авто загуркотіло, рвануло й зі шаленою швидкістю пігяло вперед. Усякому життя дороге! Переїхали кілька

кварталів, а там чути було вибухи гранат чи гарматних етрілень в околиці Січової Гостиниці.

Хуст справді кров'ю спливав.

Виїхавши на кінець міста, я спитав обидвох жандармів, що сиділи біля мене з обох боків з крісами між колінами та ручними гранатами в поясах: «Панове, куди ми їдемо?». Я поглянув на одного, на другого, але відповіді не було жодної. Вони були злі, втомлені і напружено гляділи перед себе, на дорогу, на закрути, на вантажні авта, що гнали в сторону Хуста.

Коли ми вже виїхали з міста, огорнув мене страх. Ліси направо, хащі наліво. Куди вони везуть мене? Якось я оглянувся назад. Крізь невеличке віконце в задній стіні кабіни я побачив п'ятьох ранених січовиків. Чотири їх лежало горілиць на долівці вантажного авта. Одного голова то звисала безсило в долину, то з великим боєм підносилась угору. Обличчя в нього було смертельно бліде, волосся розкуйовджене, а з правого рамени, крізь розшарпану шинелю тонким струмочком спливала кров.

Я хотів дістатись до моїх хлопців, але годі було просити шофера, щоб зупинив автомашину й почекав, заки я перейду до ранених. Якщо б і зупинив авто, міг лишити мене на дорозі, а сам пігнати далі. Так принаймні я вже знаю, що їдемо кудись до лікарні.

Авто нагло скрутило доліва, на бічну дорогу, і я побачив слабограмотною людиною написаний знак на дерев'яній табличці «Кривое», а за нею в віддалі, великі забудови модерної військової лікарні. На плоских дахах були розложені тяжкі кулемети й залога біля них.

Сторожа, озброєна по вуха, пропустила нас через залізну браму. Ми в'їхали до двора, закрутили наліво й зупинилися. Тут я побачив яких 20 моїх хлопців, січовиків, що покотом лежали на траві, скривавлені, виблідлі, а жодного лікаря, жодної піклунки, щоб хоч рани перев'язати. Декотрі кричали з болю, декотрі мамів своїх кликали, інші ж тихо постогнували... Рани пекли.

Я вискочив з кабіни, поклав епітрахиль на себе і клякнув на землю біля першого раненого. Висповідав його коротко, і на колінах поліз до другого. У нього розбите було праве рам'я й прострілені уста. Все обличчя оббризане кров'ю, тільки очі видніються. З-під роздертої шинелі видно було білі кості, по яких спливали струмки червоної крові. Я заговорив до нього, а він, порухуючи устами, показав мені лівою рукою, що не може говорити – в нього прострілене горло. Я почав сповідати його, але якось оглянувся в сторону вантажного авта, яким я приїхав. Два ранені січовики вже лежали на землі при кінці авта, інші два товариші, ранені січовики, стягли п'ятого й падали з ним, не мали сили втримати його в руках.

Я зібрався й побіг до них. Збоку стояло там чотири чи п'ять чеських військовиків, що приглядались тому всьому, покурюючи папіроси.

– Панове, ради Бога, допоможіть, адже ж бачите, що ранені раненого здійсмають і падають від болю й втоми, – сказав я до них.

– Хай здихають, як свині! – відповів високий старшина.

А в мене, мов грім ударив... Але я мусив опанувати моє обурення, адже ж усі ми тут на території ворога, що лютував і тріумфував, просто з насолодою приглядався скривавленим жертвам своєї жорстокости. Опанувавши себе, я тільки з докором сказав:

– Панове, це не тільки не по-християнськи, але навіть не по-людськи, – і я відійшов від них.

За той час уже три ранені січовики здіймали з авта того найтяжче раненого, і зняли, й поклали його на бік, на траву. Я приклякнув біля нього. Він уже вмирав, годі було сповідати його, отже, я тільки дав йому розрешення й уділив Св. Тайну Маслосвяття. Заки я скінчив молитви, він сконав мені на руках.

Я скоро приклякнув біля другого. Сповідав його шепотом. Він міг говорити, але його товариш-сусід, 17–18-річний гарний блондин з високим чолом і великими блакитними очима, що лежав на три кроки від мене на траві, щось мимрив під носом, маячив у гарячці. Його очі то відкривались, то заплющувались, як у дитини, що засипає й борониться, щоб не заснути.

– Дякую, мамо, що ти прийшла... Я знав, що ти прийдеш... Ти така добра. Ти завжди ласкава була для мене... Ти казала, що я ще дитина... А я... За Україну. Мамо, он, синьо-жовті прапори мають... А я... Ой, така тяжка голова... Там Україна... А я... Я такий змучений... Так хочу спати... Добраніч, мамо...

Я швидко перервав сповідь першого і прикляк біля цього блондина, дитини галицького Поділля, бо ж він очевидно вмирав. Я шепотів йому до вуха молитву жалю, дав йому розрешення і спішився з Маслосвяттям, а за той час він ще два рази тихо-тихо прошепотів: «Добраніч, мамо, добраніч...». І його голова безсило схилилась на бік. Він помер. Я не міг стриматись. Замість його матері – я поцілував його у чоло на «добраніч», і подумав собі: «Мамо, мамо, коли б ти знала!..»

Але не було часу на сентименти. Я швидко вернувся на колінах до того, що його сповідь мусив перервати. Тепер я висповідав його. А там, може, 15-20 їх лежало покотом на холодній землі, на інеєм покритій траві, чотири ж ранені повзаючи, декотрі на животах, підтримуючи себе ліктями, пробували дістатись ближче до поблизького хірургійного павільйону, де, мабуть, відбувались операції. Там, перед входовими дверима їх лежало на бетоні або сиділо на східцях коло десять ранених із закривавленими бандажами на головах, із розбитими раменами чи покаліченими ногами, розбитими щоками, одні з різних сіл і міст Галичини, інші ж хлопці від Ясіня, від Рахова, Буштина, Синевіра, Іршави, Перечина.

На хвильку я лишив тих, що лежали на траві, а пішов до тих, що чекали на операцію. Розглянувся по них і коротко сказав:

– Хлопці, ви в муках, ви в крові, але вашою кров'ю ви сьогодні записали ім'я Карпатської України на мапу Соборної Української Держави.

– Отче капеляне, нам не жаль... – майже одноголосно відповіло їх кілька. А один, спертий плечима об стіну ще й випрямився, підніс праву руку до салюту й храпливим голосом сказав: «Слава Україні!», і кров потекла з обидвох кутків його уст. У нього була розбита щока, з боку шиї спливала кров.

На небі показалося сонце, легкі, білі хмарки, що покривали небо, посувались далі, на північ.

Я швидко повернувся до тих, що лежали на траві, клякав між двох-трьох, просив їх, щоб збудили жаль, давав їм розрешення, і на колінах далі посувався до інших, і з ними збуджував жаль і уділяв розрешення. Я відчував, що в колінах мені і тепло, й холодно, й мокро. А пальці на руках у мене змерзли. Доперва пізніше я усвідомив собі й побачив, що моя рясa по колінах закривавлена, а також легкий плащ і черевики. Я ж на колінах бродив у крові моїх лицарів-героїв.

Несподівано я побачив біля недалекого будинку знайоме обличчя одної української лікарки, що була замужня за чеським лікарем. Я підвівся з землі й пішов до неї та заговорив, узявши її за руку:

– Пані, чи не могли б ви попросити когось, щоб дали більше лікарів до операції? Дивіться, там кривавляться наші герої, і вже може дві години чекають на поміч.

Але в тій хвилині надійшов якийсь цивіль, повний люті, й заревів до мене, мов скажений: «Що робить тут цей священник? Геть звідси, марш!»

– Я капелян Карпатської Січі, я маю право, і я маю обов'язок бути з моїми раненими, – відповів я спокійно, певний свого права, хоч кров ударила мені до голови.

– Сьогодні ніхто не має ніякого права, чуєте? Марш звідси, марш, марш! – і рукою показав на браму. Ще й закликав молодого вояка, що стояв на боці, казав йому вийняти пістолю й відвести мене до брами.

Я ще оглянувся назад, на моїх ранених. Вони бачили, що сталося зо мною й чули ті викрики, декотрі навіть підняли руки й помахали мені на прощання. Так, дуже жаль було мені їх!.. Знайома українська лікарка в білому халаті стояла безрадна зі сльозами в очах. Потім підняла хустинку до очей і відвернулася. Вона єдина там із серцем і співчуттям для українських хлопців.

Я відходив, бо мусив відійти. Молодий жовнір, що експортував мене до брами, перепрошував мене, що мусить відводити мене зі зброєю в руках, мов злочинця, але приказ є приказ, даний полковником, що був директором військової лікарні в Кривій, хоч був одягнений по-цивільному.

Я вийшов у поле і тепер не знав, кудю мені йти. Але я побачив кілька хат на віддалі, може, одного кілометра на північ і пустився туди. Це саме й була невеличка залізнична станція, остання перед Хустом. Десь через півгодини мав приїхати поїзд, що завезе мене назад додому. Жінці, що вийшла з відром до криниці по воду й подала мені ті інформації, відро випало з рук, коли вона подивилася на мою по коліна закривавлену рясу, плащ і черевики.

– Отче, що це сталося з вами? – скрикнула й заломила руки.

Я поглянув на мою рясу. Я знав, що вона закривавлена спереду й стала дуже тяжка, але я не знав, що вона з усіх боків обліплена й пересякла кров'ю.

Ця сердечна жінка кинулась із відром до криниці, набрала води, перелляла до бляшаного цебра і взялась наскоро прати мою рясу та плащ.

– Адже ж отець не можуть сідати до поїзду такі замурані...

Я по сьогодні не можу простити собі того, що я дозволив тій жінці-селянці змити кров героїв з моєї рясни. Я повинен був іти полями, лісами, щоб ніхто не бачив і не питав, і так, крадькома, дістатися до Хуста, до мого інтернату, а закривавлену рясну зберегти на майбутнє, як священну пам'ятку для грядучих поколінь. Але пізно жалувати...

Жінці я коротко розповів, що сталося в Хусті, а вона аж задеревеніла й скрикнула: «О, Боже, та ж мій син там, у Хусті, у січовиків!»

Скрикнула й побігла до хати, кличучи: «Михайле, Михайле, в Хусті війна!..»

Але мій поїзд приїхав, я сів до вагону в мокрому габіті, спер голову об стіну, заплющив утомлені очі і вслухувався в рівномірний такт і музику коліс підо мною. Але уявою я був назад на дворі військової лікарні в Кривій, між моїми героями-лицарями. І знову бачив їхню кров і рани, і знов чув їхні важкі стогони: «Боже мій, Боже мій, змилуйся!..», «Матінко Божа, рятуй!..». І тихе мимрення засипаючого руського хлопця з галицького Поділля: «Дякую, мамо, що ти прийшла... Ти казала, що я ще дитина... А я за Україну... Мамо, он синьо-жовті прапори мають... А я... Ой, така тяжка голова... Дякую, мамо, що ти прийшла... Там Україна...А я... Я так хочу спати... Добраніч, мамо, добраніч...».

Вернувшись через півгодини до Хуста, я пішов просто до нашого Владика, до Преосв. Дионісія, і переповів йому все, що я бачив, що чув і пережив. Єпископ слухав мого звіту з великим напруженням, зі сльозами в очах, а накінець з небувалим обуренням. Він зразу потелефонував до о. Прем'єра Волошина, розповів усе, а цей просив Владика зразу ж поїхати до Кривої і в імені своїм гостро запротестувати перед директором лікарні за те, що він прогнав священика-капеляна й відмовив духовної помочі раненим і вмираючим. Владика, не докінчивши обіду, взяв із собою свого секретаря, о. С. Решетила ЧСВВ і автом о. Прем'єра поїхав до Кривої.

Покійний о. С. Решетило потім з великою сатисфакцією розповів мені про те, як Владика Дионісій небувалими в нього гострими словами картав директора й увесь персонал військової лікарні за варварське, нелюдське трактування ранених та за прогнання священика, і в імені о. Прем'єра погрозив директорів військовим судом. А директор і червонів, і білів, і синів, і руками розкладав, мовляв, він не знав, що священик, який там був, це військовий капелян.

Наступного дня таки вчасно ранком я пішов до Головної Команди Карпатської Січі. Там я стрів 4-ох чи 5-ох ранених січовиків, що їх я тільки вчора сповідав на траві, на дворі військової лікарні. Вони вночі втекли з лікарні й, повзаючи по землі, крізь поля й лісову гущавину, підпираючись об патики, що їх тут-там знаходили на полях, пробилися назад до Хусту, і тепер, вичерпані до краю й цілі перемоклі, лежали на підлозі, застеленій плащами й одягами. Усі вони розповідали про побої в лікарні та про труїння ранених.

А ще день пізніше, коли чеське військо, жандарми й цивільні урядовці, втікаючи перед навалою мадярської армії, масово горнулися через кордон

до сусідньої Румунії, на залізному мості над Тисою кілька січовиків чекало на чеського команданта-директора військової лікарні в Кривій. Чекали на нього і – спізнали.

Витягли його з натовпу, відвели на бік, поставили на берег Тиси і розправилися з ним по-своєму, по-військовому.

* * *

Мамо-Страднице з галицького Поділля, якщо читаєш ці мої рядки і в тисячний раз заплачеш за своїм сином, пам'ятай, що Твій синок не згинув намарно. Він, як і сотки його товаришів-героїв, умер за найвищий ідеал, бо так любив Україну, як Ти його навчила.

І я, що замість Тебе поклав поцілунок на його чоло, поцілунок вдячності за його величну жертву, клонюсь до землі перед Тобою, Мати-Страднице, і від імені Срібної Землі Закарпаття дякую Тобі, що Ти прийшла до нас у Твоєму Синові, що його нам дала, і в гірку годину свої сльози з нашими злила, і смертю свого сина полум'я надії на Воскресення запалила. Бо зерно, вкинене у землю, не загине, а раз у колос виросте.

Читай ці рядки, Мамо-Страднице, і пам'ятай: «Немає Воскресення без Голготи, без розп'яття, без смерти».

Добраніч, Мамо!..

«Світло», березень 1973 р.

Любов МАНДРИЧЕНКО, Наталія БОДНАР

МОЯ КАРПАТСЬКА УКРАЇНО
*Літературно-музична композиція,
присвячена річниці Карпатської України*

Звучить пісня «Ой у лузі червона калина»

Учень. Незгасній і незгасимій пам'яті щасливих і трагічних днів вознесення національного духу на Карпатській Україні в роках 1938-1939, світлій пам'яті національного подвижника, Президента Карпатської України о. Августина Волошина, довічній славі творців і оборонців Карпатської України присвячуємо...

*Гурт дітей за столом розглядають старий альбом
з фотографіями, які проєктуються на екран*

Учениця. Ось на цій фотографії – мій дідусь. А на цій – високий хрест, люди. А хто цей статечний чоловік поряд з ним у священницькому одязі? І що ж це за фотографії? А ось на зворотньому боці надпис: Хуст, 28 серпня 1991 рік. Освячення о. Севастіаном Саболом-Зореславом хреста на могилі Карпатських січовиків, що загинули в березні 1939 р.

Учень. А я знаю, що Зореслав – капелан Карпатської Січі.

Учениця. Так, я пам'ятаю, як дідусь розповідав про зустріч із Зореславом у 1991 році.

*На екрані – портрет Зореслав, світлини днів
Карпатської України. Читання спогадів Зореслава*

Учень. Я приїхав до Ужгорода на тому тижні і ходив, як у хмарах. Тяжко переживав. Ми їздили до Хуста, відвідали могили січовиків. Я був на тім Краснім полі – там наші хлопці кривавилися, гинули. Мене то сильно мучило, я мусив там бути... Але знаєте,

тут увесь час було моє серце. В Ужгороді, Хусті. Там я був, коли Карпатська Україна набувала слави, проголошувала свою самостійність, а Соїм затверджував проголошення. Я був там, коли мадари вступали до Хуста. Я знаю, як вмирали наші хлопці, якою кров'ю освячена Карпатська Україна.

Учень. Було це холодного, морозного ранку 14 березня 1939 року, коли Хуст спливав кров'ю. Ми в'їхали до двора й зупинилися. Тут я побачив яких 20 моїх хлопців, січовиків, що покотом лежали на траві, скривавлені, виблідлі, а жодного лікаря. Жодної піклунки, щоб хоч рани перев'язати. Деякі кричали з болю, деякі мамів своїх кликали, інші ж тихо постогнували... Рани пекли.

Учень. Я вискочив з кабіни, поклав епітрахиль на себе і клякнув на землю біля першого раненого. Висповідав його коротко, і на колінах поліз до другого. Сповідав його шепотом. Він міг говорити, але його товариш – сусід, 17-18-річний гарний блондин з високим чолом і великими блакитними очима, що лежав на три кроки від мене в траві, щось мимрив під носом, маячив у гарячці. Його очі то відкривались, то заплющувались, як у дитини, що засипає й борониться, щоб не заснути.

– Дякую, мамо, що ти прийшла... Я знав, що ти прийдеш... Ти така добра... Ти завжди ласкава була для мене... Ти казала що я ще дитина... А я... За Україну... Мамо, он синьо-жовті прапори мають... А я... Ой, така тяжка голова. Там Україна... А я... Я такий замучений... Так хочу спати... Добраніч, мамо...

Я швидко прикляк біля цього блондина, бо ж очевидно він вмирав. Я шепотів йому до вуха молитву жалю, дав йому розрешення і спішився з Маслосвяттям... І його голова безсило схилилась на бік. Він помер. Я не міг стриматись. Замість його матері – я поцілував його у чоло і подумав: «Мамо, мамо, якби ти знала!..»

Учень. На хвильку я лишив тих, що лежали на траві, а пішов до тих що чекали на операцію. Розглянувся по них і коротко сказав:

– Хлопці, ви в муках, ви в крові, але вашою кров'ю ви сьогодні записали ім'я Карпатської України на мапу Соборної Української Держави.

– Отче капелане, нам не жаль... – майже одноголосно відповіло їх кілька. А один спертий плечима об стіну ще й випрямився, підніс праву руку до салюту й храпливим голосом сказав: «Слава Україні!»

Читання поезій Зореслава «На шляху», «Молитва»

Учениця. У ці вікопомні героїчні дні велику роль відіграла і пісня, бо як про неї писав Роман Купчинський: «Ти лицарям стала серце в груді на бій кривавий. Розправ свої високолетні крила в великий день! З тобою викрешемо з серця, як закресила святий огонь. І підемо, через побіду в полі. Обмиті з крові й ран, назустріч волі».

*Виконання пісень «Ой там на горі Січ іде»,
«Марширують наші добровольці»*

Учень. А що ж це за події? Хто ж стояв на чолі Карпатської України?

Учениця. Під кінець 30-х років над світом зібралися зловісні хмари, віщуючи страшний червоно-коричневий смок фашизму. 29-30 вересня 1938 року. Мюнхен... Світ ще багато разів буде згадувати ту безсоромну міжнародну конференцію, яка «нейтралізувала Чехо-Словаччину, відкривши шлях на схід.

Учениця. Карпатська Україна постала на перехресті чужих інтересів. Обкраяна, уже без Ужгорода, Мукачева, Берегова, із столицею та урядом у Хусті, вона самовіддано й жертовно утверджує свою державність. І це під надзвичайним тиском ідеологічним, дипломатичним, терористичним з боку Мадярщини та Польщі.

Учень. 14 березня 1939 р. десь біля шостої години вечора, вважаючи на складну обстановку, з балкону владної структури у Хусті А. Волошин проголосив повну самостійність і суверенність Карпатської України, гімном якої служили невмирущі рядки «Ще не вмерла Україна», завітчані барвами блакитно-жовтого прапора. 15 березня 1939 р. Сойм підтвердив це рішення, обравши Президентом А. Волошина.

Учениця. Уявляю, у якому піднесенні був Августин Волошин, перший і останній Президент Карпатської України тієї вікопомної ночі. Та й очевидці стверджують, що його обличчя було зосереджене і вольове, втомлене і огорнуте роздумами-сподіваннями. Либонь, звідси його одухотвореність на фотографіях, а ще в достопам'ятній єдиній кінострічці про велич і трагедію Карпатської України, що дивом збереглася і дійшла до наших днів.

Показ уривка з документального кінофільму

Учень. «Часом приходиться думка, чи не було шкода жертв без-виглядної боротьби? Чи не осудить нас історія? Але ні, сто раз ні! Тепер світ побачив, що сини Карпатської України добровільно не приймають ярмо, вони збройно протестували проти здавлення їх світової волі. Кров січовиків надармо не потекла! Народ оспівуватиме їх геройські вчинки віками, це додаватиме їм Духа. Новітні пани не можуть трубіти у світ, що «вірні рутени» привітали їх хлібом і сіллю, ні, вони вітали їх кулеметами!» – так у своєму щоденнику писав Василь Гренджа-Донський. (*Учень з альбомом підходить до читця*). Ось, тут в альбомі є фотографія В. Гренджі-Донського. Найближчий радник А. Волошина, він робить хронікальні нотатки почутого і побаченого, які згодом увіллються у сторінки щоденника «Щастя і горе Карпатської України».

Учениця. А я знаю, що в цей незабутній період історії письменник виступає хронікером подій. Він з достовірною точністю фіксує події кожного дня боротьби за українську державність.

Учень. Ще 15 березня Василь Гренджа-Донський подав репортаж із урочистого Сойму. А вже 17 березня був заарештований угорськими фашистами і кинутий до Тячівської тюрми. Думки про родину і зігрівали, і тривожили, бо не знав, чи побачить ще колись дружину, доньку, брата, друзів...

*Читання уривків з листа до доньки,
фотографія якої проектується на екран*

Учениця. До тебе моє останнє слово, дорога моя донечко, люба Зірко! Найдорожча дитино моя! Не плач за своїм батьком, а носи голову гордо, високо. Твій тато не злодій, не грабіжник, але постраждав за велику святу ідею, за визволення нашого народу.

Зірочко моя, люба, єдина! Десь перед кількома роками подарував я тобі переплетену мою авторську книжку, а до неї вписав тільки чотири рядки: хоч би і чорною була твого життя сторінка, ніколи, доню, не забудь, що ти є Українка. Вкарбуй собі ці рядки в пам'яті і ніколи їх не забудь. Хай твоє серце кипить ненавистю до тих гнобителів нашого народу, що брудною ногою вступили на нашу святу землю і чоботом здавили нашу вимріяну волю.

За татом не плач, а будь горда. Хустська гора, де лежать лицарі, хай перед тобою буде святою. І я хотів би там спочивати, між товаришами-січовиками. Колись Україна збере ці святі кості до

одної могили. Це буде пам'ятка великого і трагічного Березня Карпатської України.

Прощай, дорога доню, цілую тебе в твоє прекрасне, розумне чоло. Прощай!...

Учень. У цей час він пише цикл «В тюрмі».

*Читання поезій «Ще б'ються хлопці»,
«Одні з нас на розстріл»*

Учениця. Вороги побоялися, мабуть, знищити добре відомого на той час письменника, на захист якого виступила літературна громадськість Словаччини, Югославії, Румунії. Йому вдається переправитись до Братислави, де пізніше була написана поезія «Моя Карпатська Україно».

Читання поезії «Моя Карпатська Україно»

Учень. Відзначаючи сімдесятиріччя Карпатської України, ми складаємо шану і вдячність усім полум'яним патріотам і повторюємо сьогодні слова Івана Ірлявського:

*За Українську Державу ці впали,
Нам же іти їх слідами.*

Звучить пісня про Україну

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

о. Севастіян-Степан Сабол-Зореслав

НА ШЛЯХУ

І.
В душі боролось добро зі злом,
В душі знімались хвилі, гурагани,
Над головою злився бурелом,
І в тьмавій ночі хтось кував кайдани.

Немов би пекло – все ревла кругом,
На серце чорні налягли тумани...
Я боронився зламаним крилом,
І тихо кровію стікали рани.

Порвався на тернах мій літ висотній,
Я ждав останнього, я ждав Голготи,
Та раз ще міць усю зібрав, і вмить

Мій ворог на шляху упав під ноги...
Іду!.. Співаю пісню перемоги,
Іду безсилим на шляху кріпиться.

II.

Кривавий шлях, тернисті дороги,
Мільйони зламані життям падають,
Та лиш великі духом знов встають
І далі йдуть тернами без тривоги.

Хоч їх додолу гне тягар знемоги,
Хоч пройдена багріє кров'ю путь,
Вони нестримно все вперед ідуть
До ясної мети, до перемоги.

Ідіть, змагайтеся в страждань горінні,
Людьми ви є лише в борні, в терпінні, –
Охлялі духом – це живі мерці!

Ідіть, з собою і з життям боріться,
Ідіть і чорним будням не коріться,
Ідіть, а там – хоробрих ждуть вінці!

17. X. 1937

Присвята з'їздові «Просвіти»

О заревіть, стогромами, грізні Карпати!
О земле, бурею стрясись і загуди!
Зійди з хреста, Страдальнице, Розп'ята Мати,
І збуджених синів до боротьби веди!

Піднявся стяг народного змагання –
Рішається останнє: будь нам чи не будь?
О всі, що горите бажанням існування,
Запалюйте серця й сталіте кожну грудь!

Мовчали ми віками, мов раби послідні,
Як бив нас у лице, хто тільки захотів,
Як нам плювали в очі, і чужі, і рідні,
І насміхалися з покірности рабів.

Мовчали ми, коли потоптано в болоті
І прапор наш, і мову, і ім'я, і честь,
Мовчали ми в нім'їм одчаю і скорботі
І ждали, чи не спалахне народна месть.

Та ні, не пімсти, ні, а прав своїх жадаєм,
Щоб по-своєму жити на землі своїй!

Ми іншого закону днесь уже й не знаєм,
Лише вогнисто кинутись в одчайний бій.

Ми йдем! Серця палахкотять вогнем завзяття.
Широко розгортається свобідний шлях, –
Горить і підіймається все Підкарпаття,
І йде до перемоги в кованих рядах.

А хто ізрадив народну святу ідею
Й колодою поклавсь на нашу чисту путь,
Той будь забутий батьківщиною всією,
Той будь проклятий, сто разів проклятий будь!..

Василь Гренджа-Донський

ЩЕ Б'ЮТЬСЯ ХЛОПЦІ...

Ще все гучать гармати на горі,
ще все співають наші кулемети,
ще все стоять завзято у борні,
лиш ми отут попались у тенети.

Ще б'ються хлопці, скільки стане сил,
хоч і стоять в безвиглядному бою,
не здав ще зброю лісовий наш тил,
стріляють до останнього набою.

Хай бачить окупант, хай бачить світ,
що добровільно ми не піддамося,
ми не «м'які рутени», а граніт
і гордо українцями звемося!

Ще б'ються хлопці у гірській імлі,
по снігу сіють ще криваві квіти,
боронять клаптик рідної землі,
а нам без діла в камерах сидіти!

Так хочеться до них – у гори, в бій...
Розбити грати сили в нас немає!
Там гук гармат, а тут я, мов не свій,
душа моя і плаче, і ридає.

Тячів, тюрма, 25.III.1939

ОДНІ З НАС НА РОЗСТРІЛ...

Одні з нас на розстріл, а другі на муки,
а край у неволі, народу ярмі...

Коли б не ці грати – нам зброю у руки,
щоб ми не вмирили без діла в тюрмі.

Коли б помирати – то не в казематах,
катам на утіху, а людям на жах,
але там у полі, де свищуть гранати,
під кулями й вітром, з штиком у руках.

Нехай я загину не тут, у темниці,
а там, де гармати ревуть і гучать,
де сиплють грозою гарячої криці,
де кулями косять, шаблями дзвенять,

де пута ламають, де родиться воля,
де клич на атаку дзвенить у сурмі...
Нехай я загину десь там серед поля,
а не в руках ката, в неволі, в тюрмі.

Тячів, тюрма, 28.III.1939

* * *

Вночі «Христос воскрес» співали,
велично дзвони загули,
а нас жандарми катували,
а нас на допити вели.

А зранку, як паски святили,
у весь у дообідній час
ще все сюди-туди водили
і насміхалися із нас.

Аж до обідньої години
людьми роївся коридор,
катюги наші всі «провини»
записували в протокол.

Із церкви в коридор все чути:
«Христос воскрес, Христос воскрес!»
народе мій, у ланці скутий,
не клич ти бога із небес!

Тобі нічим він не допоможе,
бо він на руку йде панам.
не вижене сміття вороже,
як ти його не вигнав сам.

9.IV.1939

МОЯ КАРПАТСЬКА УКРАЇНО

Моя Карпатська Україно,
найкраща квітко на землі,
лежиш тепер уся в руїнах,
після погрому мадярні.

О, краю смутку, горювання,
о, земле рідна, дорога,
завмерла ти від мук, страждання,
від ланцюгів і батога.

Юнацьку крав з грудей точили
ворожі Гортія штики,
і кості в тобі положили
твої найкращії сини.

А ми розбіглись, розтеклися
із того пекла в дальший світ,
а їв тебе рани розрослися,
зазнала ти сваволю, гніт.

Ще тіні шибениць не зникли,
в тюрмах ще плісняють брати,
тому твої пісні затихли,
страждальна Мученице ти!

Тебе, слабу, здавить, придушить
терор, сваволя мадярні,
а ми свої кістки і душі
розгубимо на чужині...

Карпатська Україно, рідна,
найкраща квітко ти моя,
я вірю: будеш ти свободна
і будем разом – ти і я.

Мені без тебе жити годі,
я лиш тобі одній співав,
живу думками у народі,
якому серце я віддавав.

Братислава, 1940

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ПЕТРА СВІТЛИКА В ШКОЛІ

З віддаленої епохи Бароко линуть до нас слова Василя Довговича:

*Все мине! Тільки добре зроблене діло залишається!
Добре зроблене діло залишається!
Не постаріє воно в віках!
І завжди нагадає час, коли було зроблене.
Щасливий той, кого діло довіряє прийдешнім рокам
І робить його новим для майбутніх нащадків.*

В істинності цих віщих сентенцій (даруйте, за таке поєднання) переконуєшся зримо сьогодні, говорячи про життя і творчість Петра Михайловича Світлика. В історії закарпатської культури він займає своє, можливо, скромне, та досить-таки вагоме місце. Найчастіше про нього говорять як про самодіяльного композитора, народного вчителя, рідше як про фольклориста й етнографа, і майже зовсім не говорять як про письменника. А між тим це надзвичайно колоритна й багатогранна особистість, безперечно талановита людина, яка окреслила літературно-мистецький краєвид Закарпаття напрочуд цікавими етнографічно-фольклорними записами, скажімо, «Народні повір'я, ворожки, примовки й обичаї села Імстичева», «Значення снів в народних повір'ях на Боржавській долині», «Дерев'яний промисел у Малім Раківці», «Як молотилося збіжжя давно і тепер», «Дводушник», «З народної філософії», «Топоніміка Білок» та інші; обробками народних пісень та написання власних; створенням і керуванням багатьох хороших колективів; виданням книги «Підкарпаторуських переказів», а також художніми прозовими й поетичними творами. Навіть такий скупий перелік фактів дає уявлення про масштаби й діапазон діяль-

ності цієї людини. Тож, очевидно, настала потреба вводити ім'я Петра Михайловича Світлика в загальноукраїнський літературно-мистецький контекст Закарпаття. І починати цю роботу, на наше глибоке переконання, потрібно з вивчення життя й діяльності П. М. Світлика в школі. Найдоцільніше говорити про це на уроках народознавства, української літератури (уроки позакласного читання, урок літератури рідного краю, літературного краєзнавства), української мови, можливо, співів, у позакласній виховній роботі. Звичайно, за типом своїм це можуть бути уроки засвоєння нових знань і розвитку на їх основі вмінь і навичок, узагальнення і систематизації знань, а також контролю знань, вмінь і навичок. Кожен вчитель сам визначить форму проведення такого заняття. Буде це лекція, чи може, лекція з елементами бесіди, художня оповідь нарисового типу, урок — есе, літературний портрет, урок — дослідження, урок — екскурсія, врешті, заняття літературного гуртка, і т. д., і т. п. У залежності від того, в якому класі подається матеріал, дозується його об'єм.

Скажімо, у старших класах ми рекомендували б провести урок з народознавства «Петро Михайлович Світлик — народний учитель, самодіяльний композитор, фольклорист», або урок з літератури рідного краю «П. М. Світлик: подвижник з Боржавської долини». Метою таких уроків могла б стати ознайомлення учнів з постаттю П. М. Світлика, з багатогранною його діяльністю, пошук і аналіз — обробка дослідження праць, художніх творів, написаних ним на публікацій про нього; розвиток вмінь і навичок аналізувати художні тексти, виховання любові і шани до українського мистецтва, його творів і та подвижників. За обсягом матеріалу, що подається, такі уроки є найоб'ємнішими і подаються як лекція, або як художня оповідь нарисового типу, або учнівська наукова конференція, дослідження і подій. Час проведення — березень (день народження), можливо, вересень (день пам'яті). Та, врешті час може бути і довільним.

Вивчаючи в середній школі народну пісню, було б доцільно провести урок «Народні пісні. Пісенна творчість П. М. Світлика» у 6-му класі після теми «Народні пісні», або у 8-му після теми «Народна лірика», або у 9-ому після теми «Народна драма». Знову ж таки, враховуючи вікові особливості дітей, відповідно відбирається кількість і якість матеріалу. Це може бути урок узагальнення і систематизації знань з теорії літератури, де метою є поглибити знання про народну пісню. Цілком вмотивованим вважаємо

проведення уроку за сторінками книги Петра Світлика і Семена Петрашка «Пвдкарпаторуські перекази» після вивчення у 7-ому класі історичної повісті Івана Франка «Захар Беркут». Аналізуючи перекази, зібрані нашими земляками, семикласниками переконаються, як яскраво показали вони героїчну й самовіддану боротьбу руського народу з монголо-татарськими завойовниками, що ідея всіх без винятку переказів така ж, як і у Франковій повісті — заклик до єдності всіх руських земель, прославлення героїко національно-державницьких змагань.

Цікавим може стати урок з української мови (в темі «Лексика») чи з української літератури (в темі «Українська народна творчість») за працями Світлика «Топоніміка Білок» та «З народної філософії», в останній зібрано 124 прислів'я, примовки і приказки з околиці Білок. Вміло організована словникова робота дасть змогу зацікавити учнів прислів'ями і приказками рідного села, активізує їх до збирання і запису цих перлин народної мудрості.

У курсі « Народознавства» вивчаючи народні промисли, доречною була б згадка про роботи ювіляра «Дерев'яний промисел у Малім Раківці», «На торці у Білках», «Як молотилося збіжжя давно і тепер». Справжньою знахідкою для вчителя народознавства є праця П. М. Світлика «Народні повір'я, ворожки, примовки й обичаї села Імстичева». Тут він знайде розповіді про скалисті гори, місце убивства, хвороби, млин, цвинтар, віщування й страхи під час великої бурі, примовки й ворожки при переході до нової хати. Оригінальний виклад — діалог між двома особами А і Б — дає підстави використати їх позакласній роботі — на театралізованих уроках, тематичних вечорах, заняттях драмгуртка і т. ін.

Особливо цікавим, маловідомим і зовсім не дослідженим є літературний доробок П. М. Світлика. Його поезії «Присяга» та «Школа» є програмними; у них — громадянська й мистецька поезія не лише автора, його ліричного героя, але й цілого покоління 30-их — 40-их років.

Так, поезія «Присяга» за ідейно-тематичним змістом та виховним значенням стоїть в одному ряду з «Я русин был, есть і буду» О. Духновича, «Тобі, рідний Краю», «Русином» В. Гренджі-Донського, «Присвятого» та «На шляху» Зореслава, «Хочу» і «Пам'ятник» І. Ірлявського, «Ми» Федора Могіша, тобто думки, висловлені в ній, є життєвим кредом покоління, означеного Уласом Самчуком, поколінням «Крут, Базару, Листопада, Четвертого універсалу, України Мілітанс, покоління, що готувалося до великого зриву і

жило духом героїчного минулого...» Своєрідна форма викладу присяги: спочатку на вірність батьківщині присягає один школяр, а потім – всі інші, його друзі, однодумці. І нинішні школяри з честю могли б виголошувати слова Світlikової «Присяги». Актуальність яких очевидна.

Легкі й дивовижно прості етюдні замальовки «На грунок» «Весна», «Зима». Це зразки пейзажної лірики можуть бути використані як дидактичний матеріал на уроках РЗМ при творах-описах.

П'ятикласники після вивчення українських народних казок залюбки могли б познайомитися із казкою П. Світлика «Весілля зими». Казка дається легко до читання, має внутрішню риму, багата на прислів'я, приказок, примовки, епітети, метафори – тож може використовуватися в якості ілюстрацій на уроках української мови при вивченні теми «Лексика».

Зрештою, про П. М. Світлика належало б говорити у дискурсі подвижницької еліти всього Закарпаття і в першу чергу відомих іршавчан: Федора Потушняка, Юрія Станинця, Юрія Мейгеша, Василя Гомоная та ін. Відрадною щодо цього є той факт, що сьогодні в Ужгороді з нагоди 100-річчя від дня народження П. М. Світлика вчителька СШ N 5 Мандриченко Л. М. дає відкритий урок для вчителів міста «П. М. Світлик: подвижник Боржавської долини».

Петро Михайлович є справжнім сином Боржавської долини, а вона, як мати, ревно береже (щоб там не говорили «добророзчливіці», дешево смакуючи різні «триндички», кинуті їм свого часу маестро) пам'ять про нього, найчастіше, звичайно, з нагоди чергового ювілею. Та все ж береже. І тут доброго слова заслуговує вчитель М.Ю. Келемен.

Слід зауважити, що більшість пропонованих нами уроків уже втілила в життя ця вчителька Білківської середньої школи. Вона стала автором проекту «Шкільної серії» «П. М. Світлик: подвижник з Боржавської долини», де подала розгорнуті плани-конспектів таких уроків та зібрала й систематизувала весь матеріал, що потрібен кожному вчителю при вивченні життя і творчості П. Світлика. Є ще один суттєвий момент, який не годилося б сьогодні оминати. П. М. Світлик – все своє життя працював вчителем. Він добре знав і любив свою роботу. Має достойних відомих учнів. Тож нам годилося б знати і любити те, що залишив у спадок. «Матерія вічна», – казали про таке древні греки, а ми скажемо: пам'ять людська стає вічна, коли людина за своє життя змогла витворити неперехідні цінності, а доля подбала, щоб вони збереглися».

ПОДВИЖНИК З БОРЖАВСЬКОЇ ДОЛИНИ

Урок до дня народження П. М. Світлика

МЕТА: познайомити учнів з самобутньою постаттю нашого краю П. М. Світликом, з його творчою діяльністю; розвивати навички роботи над текстом; виховувати шану і повагу до літератури рідного краю, патріотичні почуття.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань. Бесіда з елементами дослідження.

Обладнання: портрет П. М. Світлика, публікації творів, статей, аудіозапис пісень.

ПЛАН УРОКУ

1. Розповідь про письменника.
2. Віра в свободу й вільний розвиток Підкарпатської Русі («Князь Лаборець»).
3. Патріотичні мотиви поезій «Присяга», «Школа».
4. Пейзажні замальовки («Весна», «Зима»).
5. Багатство й чарівність літературної мови казки «Весілля Зими».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

1. Мотивація навчальної діяльності
2. Звучить пісня в обробці П. М. Світлика
3. Вступне слово вчителя

Щойно ви прослухали уривок народної пісні, музику до якої написав самодіяльний композитор П. М. Світлик. Любов до народної пісні виніс з батьківської хати. Пісня стала для нього відрадою серця».

Він часто повторював: «Пісня – це є щось золоте у народа». І де б не вчився він чи працював, завжди починав свою діяльність

із створення хору. Хто ж такий Петро Світлик? Лише самодіяльний композитор, закоханий у народну пісню? То чому ж ми сьогодні, на уроці української літератури звертаємось до цього імені? Який слід він залишив після себе, зумівши не загубитись у юрбі?

З цим днем пов'язують пробудження природи від зимового сну, всього живого, що є навколо нас. Здається, що й земля радіє й наливається життєдайним соком.

Перше березня – це початок весни. У такий день рівно сто років тому народився в с. Імстичеві Іршавського району П. М. Світлик, етнограф, фольклорист, самодіяльний композитор, письменник і вчитель. І сьогодні ми віддаємо шану і повагу людині, яка внесла скромний та достатній вклад в літературно-мистецьке життя краю.

II. Оголошення теми, мети, плану уроку

Петро Світлик був простим селянським сином, але він зумів піднятися до вершини, щоб стати гордістю й окрасою Срібної землі й нашої держави завдяки наполегливості й тяги до знань. З дитинства мав нахил до вивчення іноземних мов і порівняно легко вивчив угорську, єврейську, німецьку, чеську та словацьку мови.

Учителями його в горожанській школі та в учительській семінарії м. Ужгорода були Августин Волошин та Олекса Приходько. Хто вони такі? Про це група учнів мала дізнатись у вчителя історії.

Виступ учнів з довідкою про Августина Волошина та Олексу Приходька

Прагнення вчитись залишилось у П. М. Світлика на все життя. Як згадує син Віктор, в його пам'яті назавжди залишився образ дорогої людини-батька, неодмінно з книжкою в руках, енергійним, неспокійним жестом і цікавим співрозмовником.

Улюбленим письменником Петра Світлика був Іван Франко. Про його безсмертну спадщину умів так розповісти, що в уяві поставав зримий образ людини, яка прославила українське слово, була патріотом своєї землі. Тому й недивно, що П. Світлик на перший план своєї подвижницької діяльності висуває працю на благо нужденного народу. Добрим здобутком стало видання у 1937 році у Празі збірки «Вибір підкарпатурських переказів», яка умістила 28 оповідей про Русь-Україну та Закарпаття. У ній зустрі-

чаємо перекази про князів Олега, Святослава, Володимира й княгиню Ольгу, Лаборця та Корятовича, розповіді про боротьбу закарпатців проти поневолювачів, про історію карпатських замків.

Ми звертаємось до змісту переказу «Князь Лаборець», виклад якого оригінальний і своєрідний. Для початку з'ясуймо, що таке переказ, його основні ознаки.

Питання до твору:

1. Про яку подію розповідається у переказі?

2. Яким постає перед нами князь Лаборець?

3. Які прагнення народу відтворив Світлик на сторінках твору?

Ми говорили, що Світлик був учителем. Він працював в с. Кушниця, Великий Бичків, Білки. За свідченнями дочки Едіти відомо, як «до пізньої ночі горіла гасова лампа у кімнаті, де над столом схилилася людина, щоб завтра свої знання передати дітям. Тому, мабуть, з-під його пера й вийшли вірші, проникнуті любов'ю до дітей. Він прагне виховати патріотів, національно свідомих людей.

Познайомимось з поезією, яка містить в собі педагогічне кредо (пояснити лексичне значення слова) П. Світлика.

Учениця читає напам'ять вірш «Пролог»

– Які переконання сповідує автор у цьому творі?

Читання поезії «Наша школа»

– Яка основна думка вірша?

– Хто ще з письменників звертався до «шкільної теми»?

Варта уваги й оригінальна за змістом поезія «Зима», в якій автор створює мальовничу картину найхолоднішої пори року, використовуючи епітети та метафори.

Читання напам'ять поезії «Зима» під музику П. Чайковського «Пори року. Зима. Грудень»

Немовби продовженням цієї поезії є вишукана, незвичайна за змістом казка «Весілля зими».

Читання початку казки

Ця казка після багатьох років мовчання зазвучала вперше в нашому класі. Навіть діти автора не знали про її існування.

Ідейно-художній аналіз казки

– Як П. Світлик малює останні дні осені? Які художні засоби він використовує?

– Якою постає перед нами Зима? Які тропи вживає для її змалювання? З якою метою?

– Які фантастичні образи створюються за допомогою уособлення? Що таке персоніфікація?

– Які риси характеру людини перенесені на явища природи?

З тексту казки ми бачимо, що Мороз і Вітер, як люди, говорять, сердяться, думають, як явища природи – здатні заморозити землю, воду, живі істоти. Доведіть цю думку, навівши приклади.

– А як склалися взаємовідносини Мороза з Хом'яком і Вовком? Чому вони такі різні?

– Як приготувалися мешканці поля й лісу до зими?

– Як ви гадаєте, з якою метою автор вводить у казку епізоди зимового життя тварин, птахів, комах?

– Зачитайте уривок від слів: «Почав Вітер свистати...». Знайдіть синоніми до слова *ходити*. З якою метою автор їх використовує?

– Чому автор із синонімічного ряду «виходити, вибиратись, висуватись, вилізти» взяв слово «виліз»?

– Виділіть дієслова з уривка від слів: «Пішов Вітер як спалений...» Яку часову форму використано, з якою метою? (Автор задалегідь формує думку читача. Спочатку показує наслідок, а потім повертається в минуле).

– Знайдіть у цьому уривку слова що римуються? До чого наближається мова твору?

– Чи є в казці діалектизми? Що таке діалектизми? Знайдіть їх. З якою метою вони вжиті? (Щоб підкреслити колорит, вказати, що події відбуваються в Закарпатті, що весілля Зима справляла саме в нашому краї).

– Хто прийшов на весілля до Зими? (Ніхто не прийшов, бо це не їхня гостина).

Читання кінцівки казки (крім останнього абзацу)

Показ малюнків, ілюстрацій до казки

– А ми би прийшли у гості до весни?

З приходом Весни все навколо змінилося, ожило. Добре працювала Весна, і діти віддячили їй веснянками.

– А ви, учні, знаєте веснянки? Спробуймо і ми привітати весну співом (*учні виконують веснянки, вивчені на уроках народознавства чи музики*).

Читання останнього речення казки

Письменник обіцяв написати казку про весну. Але чи загубилась вона, чи не встиг виконати свого задуму... Казки про весну немає. Є лише поезія. Зверніть увагу на побудову вірша (*слухаємо вірш «Весна»*).

III. Закріплення вивченого матеріалу

- Чия музика звучала у нас на уроці?
- Чи відповідає епіграф темі?
- Яким ви уявляєте П. Світлика ?
- Що вас особливо схвилювало сьогодні на уроці?

IV. Висновки

Учні, сьогодні на уроці ми лише привідкрили сторінку життя П. Світлика, познайомилися лише з частинкою його багатогранної спадщини. Зроблено лише перший крок. Його ім'я вийшло із забуття, творчість схвилювала вас і залишить слід у ваших душах.

V. Завдання додому

- Написати казку про весну.
- Проілюструвати її малюнками.

МАТЕРІАЛИ ДО УРОКУ

Петро Світлик КНЯЗЬ ЛАБОРЕЦЬ

Легенда

Ужгород. Наш головний город. Головний город свободної Підкарпатської Руси. На саму згадку про Ужгород наповняється наше серце гордістю. Се ж наш найбільший і найстарший город.

Колись давно-давно правили з нього свободною руською країною руські князі. Наша країна була багата: обпливала медом і молоком. Руські купці ходили в далекі краї торгувати. Далеко-широко лунала слава руських лицарів, що вмiли з ворогом відважно боротися. Славне було тоді ім'я русина. Кождий ним гордився.

Та однак прийшли тяжкі часи. Чужинці позавидували нам нашої красної країни. Забаглося їм край, що обпливав медом і молоком, загарбати для себе. Прийшли орди мадярів і забрали нам край. Замовкла пісня весела, а

руська мова скрилася під солом'яну стріху, бо ворог посяг і за нею. І так в славної і багатій колись країні настали сум і горе.

Сумувала наша країна тисячу літ. Сумувала й чекала на той час, що висвободить її з неволі. І по тисячі літ прийшов той час. Наша країна стала свобідною. І знов залунала руська пісня, а руська мова повернула знов до панських палат. Наш Ужгород стався, як і колись, головним городом свобідної Підкарпатської Руси.

Та вернімся думками в час, коли на ужгородським княжим престолі сидів Лаборець.

...Писався рік 895. Ген-ген над рікою Ужем, на прегарній горі пишався замок. Він був змурований з величезного каміння та обведений сильними й високими мурами, глибоким ровом і грубим валом. Тяжко міг доступити ворог до замку. Із сього замку вже довгі роки управляв багатою руською країною мудрий князь Лаборець.

Осінь. Настав вечір. В замковім дворі було повно народу. Всюди лунав го-мін: тут побрязкували лицарі своїми панцирями, там грали вояки в кості, а на самій середині пекли на великім рожні грубого бика. На перший погляд здавалося, що люде на замку суть спокійні. Але коли ближче було приглянутися на їх обличчя, можна було запримітити якийсь сум і неспокій.

Нараз роздався по дворі проникливий голос рогу. Се бирич скликав старшину й бояр до князя на раду. У просторім теремі, на високім престолі сидів князь. На обличчі у нього малювався сум. Бояре й старшина підходили до князя, віталися з ним і засідали на свої місця. В теремі запанувала мертва тишина. Всі знали, чого їх скликав князь, але ні один з них не хотів першим про се говорити. Всі чекали, щоби промовив князь.

Князь поглянув на зібраних бояр і лицарів й старечим голосом промовив: «Бояре й лицарі! Всі знаєте, чого я вас сюди скликав. На наш край суне дике плем'я. Перейшли Русь і вже стали на границях нашої країни. Ще їх не видно, але кожної хвилини можуть бути тут. Ви знаєте, що вони несуть з собою: меч і неволю. Отож радьте, що маємо робити, битися чи миритися. Я послухаю».

«Мирімся з ними, бо нас мало, щоби могли битися з такою ордою», – відізався один боярин.

«Биймося», – сказав інший.

«З ними йдуть і наші браття з Руси, вони пристануть до нас і допоможуть нам побити дикую орду», – докинув один лицар.

І ще довго радилися бояре й лицарі, але нічого не могли рішити. Князь був нерішучий. Тому відложили нараду на другий день.

Орда мадярів тим часом не дармувала. Перейшла через Верецьки й спускалася все нижче й нижче, полишаючи за собою згарища й трупи. В кінці опинилися мадяри під мурами Ужгородського замку. А наші бояри й лицарі все ще радилися, що їм робити: чи битися, чи миритися.

До княжого терему вбіг бирич і крикнув: «Мадяре під мурами замку!»
Всі повибігали на двір й почали збирати докупи своє військо. Готовилися

до нерівного бою. Навіть жінки й діти та старці повиходили на мури й також готовилися віддати послідню каплю крові в боротьбі за свою свободу.

Почалася боротьба. Вояки кидали з мурів величезне каміння на голови ворогів та стріляли в них з луків. Жінки і діти лляли смолу й кип'яток. Боротьба була страшна. І майже би були русини побідили. Але найшовся меж ними зрадник. Він хотів статися князем, тому показав тайний вхід до замку, бо думав, що мадяри, як займуть замок, Лаборця вб'ють, а його поставлять князем.

Тайним входом вдерлися мадяре до замку. І аж тепер настало правдиве пекло. Різали, били, убивали всіх безпощадно. Не милували ні жінок, ні старців, ні навіть дітей.

Князів чура побачив, що русини битву програли. Він знав, що мадяри не помилують нікого. Тому хотів спасти хоть князя. Забіг до князівської стайні й вивів найкращого коня. Відшукав князя, посадив його на коня й князь подався на втечу. Кінь був добрий і тому утікав бистро. Однак мадяри запримітили, що князь утік, тому вислали за ним погоню.

Князь утікав до Земплинського замку, щоб там випросити собі поміч. Думав повернути й побити мадярів. Та намір князя не вдався. Бо хоть який його кінь був бистрий, та коні ворогів були ще бистріші. Наздогнали Лаборця коло ріки Свіржави, коли князь ладився перебрести ріку. Мадяри князя зловили й зразу повісили на дереві, що росло над рікою. З того часу ріка Свіржава називається Лаборцем в пам'ять того, що там помер руський князь Лаборець.

ВЕСІЛЛЯ ЗИМИ

Казка

З далеких північних білих країн прилетіла до нас королева Зима. Довго летіла вона на крилах білих сніжаних хмар. На вершках гір спочила й білими пушинками їх прикрила. На низинах ще жила Осінь. Пастушки худобу випасали, в батогі камінчики в'язали та з великим розмахом, хто як міг, далеко кидали. Й осінній вітрик не спав, бо він непомітно по деревах гуляв та жовте листячко на землю кидав, аби Осінь мала де спати й відпочивати. Замовкли й гаї, бо співучі пташки полетіли в теплі краї. Ще раз Осінь зібрала всі свої сили, натягла жовті сандалі, як то все бувало, й прощалася від кожного дерева, кожної травки, ще й від малої пташки. Потім сховалася в листя з високого дуба й, змучена, заснула. Зима, яка на вершках гір спочила, з радості в сніжані долоні біла та перші сани готовила, аби ся легонько спустила. Коли злетілися пташки на дуба й заспівали пісню, що минула Осінь люба, з вершків гір спускався зимній Вітер з синім Морозом, а Зима далеко позаду в білім, як кришталь блискучім, убранні сиділа на санях й спускалася в долину. Було то в одну ясну днину.

Як осілася в долині, жаль став кожній пташині. Бо злий Вітер, як стріла, пустився й погинав деревами у всі боки, зі свистом скидав посліднє жовте

листя додолу, без мітли замітав поле, що скоро осталося голе, мов би літа ніколи й не було. Все те робив на розказ Зими, бо вона осідається лиш там, де чисто, метено. На полі став переполох, все, що жило, кричало: «Ох, ох!». Кожде сотворіння ховалося в коріння, а котре перед тим у землю не залізло, зі страхом великим в свою ямку бігло.

Другої ночі Мороз відкрив очі. Він мав таку вдачу, що скоро виконав свою задачу. Землю в кістку змінив, а на потоках й річках мости зробив. Зима з задоволенням сиділа на полі. Мороза вихваляла тай так примовляла: «Так, так, брате Морозе, аби я сандалів не покаляла!». А Мороз знав, що для неї треба чисті, тверді дороги, а на потоках й річках скляні мости, тому всі сили приложив, аби їй вгодив. Вже першої ночі так наробився, що вдень спати положився.

Тоді Зима приказала хмарам, аби застелили небо й лучів сонця не пустили, з тих білих хмар мільйони пушинок упало на землю. Довго падали, прикривали й на всі боки літали, а Зима сідила на полі та й сама кожний кущик обгортала й білим снігом прикривала.

– Досить! – закричала, й пушинки перестали падати.

Утішена, сіла, вся біла, й на радість того, що вже припала біля четвертина року, крикнула: «Нівроку!», й задумала справити шумне весілля.

– Гей, Вітре, чи ти спиш? Морозе, чому не спішиш? Вже все вряду, збігайтеся на пораду! Я задумала шумне весілля. Хочу показати, як знаю я гуляти! Раз, два, три, кожний тут біжи!

Почули те Вітер з Морозом й суньголов тікали й у позір перед зимою ставали.

– Будете звачами! Ти, Морозе, – під землею, а ти, Вітре, – над нею! Все, що живе, дише, робить, на весілля най приходить! – так Зима відтяла й бровами потрясла.

– Добре, Зимо-королево, – мовив Мороз. – А що буде, як на розказ ніхто не прийде? – додав і вже відповіді не чекав, але щосили тікав.

– Морозе, щипай за вушка й де лише можеш, в гнізда інею тряси, студеним диш, най знають, від чого вмирає миш, – кричала за ним Зима й над словами Мороза задумалася й сама.

Перестрашений Вітер, мов закопаний, стояв і розказу чекав. Наперед дудку взяв, голосно засвистав й, набравши смілості, ближче перед нею став.

– Ти, Вітре, що деревами колишеш, стріхи кидаєш, по морю гуляєш, візьмися на крила, полети широко й далеко, наліво й направо, по лісах і садах й, де пташку знайдеш, кожду запроси, най духом летить до мене на гостину. Я музики хочу, а як ні, то всіх заморожу, бо я все зробити можу.

Почав Вітер свистати й пустився в дорогу на весілля звати. Знявся на крила, свистить, пищить, літає в ліс, у садок, з дерева на дерево переходить, як вандрівник бродить, але пташок зрідка находить. Зима вже наперед розгулялася. Хмари сиплють снігом, вона вбирається, танцює, гарцює, а Зайчик виліз з-під кущика та з переляку в сніжку тупцює й щось собі злого міркує.

– То біда, коли танцює Зима. Мене вона не обдурить, бо я втечу, лиш снігом закурить, – подумав Зайчик.

Його туди не тягло, тому витяг ноги та прямо в село, бо в сусіда Гриця була смачна команиця. А Зима снігом дула, бо дуже весела була. Горобчик сховався в стріху, синичка в сіні сиділа без диху, й усі пташки ховалися, бо весілля Зими страшно боялися. Й ворона десь летіла, але вкінці подумала й на тополю сіла. Мудра сова в комин залізла й диму терпіла, але на весілля ніяк не хотіла, бо Зима не раз і їй надоїла. А дятли зовсім не проявили охоти, хоч Вітер благав їх та ласкав.

– Ми маємо з зимою досить клопоти! Вона завдає нам багато роботи. Не видиш, як мучимо, ще й маленького учимо, як треба дерево оперувати, аби даяк Зиму перебідувати. Не йдемо, хоч сядь та й плач! Чи не позад неї сховалися комашки й черв'ячки? Йди собі та гуляй, а за нас забувай, і нас із дерева не зірвеш, бо ми з боку стаємо – відповіли дятли й клювами: «Ток, ток, ток!» – та й був черв'ячок.

Пішов Вітер, як спалений: напросився, наганьбився, але свого не доби-вся. Просить кожду пташку, але ніхто не вірить в його ласку. Змучений, рішився заснути. Ніхто не йшов на весілля, бо всім надокучила Зима. Тихо стало всюди, лиш Мороз ходить попри землі, ковтає, збуджає, мормоче, тріскаче, але і йому ніхто озиватися не хоче. Залізає й глибоко, прислухує боком, аж раз йому щось озивається, чи причувається, й він давай просити:

– Ага, то ти, брате Хом'яку! Озовися на хвилину, я скажу новину. Ти, певно, не пізнаєш Зиму? Справляє весілля. Прошу й тебе! Ти добре танцюєш!

Хом'як не озивається, а Мороз знов: «Що так довго мудруєш? Позви з собою й суслика, буде красна музика!» – але Хом'як не дав себе здурити хоч як. Хом'як, то польовий вояк. Він лежав на теплій постелі, вистеленій травою й слухав, як Мороз в землю бухав. Не втерпів й так відповів:

– Перервав ти мені сон. Я і в думці не маю йти вон. Я би там замерз. Маю багаті комори жита, всякого зерна, теплу хатинку, двері заткані, лиш зимушнього кожуха не маю, тому я в зимі й не гуляю. Перестань мене звати, бо я в зимі не хочу танцювати.

– Як не йдеш, то морожу й життя твоє загрожу! – каже Мороз.

Припав до землі, дише, сапить, інеєм садить, вже на снігу серен зроби-вся, але до хатки Хом'яка не добився. Хом'як потряс торбинками тай каже:

– Наш рід добре ховається й Морозу не лякається. Хати мудро роблені, бо ми довго училися, аби нас Морози не вчепилися. Ти, здоровий, морози або чесно йди! Ми всі тут будемо їсти та спати, а як прийде Весна-мати, будемо по-нашому гуляти.

Кликав ще Мороз й мурашок, але ті глибоко в землі спали й на кликання не зважали. Літом много працювали, тому зиму переспали. Так спали й гади, жаби, ящірки, скручені в калачі, а десь далі – й маєві хрущі. Мороз лиш подивив й нікого не будив. Він з-під землі виліз й задумав у ліс. Йде, йде у той ліс, а вкінці села бджільник стрічає й прямо туди повертає.

Прислухається при кошах, а там бджоли мошать, мед смакують, жартують й ситі спати лягають. «Межи бджоли не йду, дурнем не буду», – подумав й прямо в ліс помандрував. Аж за буком видніється головка: «Ага, – думає, – то я виджу вовка».

– Ану, Вовче, показуй, де й хто як ховався, бо я вже много набідувався!

Вовк показує, крутить, вертить на всі боки, але зі страху й правду говорить, бо він знає, що як Мороз припече, то і йому не одна сльоза потече.

– Тут, долі, в теплом моху, при корінні дерев, сплять твердокрилі хрущі: Рогач-одинець, Носоріг, Пахущик вербовий, Жубелиця золота, а горі – Вивірка, та знана скакунка. Ще восени виглядала дупло, мохом вистелила гніздо, аби було тепло. Отвір добре заткала, аби з Вітром біди не мала. То ще все нічого, але їди має много. Ціле літо збирала горішки, ховала де-небудь, лиш аби на зиму їсти було. Коли зголодніє, отвір пробере: скік у бік – та на обід піде.

– Ох, Вовче, ти добру маєш вроду, бо, як видно, знаєш і природу. Ти все живеш у лісах, то знаєш, хто живе на деревах, хоч зроду не літаєш. Я, брате, стався звачем Зими. Справляє весілля, а я брожу та морожу, але нікого призвати не можу. Я вже всюди находився й тут опинився. І Вивірку рішився не звати, бо не прийде з теплого дупла там гуляти. Згадай ще когось.

– Хіба Медвідь – каже Вовк й мало замовк. Потім, по хвилі, знов почав оповідати, як Медвідь любить грати, взагалі гуляти, пити й танцювати, лиш біда, що босі має лапи. – Я його добре знаю, хоч мало з ним гуляю. Він літом великий панище, коли вівчар трумбече та в сопілку свище. У такий час й Медвідь у ніс гуде, бо думає, що зими ніколи не буде. А коли впав перший сніг, Медвідь зі страху аж поблід. Як не стало теплого моху, то він мусів сховатися до теплого льоху. Од тоді неборак живе собі сяк-так, але ніколи не виходить, а довгий час в спанні переводить. Спить, та й спати буде до весночки, поки зі снігу не потечуть водяні струмочки.

Тоді Мороз подумав й лиш самого Вовка призвав на весілля. Вернувся й Вітер, а з ним прилетіла лиш сама ворона. Лисиця не прийшла, бо діло мала в селі.

Зима зі злості в зуби скреготала, але то не помагало, бо Осінь добра мати, все сховала. Ніхто не вилізав, ніхто не прилітав, бо Зиму кожний добре знав. Сумне було весілля. Вовк за всіх танцював, Вітер присвистував, Мороз басував, Ворона лиш крилами біла та на ціле поле «кран, кран!» голосила.

Довго Гуляла Зима, але й мати Весна не спала, бо вже в гості золотого сонця чекала. Сонечко спустило золоті лучі, Весна натягла зелені папучі та ходила по полях, лугах, садах, гаях й топила сніги, аж поти з неї лялися, але не жаліла, бо на се вибігли діти, що довго на неї чекали, піснями її величали, пищалочки крутили, диким гусям ворожили й раділи, що все ожило.

Зима тікала в невідомі краї, а в нашій землі зажили гаї, заспівали пташки весняні пісні. Мати Весна усміхалася, і все з нею сміялося, а діти купками гралися.

Як справді прийде Весна, розкажу про неї прекрасну казку, а доти чекайте та про весілля Зими читайте.

ПРИСЯГА

Один школяр:

Присягаю, обіцяю,
Що все стану у ряди,
Якби тебе, рідний краю,
Забирали вороги.

Ходіть, хлопці і дівчата,
Та на мене всі дивіть,
Руки д'серцю та одверто
Всі за мною говоріть:

Всі:

Не дамо ми ні долини,
Ні кусочок бережка,
Хто би зрадив тебе, краю,
Проклянемо до віка!

Ми днесь спільно і велично
Присягаєм всі тобі,
Що з тобою будем вічно
І в біді, і в гаразді.

НАША ШКОЛА

Наша школа не багата,
Не мурована палата,
Лиш з смереки будована,
Нашим мохом монтована.

Стоїть собі під горою,
Розмовляє з дітворою,
Усе просить та благає,
Всіх до себе пригортає.

Кличе, просить, де лиш може:
– Ходи в школу вже, небоже!
Я вже двері отворяю
Та науку починаю.

А наука – то не жарти,
Але найдорожчі скарби.
Хто з них много назбирає,
Той багато щастя має.

Чують діти голос школи,
Злітаються, як соколи,

Хотять скарбів в ній набрати,
Щоби в житті щастя мати.

А та школа смерекова,
В кожну днину все готова
Своє серце отворити,
Скарбами їх наділити.

ВЕСНА

Весна ясна, пишна, красна,
Десь здалека прилетіла,
Голі луки приоділа.

Гладить гори, пестить звори,
Пестрі цвіти всюди сіє,
Гай і поле зеленіє.

Кущі в зелень одягає,
Дзвіночками повиває,
Шовком, мохом закриває.

Сонце гріє, земля мріє,
Сріблом поле сіє, сіє,
Все довкола молодіє.

В гаю пташки заспівали,
Ранню пісню привітали
Піснями ї звеличали.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Балла Е. Національні константи поетичного стилю Івана Ірлявського // Українська поезія Закарпаття ХХ століття: Науковий збірник / Упоряд. В. В. Барчан. Ужгород : Ліра, 2004. С. 159–167.

Бірчак В. Карпатська Україна: Спогади й переживання. Ужгород: Гражда, 2007. 200 с.

Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Русі. Ужгород, 1922; 2-ге вид. Ужгород, 1937

Бойко О. Д. Історія України: Навч. посіб. 3-тє вид., доп. К.: Академвидав, 2007. 683 с.

Боржава Ю. Від Угорської Русі до Карпатської України = From Uhorska Rus' (Hungarian Ruthenia) to Carpatho Ukraine. Передм. М. Вайди. Філадельфія: Карпат. голос, 1956. 56 с. Псевдонім о. Севастіяна Сабола.

Вегеш Микола. Августин Волошин і Карпатська Україна. Львів: ЗУКЦ, 2004. 414 с.

Вегеш М., Задорожний В. Велич і трагедія Карпатської України. Ужгород, 1993

Вегеш М. М. Карпатська Україна // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К : Наукова думка, 2007. Т. 4 : Ка–Ком.

Вегеш М. Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті, т. 1–2. Ужгород, 1997

Вегеш М. М. Карпатська Україна: Документи і факти. Ужгород, 2004

Вегеш М. М. та ін. Августин Волошин. Життя і помисли президента Карпатської України. Ужгород, 2005.

Віднянський С. В., Вегеш М. М. Августин Волошин і Карпатська Україна в історії українського державотворення: монографія. К., 2021, 372 с.

Волошин Августин. «Найбільший муж наших новіших часів». Ужгород, Гражда, 2024. 416 с.

Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців. Ужгород, 2002

Габор В. В. Гренджа-Донський Василь Степанович [Архівовано 2 лютого 2017 у Wayback Machine.] // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2024.

Гренджа-Донська З. «Ми є лишень короткі епізоди...». Життя і творчість Василя Гренджі-Донського. Ужгород, 1993. 82 с.

Гренджа-Донський В. С. Щастя і горе Карпатської України: Щоденник. Мої спогади. Ужгород, 2002

Зореслав. Блакитні ескадри: вибрані твори. Ужгород: Закарпаття, 2009. 432 с.

Зореслав. Зі серцем у руках: книжка поезій. Репр. вид. Ужгород: Гражда, 2014. 56 с.

Зореслав. Зі серцем у руках : книжка поезій. Ужгород: Друк. і вид-во оо. Василян, 1933. 56 с.

Зореслав. З ранніх весен: (вибране). Літ. ред. і ст. Б. Кравцева; обкл. роботи Я. Гніздовського. Нью-Йорк: Накладом «Карпат. Союзу», 1963. 115 с.

Зореслав. Католицизм і православ'є. Ужгород: Гражда, 2009. 448 с.

Зореслав (о. Севастіян Сабол, ЧСВВ). Бог і Україна: поезії. Ужгород: Гражда, 2009. 240 с.

Зореслав. Сонце й блакить: книжка поезій. Ужгород: Вид-во оо. Василян, 1936. 80 с.

Зореслав (о. Севастіян Сабол): до 105-річчя від дня народж.: бібліогр. покажч. / Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. обл. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка ; уклад. : М. Б. Бадида, Н. Й. Ребрик; вступ. ст. Л. Г. Голомб; ред. Л. О. Падяк; відп. за вип. О. А. Канюка. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2014. 98 с.: іл.

Карпатська Україна: географія, історія, культура. Львів: Укр. вид. ін-т, 1939. 160 с.: іл., табл. [Архівовано 30 вересня 2020 у Wayback Machine.]

Кубійович В. Закарпаття. Енциклопедія українознавства II. Т. 2. С. 715–727.

Луців Л. Василь Гренджа-Донський «Петро Петрович». Рецензія // Література і життя. Літературні оцінки. Джерзі Ситі– Нью-Йорк: Свобода, б. р. С. 437–438.

Мельник Ігор. Перший уряд Карпатської України // Збруч. 2013. 11 жовт. [Архівовано 6 жовтня 2014 у Wayback Machine.]

Мишанич О. Голос Срібної Землі: до 70-річчя з дня народження І. Ірлявського // Закарпатська правда. 1989. 24 лют.

Мишанич О. Василь Гренджа-Донський // Повернення. Літературно-критичні статті і нариси. К.: АТ «Обереги», 1993. С. 94-111.

Мишанич О. В. Зореслав / О. В. Мишанич // Українська літературна енциклопедія: у 5 т. Т. 2: Д-К / Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. К., 1990. С. 277-278.

Мольнар М. Доля співця полонин. Причинок до творчої біографії В. Гренджі-Донського // Зустрічі культур: 3 чехословацько-українських взаємовідносин. Братислава: Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1980. С. 388-447.

Мушинка, М. М. Сабол Степан Михайлович (Зореслав) / М. М. Мушинка // Енциклопедія Закарпаття: визначні особи ХХ століття / наук. ред. О. Д. Довганич. – Ужгород: Гражда, 2007. С. 291-292.

Наддніпрянський погляд на розстріляне Закарпаття [Архівовано 20 квітня 2017 у Wayback Machine.]

Найбільша проблема Європи // Український тиждень. 2011. 27 берез. [Архівовано 18 жовтня 2011 у Wayback Machine.]

Опір у Карпатах. Як закарпатці боронилися від угорської агресії в 1939 році [Архівовано 19 грудня 2019 у Wayback Machine.]

о. Степан-Севастіян Сабол (Зореслав): метод. розроб., методолог. рек., літ. тексти, літературознавчі матеріали / розроб., упоряд. та передм. Н. Ребрик. Ужгород: Карпати-Гражда, 1998. 88 с. : іл. (Шкільна серія ; Випуск 3).

Пагіря Олександр. Карпатська Україна в документах Другої Чехо-Словацької республіки: у 2 кн. / перекл. із чеської Ірина Забіяка; картограф Дмитро Вортман. – Львів: Україна Модерна; Видавництво Українського Католицького Університету, 2020. – 1220 с. + 4 іл. (Серія «Україна. Європа – 1921–1939», підсерія «Карпатська Україна 1938-1939»)

Ребрик Н. Іван Рошко (Ірлявський): «...Ірлявські дзвони в моїм серці чути...»: життєв. і твор. шлях поета. Ужгород: Гражда, 2000. 141 с.

Рекіта В. І. Історія Закарпаття у творчій спадщині Василя Гренджі-Донського / Передм. В. Задорожного. Вид. друге, переробл., доп. Ужгород: Гражда, 2007. 112 с.

Росоха С. Сойм Карпатської України. Львів, 1991

Сайт про Карпатську Україну [Архівовано 14 березня 2016 у Wayback Machine.]

С. Сабол. Укрита Фіялка. Ужгород, 1935. 236 с.

S. Sabol. De Meletio Smotryckij – polemista anticatholico: [Мелетій Смотрицький – антикатолицький полеміст]. Romae, 1951. 38 р. Текст лат. мовою.

Севастіян С. Сабол ЧСВВ. Голгота греко-католицької церкви в Чехословаччині. Торонто–Рим: Вид-во оо. Василіян, 1978. 352 с.

о. Севастіян Сабол, ЧСВВ. Католицизм і православ'є. В 900-ті роковини поділу Христової церкви (1054–1954). Нью-Йорк: Слово доброго пастиря, 1955. 328 с.

о. Севастіян Сабол, ЧСВВ. Укрита Фіялка – сестра Василя Глібовицька, ЧСВВ. Пряшів–Братислава: Слов. пед. вид-во, 1992. 236 с.

Стерчо П. Карпатоукраїнська держава. Львів, 1994

Ференц Н. Зореслав (у миру Степан Сабол): 95-річчя з дня народж. поета (1909-2003) / Н. Ференц // Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2004 рік: рекомендац. біо-бібліогр. посіб. / Закарпат. ОУНБ; автор-складач Т. І. Васильєва ; уклад. Г. В. Бобонич; відп. за вип. Л. З. Григаш. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2003. С. 222-227.

Хроніка Закарпаття, 1867–2010 [Архівовано 10 червня 2012 у Wayback Machine.]

Чехович В. А. Карпатська Україна // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2024.

Шевченко В. Герої Срібної землі // День. 2004. 19 берез. [Архівовано 29 червня 2013 у Wayback Machine.]

Юричко В. Життя і творчість Степана Севастіяна Сабола (Зореслава) в культурно-суспільному контексті ХХ століття. Мета-морфози його ліричного героя / В. Юричко // Ucrainistica : зб. наук. пр. / Криворіз. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2002. С. 49-67.

Відео

Карпатська Україна: народження нової держави / Документальний фільм // 1940 // ВІДЕО

Кінохроніка проголошення Карпатської України 1939 року. Тривалість: 00:45:20 на YouTube

Проголошення Карпатської України. Відео (фрагмент) [Архівовано 25 січня 2014 у Wayback Machine.]

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

БОДНАР Наталія Петрівна –

вчитель української мови і літератури Ужгородського ліцею № 5 імені Івана Чендея Ужгородської міської ради Закарпатської області, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист

ГНАТКОВИЧ Тетяна Дмитрівна –

завідувач навчально-методичного кабінету методики викладання суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін, кандидат педагогічних наук

КОЗАК Марія Юріївна (1966-2020) –

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури УжНУ. За час викладацької роботи розробила важливі курси з історії української літератури, зацікавлювала студентів актуальними спецкурсами, найновішими досягненнями рідного красного письменства та літературознавчої науки. Науково-педагогічні досягнення чудово втілювала на лекціях, практичних, семінарських заняттях, у навчально-методичних посібниках.

КОСТА Юліанна Іванівна –

вчитель української мови та літератури Королівського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 1 Королівської селищної ради, спеціаліст вищої категорії

МАНДРИЧЕНКО Любов Михайлівна –

вчитель української мови і літератури Ужгородського ліцею № 5 імені Івана Чендея Ужгородської міської ради Закарпатської області, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист

ПОЛОВКА Наталія Михайлівна –

вчитель української мови і літератури, зарубіжної літератури Нижньоболотнянської гімназії Зарічанської сільської ради, директор Нижньоболотнянської гімназії Зарічанської сільської ради, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист

РЕБРИК Наталія Йосифівна –

завідувач кафедри теорії і методики професійної освіти та інноваційних технологій Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат філологічних наук

РЕКІТА-ПАЗУХАНИЧ Ганна Іванівна –

*вчитель української мови і літератури Тячівського ліцею № 1
ім. В. Гренджі-Донського Тячівської міської ради
Закарпатської області,
спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист,
заслужений учитель України, лауреат
Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року-96»,
«Класний керівник. Крок у ХХІ ст. за 2000 рік», поетеса*

ХОДАНИЧ Лідія Петрівна –

*доцент кафедри теорії і методики професійної освіти
та інноваційних технологій Закарпатського інституту
післядипломної педагогічної освіти,
кандидат педагогічних наук, доцент,
член Національної спілки письменників України*

Навчально-методичне видання

«...У ВІЧНІМ ГОРІННІ...»

*Вивчення літератури періоду Карпатської України
в закладах загальної середньої освіти*

Редактор Іван Ребрик

Художньо-технічна редакція Андрія Ребрика

Підписано до друку 10.09.2024. Формат 60x84/16.

Гарнітура Cambria. Папір офсетний. Облік.-вид. арк. 5,0.

Замовлення 37.

ФОП Ребрик Андрій Іванович

Код: 3068416152

Код ДПІ за основним місцем обліку 701